

ResearchGate

Google Scholar

I^{WORLD}
I^{JOURNALS}

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN

e-ISSN(Online) 2709-1201

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ENDLESS LIGHT IN SCIENCE

NO 4

31 ДЕКАБРЯ 2024

Астана, Казахстан

lrc-els.com

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ENDLESS LIGHT IN SCIENCE»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «ENDLESS LIGHT IN SCIENCE»

Main editor: G. Shulenbaev

Editorial colleague:

B. Kuspanova
Sh Abyhanova

International editorial board:

R. Stepanov (Russia)
T. Khushruz (Uzbekistan)
A. Azizbek (Uzbekistan)
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «Endless Light in Science», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «Endless Light in Science», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

31 декабря 2024 г.
Астана, Казахстан

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-3-5

UDC 372.881.111.1

EFFECTIVE TECHNIQUES FOR TEACHING PRONUNCIATION TO KAZAKH AND RUSSIAN-SPEAKING STUDENTS

NAVEKOVA DAMIRA BAKHTYGALIEVNA

lecturer of M.Utemisov West Kazakhstan University
Uralsk, Kazakhstan

Abstract: *Pronunciation is a fundamental aspect of mastering the English language, particularly for university students who intend to utilize English in academic and professional environments. This article explores the challenges faced by Russian and Kazakh speakers in achieving clear and accurate English pronunciation due to significant phonetic differences between their native languages and English. The absence of certain English sounds, such as the dental fricatives /θ/ and /ð/ in Russian, and the predominance of monophthongal vowels in Kazakh, contribute to common pronunciation difficulties. Additionally, the influence of L1 interference affects word stress and intonation patterns, further complicating the learning process. This study emphasizes the importance of targeted pronunciation instruction to address these challenges, enhance learners' intelligibility, and bolster their confidence in oral communication. By integrating effective pronunciation practices into language curricula, educators can help students overcome linguistic barriers, leading to improved communication skills and greater success in their academic and professional endeavors.*

Keywords: *English pronunciation, L1 interference, Russian speakers, Kazakh speakers, phonetic differences, pronunciation instruction, language acquisition, confidence in communication, university students.*

Pronunciation plays a crucial role in mastering the English language, especially for university students who aspire to use English in academic and professional contexts. However, achieving clear and accurate pronunciation is one of the most challenging aspects of language learning. For students whose first language (L1) is Russian or Kazakh, the influence of their native language significantly impacts their ability to produce certain English sounds.

Russian and Kazakh phonetic systems differ considerably from English, leading to common pronunciation difficulties. For instance, Russian lacks certain sounds, such as the voiced and voiceless dental fricatives /θ/ and /ð/ (as in “think” and “this”), which are often replaced with /s/ or /z/. Similarly, Kazakh students may struggle with diphthongs, as their native language features predominantly monophthongal vowels. Additionally, both Russian and Kazakh speakers often exhibit difficulties with word stress and intonation patterns, as English rhythm and stress-timing are markedly different from the syllable-timed patterns in their L1s.

These linguistic influences, often referred to as L1 interference, not only affect the accuracy of English pronunciation but can also hinder students' confidence in oral communication. Recognizing and addressing these challenges through targeted teaching techniques is essential for helping students overcome such barriers and achieve greater clarity and fluency in English.

Pronunciation plays a pivotal role in language acquisition, directly influencing learners' confidence in using the language. Clear and accurate pronunciation enhances intelligibility, facilitating effective communication and reducing misunderstandings. Conversely, pronunciation difficulties can lead to communication breakdowns, potentially diminishing a learner's confidence and willingness to engage in conversations.

Research indicates that pronunciation instruction is essential not only for improving learners' comprehensibility but also for maintaining their confidence in speaking English. Zielinski emphasizes that pronunciation difficulties can have social impacts, affecting learners' interactions and self-esteem. Therefore, targeted pronunciation instruction can mitigate these challenges, fostering greater confidence in language use. [1]

Furthermore, studies have shown that pronunciation instruction positively impacts students' confidence when using English. Tejada and Santos found that proper pronunciation enhances students' English abilities and increases their confidence in expressing themselves orally. [2]

Incorporating pronunciation practice into language learning curricula is vital for building learners' confidence. As noted by T. Tejada and B. Santos, pronunciation instruction should be an essential component of teacher training and language learning, as it helps non-native speakers gain confidence, improve their communication skills, and achieve their professional and personal goals.

In summary, there is a strong connection between pronunciation and confidence in language use. Effective pronunciation instruction not only improves learners' intelligibility but also enhances their confidence, leading to more successful and fulfilling communication experiences.

Teaching English pronunciation to university students who are native speakers of Kazakh and Russian presents unique challenges due to the phonetic disparities between these languages and English.

Both Kazakh and Russian phonological systems differ significantly from English, leading to specific pronunciation challenges:

- **Vowel sounds:** English has a more extensive vowel inventory compared to Kazakh and Russian. Kazakh speakers may struggle with English vowel length and quality distinctions, as Kazakh vowels are generally shorter and less varied. Russian speakers often have difficulty distinguishing between certain English vowel sounds, such as /i:/ and /ɪ/, due to the lack of equivalent sounds in Russian. [3]

- **Consonant sounds:** English contains consonant sounds absent in Kazakh and Russian. For instance, the English dental fricatives /θ/ and /ð/ (as in "think" and "this") are challenging for Russian speakers, who may substitute them with /s/ or /z/. Similarly, Kazakh speakers might find it difficult to produce certain English consonant clusters that do not exist in their native language. [3]

- **Stress and intonation patterns:** English is a stress-timed language, whereas Russian and Kazakh are syllable-timed. This difference can cause students to apply their native language's rhythmic patterns to English, resulting in unnatural stress and intonation. Kazakh speakers, in particular, may find English rhythm patterns and word stress challenging, as their native language utilizes different intonation patterns. [4]

To address these challenges, educators can implement targeted strategies:

Practice of specific sounds:

- **Minimal pair exercises:** use word pairs that differ by a single sound (e.g., "ship" vs. "sheep") to help students discern and produce distinct English phonemes.

- **Phonetic training:** introduce the International Phonetic Alphabet (IPA) to teach accurate articulation of challenging sounds, such as /θ/ and /ð/.

Activities focused on word and sentence stress:

- **Stress pattern drills:** engage students in exercises that emphasize the difference between stressed and unstressed syllables in words and sentences to develop a natural English rhythm.

- **Choral reading:** have students read passages aloud together, focusing on appropriate stress and intonation patterns to build fluency.

Using speech recognition tools and apps for feedback:

- **Language learning applications:** incorporate apps equipped with speech recognition technology that provide instant feedback on pronunciation, allowing students to self-correct and practice independently.

- **Recording and playback:** encourage students to record their speech and compare it to native speakers, facilitating self-assessment and awareness of areas needing improvement.

In conclusion, pronunciation is a fundamental component of effective English communication, directly influencing intelligibility and confidence. Addressing the specific phonetic challenges faced by Kazakh and Russian-speaking students through innovative and personalized teaching techniques is essential. By implementing targeted practice of problematic sounds, focusing on stress and intonation patterns, and utilizing technology for feedback, educators can enhance students'

pronunciation skills, leading to more effective communication and greater academic and professional success.

REFERENCES

1. Zielinski, B. The social impact of pronunciation difficulties: Confidence and willingness to speak. In. J. Levis & K. LeVelle (Eds.). Proceedings of the 3rd Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference, Sept. 2011. (pp.18-26). Ames, IA: Iowa State University.
na Cristina Tlazalo Tejada *
Nora M. Basurto Santos
na Cristina Tlazalo Tejada *
Nora M. Basurto Santos
na Cristina Tlazalo Tejada *
Nora M. Basurto Santos
2. Ana Cristina Tlazalo Tejada, Nora M. Basurto-Santos. University of Veracruz. Pronunciation Instruction and Students' Practice to Develop Their Confidence in EFL Oral Skills.
3. <https://www.speechactive.com/english-pronunciation-accent-reduction-russian/?v=4aceb7d6b456>
4. https://www.vestnik-kafu.info/journal/2/39/?utm_source

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-6-12
UDC 378

HOW TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF MODULAR TRAINING BY ACTIVELY USE OF THE CASE METHOD

KISMETOVA GALIYA NAGIBUDAEVNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of M.Utemisov West Kazakhstan University
Uralsk, Kazakhstan

KHABIBULLAEVA SHAKHNOZA JAMOLBEKOVNA

Master's Student, Foreign Languages and Intercultural Communication
Atyrau State University named after Khalel Dosmukhamedov,
Atyrau, Kazakhstan

Abstract. *The article discusses the application of case method in modular English language teaching. It is believed that these two methods can be combined to enhance the effectiveness of the educational process, which includes the development of students' language skills, critical thinking and communication skills. The case method is used as an example in various modules such as "Health and Medicine", "Business and Economy" and "Culture and Travel". It is also discussed how the active application of case studies and tasks helps the student not only in the acquisition of theoretical knowledge but also in its practical application. This contributes to a better understanding of the language and the development of intercultural skills. The importance of group work and reasoning is emphasized, helping students to improve their communication and problem-solving skills.*

Key words: *Modular learning, case method, English language, critical thinking, communicative skills, intercultural competence, active learning methods, language skills.*

Introduction

Modular learning is used in modern higher and professional education as one of the most flexible and effective forms of organizing the educational process. It is a teaching method that divides the course into various independent modules, each of which covers a different topic or a group of interrelated topics. This method allows the teacher to systematize the teaching material, adapt lessons to the needs of students and take into account their individual characteristics. However, despite the obvious advantages, traditional forms of modular teaching cannot always ensure high student engagement and quality assimilation of the subject [1, 52-56 pp.].

Case method is one of the most effective methods of increasing the effectiveness of modular learning. Case method is an active learning method that allows students to consider real or hypothetical professional situations. This method aims to improve students' critical thinking skills, decision-making, and solving complex and multitasking problems under conditions of uncertainty [2, 292-295 pp.].

By applying the case method in modular teaching, it is possible to significantly improve the quality of the educational process. Case method helps students not only to get a comprehensive understanding of theoretical knowledge, but also to be able to effectively apply it in practice. This increases the level of training of future specialists [3, 1-4 pp.]. Case method is focused on the development of analytical and practical skills, which is especially important for professional activity in a rapidly changing world, unlike traditional methods based on lectures and seminars.

The importance of scientific research lies in the need to find and implement new teaching methods that help to better assimilate educational material, develop critical thinking and prepare students for real professional tasks. An effective means of improving the quality of learning and students' readiness to solve practical problems in their professional activities is modular learning combined with the case method.

The purpose of this article is to explore ways in which modular learning can be made more effective through the active use of the case method.

Literature review

The case method is an educational approach in which students participate in real or hypothetical situations, also known as cases. Students not only test theoretical knowledge, but also examine case studies and engage in problem solving.

When learning foreign languages, the case method allows students to immerse themselves in the language environment and recreate real communication situations. When working on cases, students have the opportunity to solve problems related to traveling, working in an international company, medical situations, negotiations and other areas where foreign language skills are important [4, 15 p.].

The case method is an approach to learning that allows students to explore real or hypothetical situations to develop concrete solutions to problems. This approach is often used in fields such as management, law, medicine and engineering. There, professionals are often faced with complex situations in which they have to perform several tasks at the same time. Such situations require a practical approach and careful analysis.

The case method is based on several fundamental principles.

1. Applicability: A case represents a concrete or hypothetical situation in which theoretical knowledge must be practically applied.

2. Analytical thinking means that students must examine the situation, identify significant problems, and find a solution based on logic and evidence.

3. Group work. Many assignments emphasize group discussion and joint decision-making. This promotes the development of teamwork skills and social engagement.

4. Interactivity. The method actively engages students in the learning process and encourages them to independently search for solutions and discuss potential opportunities.

One of the most important aspects of the case method is that it helps students not only to master theoretical material, but also to learn how to apply it in real or simulated situations. This approach develops students' critical thinking, the ability to make informed decisions under uncertain conditions, and improves analytical and forecasting skills.

In combination with modular training, the case method offers additional advantages. Modular learning provides a structure for introducing the case method into each individual unit of the program, enabling students to tackle complex problems and situations progressively. Using the case method in the module helps students:

- Link theory to practice: through case analysis, students can recognize the real-life application of theoretical knowledge in professional practice.

- Develop independent problem-solving skills: modular learning combined with case studies enables students to work on problems without direct teacher intervention, encouraging the development of independence and a critical approach.

- Working in uncertain conditions: The case method simulates real situations where information may be incomplete, thus developing the students' ability to make decisions under uncertain conditions [5, 25 p.].

By integrating the case method into the modular learning structure, elements of active learning can be used. Students not only passively perceive information, but also actively apply their knowledge in practice, work with real problems and situations.

The combination of modular learning and the case method opens up new opportunities for effective teaching of the English language. This approach helps students not only acquire knowledge, but also actively apply it in real life situations. This leads to a significant increase in learning motivation and deeper language development. Let's take a closer look at how modular learning and the case method interact and complement each other.

1. Application of language to real-life situations

The main feature of modular training is the division of the course into separate thematic blocks, each of which focuses on certain aspects of the language: grammar, vocabulary, listening comprehension, reading, speaking, etc. language, Each module deals in depth with a specific topic. At the same time, the case method helps students to delve deeper into real situations in which they have to use language to solve concrete problems [6, 4 p.].

When students work on real cases within a module, they can not only deepen their theoretical knowledge, but also actively apply it. For example, as part of a Health and Medicine module, students could be offered a case study in which they must help a person facing a medical emergency in another country. They must use medical vocabulary and expressions to communicate with doctors and explain the symptoms of the disease, which helps them practice spoken English and expand their vocabulary.

In addition, the case method can include situational tasks such as communicating with clients, participating in negotiations or resolving conflict situations, which encourages students to use the language in a real context. This significantly increases the language level, because students not only memorize words and phrases, but also learn to use them in practice.

2. Activate critical thinking and analytical skills

The case method actively stimulates the development of critical and analytical thinking. Unlike the traditional approach, in which students often receive ready-made answers or solutions, the case method forces them to independently find solutions, analyze problem situations and develop action strategies [7, 67-73 pp.]. This approach promotes the development of argumentation, decision-making and relational skills, which are particularly important when learning a foreign language.

Each case represents a complex situation that requires an integrated approach. Students should not only understand the content of the case, but also analyze it from different angles, participate in the discussion, propose several possible solutions and justify their choice [8, 133-136 pp.]. In this way, they actively use not only their language skills, but also their analytical abilities.

An example is the "Business and Economics" module, in which students can use a case study to work on negotiations with foreign partners. While working on the case, they must analyze the economic situation, prepare negotiation strategies and actively use specialized business vocabulary. This practice helps students not only to improve their language skills, but also to learn how to apply them in a professional environment and to develop their critical thinking skills.

3. Development of communication and interaction skills

Thanks to a modular training combined with the case method, you will not only be able to improve your language skills, but also develop key communication skills, such as: the ability to listen, to argue your point of view, to work in a group and to make decisions in a team. The case method involves active interaction between students and discussion of various possible solutions, which contributes to the development of communication skills in English.

Working in groups and discussing cases helps students overcome language barriers, teaches them to listen the opinions of others, find compromises and make joint decisions [9, 126-129 pp.]. For example, in the "Culture and Travel" module, students can work on a case study in which they have to plan a trip to an English-speaking country. They must decide which attractions to visit, which means of transport to use and what to pack, and discuss potential problems such as language barriers or cultural differences. Such tasks allow students to actively interact, discuss various solutions and use English during real communications [10, 57-64 pp.].

Materials and methods

A study including language courses was conducted to assess the efficiency of the case technique in the context of modular English teaching. In a course on communication and business terminology, each module represented a different topic, such as "Presentations," "Negotiations," or "Writing business letters." Students worked with genuine examples on each topic, allowing them to apply their knowledge in real-world circumstances.

The assessment was based on students' participation in discussions, their ability to justify decisions and their ability to use language in real-life situations.

Research methods included test analysis, participant observation during lessons and interviews with students to determine their perceptions of the method and its impact on learning.

Table 1 – Modules and their aims, tasks and key skills

Module	Aim of the module	Case method	Key skills
Business and Economics	Development of business communication skills and use of business vocabulary.	Students prepare a presentation for foreign investors and discuss ways to develop their business in the international market. You analyze the market situation, competition and risks, prepare an activity report and a presentation in English.	Use of economic and commercial vocabulary. Presentation and argumentation skills. Development of business strategies.
Health and Medicine	Mastery of medical vocabulary and communication skills with patients.	Students consult a patient suffering from a disease in another country. You must interpret the tests, explain the symptoms and the treatment in English.	Knowledge of medical terminology. Ability to explain diagnosis and treatment. Communicate with patients in an international environment.
Culture and Travel	Development of communicative skills in travel planning and intercultural communication.	Students plan a trip to an English-speaking country taking into account the culture, the choice of accommodation, transport and possible problems that travelers may encounter.	Tourist vocabulary. Travel planning skills. Understand cultural differences and solve problems.

Examples of using the case method in modular training may vary depending on the topic of the module. Let's look at some specific examples:

- **Business and Economics Module:** students can work on a case study in which they must prepare a presentation for foreign investors discussing ways to develop their activities in the international market.

- **Health and Medicine Module:** A case may involve a situation in which students must advise a patient suffering from a disease in another country

- **Culture and Travel module:** In this case, it may involve preparing a trip to an English-speaking country, where students must take into account the peculiarities of the local culture, search for accommodation, plan an itinerary and discuss any difficulties they encounter.

-

Results and discussion

To examine the effects of the case method on the effectiveness of English teaching in the modular course, a survey was distributed to students enrolled in the experiment. The survey included questions aimed at measuring students' attitudes of the usage of the case method and its impact on their learning. The survey's main findings are listed below (Table 2).

Table 2 - Survey questions and options

Survey questions/ options	A	B	C	D
1. How did adopting the case method affect your motivation to study English?	Significantly increased motivation	Increased motivation a little	Had no influence on motivation	Decreased motivation
2) How often did you participate in case discussions?	Very often	Sometimes	Rarely	Never
3) How would you rate the impact of the case method on improving your communication skills in English?	Significantly improved	Not much improved, but improved	Has remained practically unchanged	I have the feeling that my skills are declining
4) How useful was the use of the case method in business communication for you?	Very useful, I learned to use English in real-life situations	Useful, but needs more practice	Not very useful, it is not always clear how to use the language	Not useful at all
5) How would you rate the difficulty of working on the cases?	Very difficult, I found it hard to argue in English	It is a bit difficult, but I managed.	Easy, I had no difficulty working with the cases	Very easy, I understood the language immediately
6) How would you rate the development of your critical thinking thanks to the case method?	Critical thinking has developed significantly	Critical thinking has developed a little	No changes noticed	Critical thinking has not developed
7) What skills do you think you have improved by working with cases?	Business communication skills in English	Argumentation skills and defense of own point of view	Group working skills	Critical information analysis skills
8) Do you think that the case method has made learning more interesting and exciting?	Yes, the case method has made learning much more interesting.	Partly, but not always	No, that is not the case	No, learning is less fun

The results of each survey question are clearly presented in the diagram below (Diagram 1).

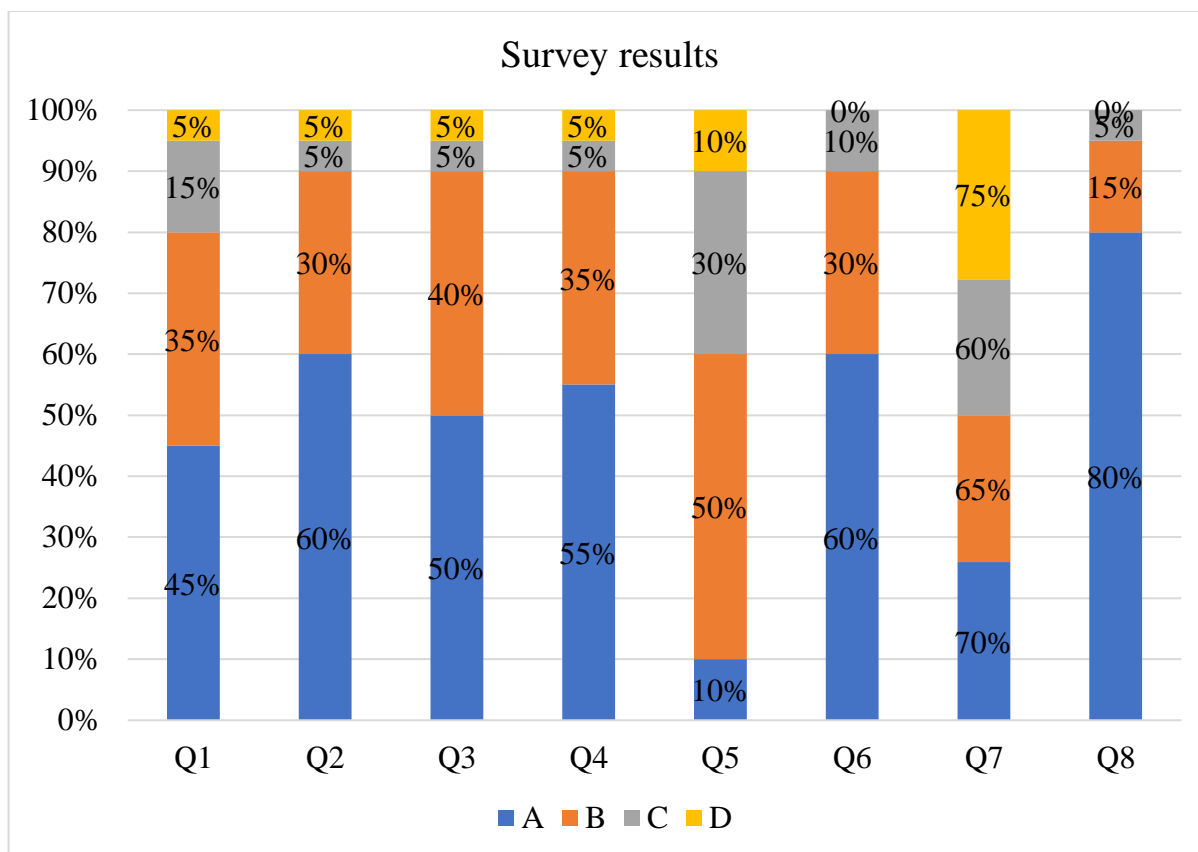

Diagram 1 – The results of survey

The case technique has been shown to be successful in enhancing students' motivation to learn English and making the process more exciting and practical. Most students indicated that the method considerably boosted their interest, assisted them in recognizing the practical use of the language in their professional life, and improved their business communication abilities, particularly in terms of argumentation and debate.

Furthermore, the case method helped students develop critical thinking skills, which are necessary not only for language learning but also for professional tasks, since they learned how to better assess material, make judgments, and defend their points of view. The high degree of student participation in debates and group activities showed the method's good influence on learning the subject matter and developing.

Nevertheless, certain difficulties were also noted in the research, including the requirement for a wider range of case types and the supply of other resources, including audio and video files, to enhance language understanding. In order to guarantee a greater comprehension of the subject matter, students also recommended expanding the number of cases.

However, the majority of students gave the case approach a favorable rating and stated that they wanted to keep using it. They would suggest this approach to other students as a successful means of acquiring English. As a result, the case approach fosters the growth of language proficiency, critical thinking, and teamwork and is a useful tool for teaching English within a modular system.

Conclusion

By integrating the case method into modular English courses, the quality of education can be improved. Students can not only acquire their language skills, but also learn how to use them in real, often unusual situations. Learning becomes more dynamic and practical thanks to the case method because it promotes analytical and critical thinking, develops communication skills and promotes intercultural competence.

Therefore, combining modular learning and the case method is a promising and effective method that significantly increases the motivation of students and the quality of learning. This

approach not only helps students improve their language skills, but also prepares them to successfully apply the skills and knowledge gained during their studies in professional and real-life situations.

In conclusion, the case method is a useful tool for teaching English in a modular system that fosters the growth of a number of abilities, such as language proficiency, critical thinking, and teamwork. In order to increase the efficacy of this approach, it is advised that it be used and developed further while considering the comments made by the students.

REFERENCES

1. Zh. M. Abzhanova, T. M. Seketaeva. The use of modular learning technology in teaching disciplines // *Global Science and Innovations: Central Asia* (in books) 4.1 2021. P. 52-56. [published in Kazakh].
2. T. G. Beckisheva, G. A. Gasparyan, N. A. Kovalenko. Case study as an active method of teaching business English // *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 166 2015. P. 292-295.
3. R. M. Kiyasova et al. Types of interactive methods in teaching English to students // *Texas Journal of Multidisciplinary Studies* 14 2022. P. 1-4.
4. Zh. Aktayeva, G.U. Bektureeva, D. A. Abzalova. The essence and principles of modular learning technology // *Volume 8*. P. 15. [published in Kazakh].
5. U. Akhmet. Modular learning technology. Reviewers: Department of Technology and General Technical Disciplines (Sterlitamak branch of BashSU); Doctor of Historical Sciences, Professor R. A. Beknazarov (K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Republic of Kazakhstan). 2018. P. 25. [published in Kazakh].
6. M. B. Sharipova, M. Sadullayeva. Modular learning in the education system // *Bulletin of the Magistracy*. 2019. P. 4-3. [published in Russian].
7. L. S. Abdullayeva, S. A. Samadova. Modular training // *Science. Thought: Electronic periodical* 6. 2014. P. 67-73. [published in Russian].
8. M. V. Zolotova, O. A. Demina. On some aspects of using the case study method in teaching a foreign language // *Theory and practice of social development*. 4 2015. P. 133-136. [published in Russian].
9. M. Shepshinskaya. Case study as an active method of teaching foreign languages at a pedagogical university // *Siberian Pedagogical Journal* 5 2013. P. 126-129. [published in Russian].
10. S. V. Popova. The case method as a means of implementing a competence-based approach to teaching foreign languages in modern school education // *Foreign languages at school* 9 2020. P. 57-64. [published in Russian].

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-13-19

KAZAKİSTAN ANAYASASI'NA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN DEVLET YAPISININ DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNİN ANALİZİ

NIJAT DADASHOV

Independent scholar with a Master's degree in Public Administration (Mersin University),
Baku, Azerbaijan

Abstract: *Kazakhstan, one of the Turkic Republics that gained its independence after the collapse of the Soviet Union, has emerged from an authoritarian political system. Under these conditions, democratic institutions and mechanisms were not formed in Kazakhstan until the country gained its independence. After independence, Kazakhstan, which wanted to adapt to the modern world quickly, accepted the democratic structure and made some progress in this field. In Kazakhstan, the 1993 and 1995 Constitutions were adopted to transition to a government system suitable for the post-socialist democratic regime. The current 1995 Constitution was amended five times to raise democratic standards. The first constitutional amendment took place in 1998, the second in 2007, the third in 2011, and the fourth in 2017. The fifth and final changes were made in 2022. In Kazakhstan, which was initially based on a strong executive for the head of state, the power of the parliament has increased significantly with the recent changes. As can be seen, the constitutional amendments have caused significant changes in the state structure. In this study, the state structure formed as a result of recent changes will be evaluated within the scope of the separation of powers principle.*

Key words: *Republic of Kazakhstan, Constitutional Amendment, Presidential System, Separation of Powers, Democracy*

Giriş

Kazakistan, yüzölçümü açısından dünyanın dokuzuncu, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ikinci en büyük ülkesidir. Ülke konum olarak Orta Asya'da yerleşmekte ve ülkenin sınır komşuları Çin, Kırgızistan, Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan'dır. Kazakistan'ın Aral Gölü'ne ve Hazar Denizi'ne de sınırı bulunmaktadır. Kazakistan, petrol ve doğal gaz rezervleri yönünden zengindir. Kazakistan eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde ikinci büyük petrol üreticisidir. Ülke ekonomisi büyük ölçüde petrol ihracatı gelirlerine dayalıdır.

Günümüzdeki Kazakistan Cumhuriyeti köklü bir tarihe sahip bir devlettir. 15. yüzyılın ikinci yarısında Kazakistan'da hanlıklar kurulmaya başladı. Bununla birlikte, Kazakistan'ın tek bir siyasi varlık haline gelmesi için uzun bir zaman geçmesi gerekiyordu. Kazakların tarihte kurdukları ilk devlet Nogay Hanlığıdır. Daha sonra Kazak Hanlığına dönüşen bu devlet 1847 yılına kadar Orta Asya'da tüm türk boylarının altında yaşadığı bir devlet olmuştur. 1847'de Rusya'nın hâkimiyeti altına giren Kazaklar, Çarlık Rusya'sının devrilmesiyle kısa bir süre bağımsızlık yaşasalar da 1920'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından işgal edilmişlerdir. SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiştir.

Kazak ulusu Sovyetler Dönemi'nde 75 yıl boyunca Sovyet Sistemi'nin uyguladığı siyasetin etkisinde kalmıştır. Kazakistan'da Sovyet Sosyalist Rejim Dönemi'nin 1936, 1937 ve 1978 Anayasaları uygulanmış olup daha sonra Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte cumhuriyet, devlet rejimi olmuş ve bu rejime uygun bir hükümet sistemine geçiş amacıyla 1993 ve şu an yürürlükte olan 1995 Anayasaları kabul edilmiştir.

Anayasası'nın kabul edilmesinden bugüne kadar yaşanan demokratik siyasal gelişim Kazakistan Anayasası'nın belirli aralıklarla gözden geçirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaçlar çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nın beş defa değiştirildiğini belirtmek gerekir. İlk anayasa değişikliği 1998, ikincisi 2007, üçüncüsü 2011, dördüncüsü de 2017 yılında gerçekleşmiştir. Beşinci ve son değişiklikler 2022 yılında yapılmıştır.

Yapılan anayasa değişiklikleri ilk başlarda demokratik rejim kurmayı amaçlamasına bakmayarak, sonraki dönemlerde cumhurbaşkanının yetkilerini ölçsüz biçimde artırarak, devlet yapısının otoriterleşmesine yol açmıştır. Lakin en son 5 Haziran 2022 tarihinde yapılan anayasa değişiklikleri ise Kazakistan'ın idari yapısını demokrasi açısından çok ileriye taşımıştır. Yapılan bu değişikliklerle birlikte Kazakistan'ın yönetim sistemi geçmiş SSCB'ye dahil olmuş birtakım cumhuriyetlerin şimdiki yönetim sistemlerinden önemli ölçüde farklılıklar gösterdiğinden araştırılması gereken bir sistemdir. Bu makalede Kazakistan'ın yönetim biçimi yapılan son anayasa değişiklikleri çerçevesinde incelenecektir.

Sovyetler Dönemi

Sovyetler Birliği'nin tek partili siyasal sistemi parlamenter demokrasilerden çok uzaktır. Ayrıca, çağdaş demokrasilere ait kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı anayasal düzenin zemini hiç olmamıştır. Sovyet döneminde Kazakistan Komünist Parti Birinci Sekreterinin elinde toplanan yasama, yürütme ve hatta yargı erklerini kontrolünde tutacak büyük yetkiler sadece Komünist Parti'nin temel ideolojik ilkeleri ve Moskova yönetimi tarafından sınırlanmıştır (KHAİRMUKHANMEDOV, 2017, s. 1433). Bu nedenle Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde (KSSC) Sovyetler döneminde oluşan yönetim yapısı parti birinci sekreterinin yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini bütünüyle kontrol eden otoriter sistemin kurulmasına yol açmıştır.

Sovyet Sosyalist rejiminin 1936, 1937, 1978 Anayasaları kuvvetler ayrılığı fikrini dışladığı için Kazakistan bağımsızlığını ilan edinceye kadar hükümet sistemi kuvvetler birliği çerçevesinde şekillenmiştir. KSSC'de yasama, yürütme ve yargı yetkileri Yüksek Sovyet Konseyi'nin elindeydi (SERDALİYEVA, 2018, s. 28). Yüksek Sovyet Konseyi, Sovyet Dönemi'nin hem kanun yapan meclisi hem de bu kanunları uygulayan yürütme organı idi.

1990 yılında Sovyetler Birliği halk vekilleri Sovyetler Birliği Anayasası'nın 6'cı Maddesini yürürlükten kaldırarak Kazakistan'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin siyasal hayattaki tekeli sona erdirdi (KHAİRMUKHANMEDOV, 2017, s. 1434). Yukarıda bahsettiğimiz gibi, bu gelişmeden önce tüm yetkiler, yani yasama, yürütme ve yargı tek bir örgende, Kazakistan Yüksek Sovyet Konseyi'nin başı olan Komünist Parti Birinci Sekreterinin elinde toplanmıştı. Bu olaydan sonra Kazakistan'da yönetim sistemi değişim geçirerek yürütmenin en yüksek makamı olarak Cumhurbaşkanlığı görevi belirlendi.

Bahsedilen değişikliklerin ardınca eski komünist sistemdeki vatandaşların örgütlenmesini engelleyen yasaklar tümüyle ortadan kaldırıldı. Halkın toplumsal ve siyasal hayattaki etkinliği artarak Komünist Partiden bağımsız olarak birtakım siyasi örgütlenmeler ortaya çıkmaya başladı (KHAİRMUKHANMEDOV, 2017, s. 1435). Bu reformlar Kazakistan'da siyasal sistemin ilk kez çoğulcu demokrasiye geçişinin bir simgesi oldu.

Bağımsızlık Dönemi

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 16 Aralık 1991 yılında "Kazakistan Cumhuriyetinin Bağımsızlığı" üzerine kabul edilen Anayasa kanununda devlet organlarının yasama yürütme ve yargı kuvvetlerinden oluştuğu kabul edilmiştir.

"Anayasa çalışmaları 1992 yılının Haziranına kadar sürdü ve 2 Haziran 1992 yılında Meclis'in onayıyla son hali kamuoyuna sunuldu. STK ve dernekler, geniş halk kitlelerinin katılımı ve katkılarıyla Anayasa taslağının son hali 28 Ocak 1993 yılında Meclis'in 12'ci oturumunda görüşüldü ve Kazakistan'ın bağımsız devlet olarak ilk Anayasası kabul edildi" (KHAİRMUKHANMEDOV, 2017, s. 1437).

1993 Anayasası'nın en önemli özelliği, kuvvetler ayrılığı ilkesi ilk kez anayasal düzeyde benimsenerek Cumhurbaşkanı yürütme erkini başı olarak belirlenmesidir. Yasama erkini Meclis temsil etmekteydi. "Devlet yönetim sisteminde erkler arasında 'check and balance' denilen, yani keyfi yönetimin oluşmasını engelleyecek bir denetim ve den geleme mekanizması oluşturuldu" (KHAİRMUKHANMEDOV, 2017, s. 1437). Kazakistan'ın anayasal sistemi başkanlık sistemi olarak belirlenmesine rağmen Cumhurbaşkanı'nın yetkileri hem Meclis, hem Anayasa Mahkemesi tarafından sınırlanmaktaydı

1995 Anayasası'na Göre Hükümet Sistemi

Kazakistan Anayasası'nda yürütme organı kaynağını başkanlık rejiminden almaktadır. Anayasanın 2. maddesinde ülkenin yönetim sisteminin başkanlık sistemi olduğu açıkça belirtilmektedir (BÜLBÜL, 2008, s. 69). Ancak, Anayasa'nın içeriğini inceleyecek olursak, özellikle devlet organlarının işleyişi dikkate alındığında, kuvvetler ayrılığı teorisi bağlamında hükümet sisteminin, başkanlık hükümet sistemi değil, devlet başkanının üstünlüğüne dayanan yarı-başkanlık sistemi olduğu iddia edilebilir (SERDALİYEVA, 2018, s. 39). En önemli gerekçe ise, Cumhurbaşkanı'na tanınan parlamentoyu feshetme (m.63) ve yasama yetkisinin bir yıllık süreyle devri (m.53) gibi yetkilerin mevcut olmasıdır. Lakin, klasik başkanlık sistemlerinde hükümetin parlamento önünde siyasi sorumluluğu yoktur ve devlet başkanı parlamentoyu feshetme yetkisine sahip değildir. Yukarıda bahsettiğimiz bu durum ise başkanlık rejiminden kopuşu sergilemektedir.

Yürütme

Kazakistan Cumhurbaşkanı devletin en üst görevlisi olup iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde en önemli temel taşıdır. Yurttaşların, insan hakkı ve hürriyetlerinin simgesi ve garantörü özelliği taşımaktadır.

“Cumhurbaşkanı devlet organlarının kendi aralarında birlik ve beraberlik içinde çalışmalarını gerçekleştirmeleri ve bu organların işlemlerinden dolayı halk önünde sorumlu olmaları bakımından “hakem” rolündedir” (SERDALİYEVA, 2018, s. 45). Cumhurbaşkanı'na tanınan olan bu anayasal yetki ile birlikte onun diğer tüm organlar karşısında üstün konumda olduğu görülmektedir. Yani cumhurbaşkanı, diğer devlet organları arasında iş birliği ve dengeyi sağlayan bir merkezi güç olarak devlet organları arasındaki hiyerarşinin en tepesinde bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen Anayasanın 44. ve 45. maddesinin içeriği cumhurbaşkanının faaliyetlerini sınırlayacak yeterli bir denge mekanizması buldurmuyor. “Bu yüzden Kazakistan Cumhuriyeti'nde klasik başkanlık sistemi hatta Fransa'daki gibi yarı-başkanlık sisteminin var olduğunu söylemenin mümkün olmadığı iddia edilebilir” (SERDALİYEVA, 2018, s. 40).

Cumhurbaşkanı yasama organıyla ilgili birçok yetkiye sahiptir. Bu yetkiler sayesinde cumhurbaşkanı yasama organı karşısında bir üstünlük sağlanmaktadır. Bu yetkilerden en göze çarpanı cumhurbaşkanının senatoya doğrudan on beş üye atayabilme yetkisidir. Cumhurbaşkanı parlamento oluşturan parlamento kamaralarının olağan ve olağanüstü seçimlerini belirler (m.44). Bazı durumlarda parlamento dağıtabilmekte ve yeniden seçim yapılmasına karar verebilmektedir. Cumhurbaşkanının isteği üzerine parlamento üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile yasama yetkisi bir yıl süreyle cumhurbaşkanı'na devredilebilmektedir.

Cumhurbaşkanı yargı üzerinde de çok geniş yetkilere sahiptir. Bu yetkilere kısaca bakarsak, Anayasa Konseyi Başkanı ve iki üyesini atamak, Yüksek Mahkeme Başkanı, Yüksek Mahkeme Dairelerinin Başkanlarını Senatoya önermek, Adalet Bakanının önerisi üzerine ülkedeki diğer mahkemelerin başkan ve hakimlerini atamak, Yüksek Yargı Kurulu Başkanı atamak, Başsavcıyı atamak cumhurbaşkanının yetkileri arasında olduğunu görüyoruz. (BÜLBÜL, 2008, s. 80)

“Kazakistan hükümet sisteminin özelliklerinden birisi güçlü bir yürütme organına sahip olmasıdır. Klasik başkanlık rejiminde görülen hükümet sistemi ile Kazakistan'da uygulanan hükümet sistemi karşılaştırıldığında bazı farklar görülecektir. Farklardan ilki yürütmenin iki başlı oluşudur” (SERDALİYEVA, 2018, s. 54). Dolayısıyla yürütme kuvveti cumhurbaşkanı ile bakanlar kurulu arasında paylaşılmaktadır.

Hükümet üyesi olma konusunda yaş, eğitim, vatandaşlık, dil ve buna benzer şartlar Anayasa'da düzenlenmemektedir (SERDALİYEVA, 2018, s. 54). Hükümetin oluşumu ve yapısı konusundaki teklifler, başbakanın atanmasını takip eden on gün içerisinde başbakan tarafından önce meclisin görüşüne daha sonra cumhurbaşkanının onayına sunulmaktadır (m.65).

Her bakan kendi yetki alanında yürüttüğü faaliyetinden dolayı başbakana karşı sorumludur (m.68). 2007 yılında yapılan anayasa değişiklikleri öncesinde hükümet sadece cumhurbaşkanı'na karşı sorumluydu (BÜLBÜL, 2008, s. 82).

Parlamento veya meclis, hükümete güvensizlik oyu verirse, hükümet cumhurbaşkanına istifasını sunar ve bu durumda cumhurbaşkanı istifanın kabul edilmesine ya da geri çevrilmesine on gün içerisinde karar verir (m.70).

“Devletin sosyal ve ekonomik düzenini, savunma gücünü ve güvenliği yönetmekle hükümet yükümlüdür. Hükümetin görev ve yetkileri ile ilgili olarak genel düzenleme Anayasa'nın 66. maddesinde yer almaktadır. Genel olarak hükümet devlet bütçesinin uygulanmasını sağlar, devlet bütçesinin harcamalarına ilişkin raporu meclise sunar. Hükümetin meclise kanun tasarılarını sunma yetkisi vardır ve kabul edilen kanunları uygulamakla yükümlüdür. Hükümet, yetkileri çerçevesindeki konularda bağlayıcı kararlar alabilmektedir. Hükümetin yetkileri çerçevesinde ülke genelinde geçerli olacak yönetmelik hazırlama yetkisi vardır. Bu yönetmelikler kanunlarla uyumlu olmalıdır.” (SERDALİYEVA, 2018, s. 56)

Yasama

Anayasa'ya göre Kazakistan Cumhuriyeti'nde en üst temsili yasama organı parlamentodur (m.49). Anayasa'nın 50. maddesine göre; Kazakistan Cumhuriyeti'nin parlamentosu iki kamaradan, Meclis ve Halk Asamblesi'nden (Senato) oluşmaktadır (Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, 1995).

Kazakistan parlamentosu; 107 milletvekilli Meclis ve 47 senatöre sahip Senato olmak üzere toplam 154 üyeden oluşmaktadır. Meclisteki 98 milletvekili eşit, genel, nispi temsil seçim sistemine göre beş yıllığına seçilirler. Kalan dokuz milletvekili ise Kazakistan Halklar Birliği tarafından doğrudan atanmaktadır. 47 Senato üyesinden 15'i cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. (SERDALİYEVA, 2018, s. 58)

Kazakistan Cumhuriyeti'nin yasama organının üst kamarasını oluşturan Halk Asamblesi'nin önemli yetkilerinin atamalarla ilişkilidir (m.55). Senato, cumhurbaşkanının çeşitli devlet kademelerine yapılan önerisi üzerine Cumhuriyet Yüksek Mahkemesi, Merkez Bankası ve Milli Güvenlik Komitesinin Başkanlarının, İnsan Hakları Denetçisini, Başsavcının ve hâkimlerin seçilmeleri ile görevden alınmalarına onay vermekle yetkilidir (SERDALİYEVA, 2018, s. 59).

Meclis kanun tasarı ve tekliflerini kabul etme, parlamentoda değerlendirilmek üzere anayasal kanun taslaklarını hazırlama, çeşitli devlet görevlilerine atama, cumhurbaşkanı olağan seçimlerini ilan etme, hükümete güvensizlik oyu verme ve cumhurbaşkanını devlete ihanetle suçlama gibi görev ve yetkileri bulunmaktadır (SERDALİYEVA, 2018, s. 61).

Parlamentonun her iki kamarası Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine Anayasa'da değişiklik yapar, devlet bütçesini, bütçe denetiminden sorumlu Denetim Komitesinin bütçesinin uygulamasına ilişkin raporlarını onaylar (m.53).

İlk (kurucu) Cumhurbaşkanının Anayasadaki Statüsü

Kazakistan'ı yirmi dokuz yıl yönetmiş Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, "Elbaşı", yani Milletlin Lideri statüsüne sahiptir (Kazak Cumhurbaşkanı Nazarbayev artık 'milletin lideri', 2010).

“2010 yılında kabul edilen kanuna göre ilk Cumhurbaşkanı ve onun aile mensupları hayatları boyunca dokunulmazlık hakkına sahiptir ve cezai soruşturmadan muaf tutulacaklardır. Ayrıca, kanunun 3 maddesine göre Cumhurbaşkanının banka hesaplarının gizliliği ve banka hesaplarının dokunulmazlığı Anayasal kanunla teminat altına alınmıştır. İlk Cumhurbaşkanı ve onunla birlikte yaşayan aile mensupları ilk Cumhurbaşkanı görevde iken ve görevden ayrıldıktan sonra da cezai müeyyideye tabi olmazlar, ilk Cumhurbaşkanının görev süresinde yaptığı bütün işlerinden dolayı sorguya çekilemezler, tutuklanamazlar, ilk Cumhurbaşkanı ve onunla birlikte yaşayan aile mensuplarının malvarlıklarına el konulamazlar” (KHAİRMUKHANMEDOV, 2017, s. 1445).

Bu anayasa değişikliği sayesinde Nazarbayev, cumhurbaşkanlığını bıraksa bile Milletlin Lideri statüsünü koruyordu. Lakin bu statü 5 Haziran 2022 tarihinde yapılan referandumla kaldırılacaktı.

Anayasa'ya Değişiklik Yapılmasını Gerektiren Olaylar

Ülke 1990 yılından 2019 yılına kadar Nursultan Nazarbayev tarafından yönetilmekteydi. 2019 yılında Kazakistan'da cumhurbaşkanlığına Kasım Cömert Tokayev'in seçilmesine rağmen eski cumhurbaşkanı Nazarbayev yönetimde hala etkindi. Bu durum Nazarbayev'in anayasal statüsünden kaynaklanıyordu.

Nazarbayev yirmi dokuz yıllık iktidarı süresinde demokrasiyle bağdaşmayacak birçok kararlar almıştı. Onun döneminde yapılan anayasa değişiklikleri devleti kademeli olarak otoriterleşmeye sürüklemiş ve Nazarbayev'in tek adam rejimi kurmasına olanak sağlamıştı.

Kazakistan'ın devlet yapısındaki tüm bu olumsuz özellikler halkın siyasal ve ekonomik anlamda yıpranmasına sebep olmuştu. Bu durum 2022 yılının ilk aylarında ülkede kitlesel gösterilere, daha sonrasında ise silahlı ayaklanmalara neden oldu. Olayların kontrolden çıkması sonucu Rus Barış gücü Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine ülkeye müdahale etti. Bu olaylar sonucunda 225 kişi hayatını kaybetti ve bu durum, tarihe "Ocak trajedisi" olarak geçti.

Tüm bu olaylar Kazakistan'ın mevcut hükümetine devlet yapısının ve anayasanın demokratikleşmesinin vacip olduğunu gösterdi. Ayaklanmaların yatırılmasından sonra Cumhurbaşkanı Tokayev mecliste "Yeni Kazakistan" reform paketini ilan etti ve Meclis anayasa değişikliklerini içeren yasa tasarısı üzerinde çalışmaya başladı. Son olarak, bu anayasa değişiklikleri 5 Haziran 2022 tarihinde geçirilen referandumda halkın büyük çoğunluğu (%77,18) tarafından kabul edildi (Kazakistan, 'Yeni Kazakistan' için 'evet' dedi, 2022).

5 Haziran 2022 Tarihli Anayasa Değişiklikleri

Değişikliklerin ilk maddesi Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini kullandığı süre boyunca herhangi bir siyasi partiye üye olmamasını yasaklıyor. Söz konusu madde, Anayasa Konseyi, Yüksek Mahkeme, Merkez Seçim Komisyonu, Sayıştay başkanları ile üyelerinin yanı sıra hakimler, kolluk kuvvetleri çalışanları, millî güvenlik güçleri ile askeri personel için de geçerli olacak (KUSSAİNOVA, 2022).

Yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanı'nın parlamentonun üst kanadı parlamentoya atadığı milletvekili sayısı 15'ten 10'a düşürüldü. Bunların 5'i Kazakistan Halk Asamblesi tarafından önerilir. Böylece asambelenin meclise milletvekili atama fonksiyonunun kaldırılmasıyla parlamentonun alt kanadındaki milletvekili sayısı 107'den 98'e indirildi (NOGAYEVA, 2022).

Artık kanunları kabul etme yetkisi sadece parlamentonun alt kanadı olan Meclis'e aittir. Meclisin devlet bütçesini sorgulama fonksiyonu da genişletildi. Söz konusu reformla yetkilerinin genişletileceği Meclis'te tüm toplum tabakasının temsil edilmesi için karma nispi temsil sistemi uygulanacak (KUSSAİNOVA, 2022). Oluşturulan yeni seçim sistemi ile, seçmenlerin talebi üzerine çoğunluk esasına dayanan seçim çevrelerinden seçilen milletvekillerinin halk tarafından geri çağırılmasına izin verildi.

Yapılan değişikliklerden bir diğeri ise ülkenin ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e verilen özel statünün kaldırılmasıdır (NOGAYEVA, 2022). Böylelikle, N. Nazarbayev ve ailesinin sahip olduğu imtiyaz ve dokunulmazlıkları tarihe karıştı ve ilk cumhurbaşkanı'nın görevde olduğu dönemde dahil olmak üzere soruşturulmasının önü açılmış oldu.

Aynı zamanda "başkanın yakınları, yüksek devlet görevlerinde ve kamu ortaklığındaki şirketlerin yönetiminde bulunamaz" ibaresi yeni değişikliklerle anayasaya ilave edildi.

İnsan ve vatandaşlık haklarına ilişkin bir sıra düzenlemeler yapılmıştır. Bundan böyle tüm araziler ve toprak altı servetleri Kazakistan halkına aittir. Vatandaşlar bağımsız olarak Anayasa Mahkemesine başvurabilecek. En önemli değişiklik ise ölüm cezasının anayasal düzeyde yasaklanmasıdır. (EROL, 2022)

SONUÇ

Son Anayasa değişikliklerinden evvel, Kazakistan'da doğrudan doğruya yürütmenin güçlendirilerek, meclisin rolünün zayıflatılması şeklinde ifade edilebilecek bir sistem uygulanmakta idi. Eski hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı makamı kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bir biçimde aşırı yetkilerle donatılmış olarak devlet yönetiminin en üst kademesidir. Cumhurbaşkanı'na verilen meclisin feshedilmesi ve yasamanın devri yetkisi diğer başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinden farklılık göstermektedir. Aynı zamanda cumhurbaşkanı yargı alanında Başsavcıyı, Yüksek Mahkeme Başkanını, Anayasa Konseyi Başkanını ve iki üyesini doğrudan ataması yargının yürütmeden asılı olmasına neden olduğu düşünülebilir. Bu da anayasanın oluşturmayı amaçladığı demokrasiyi tehlikeye düşürmekteydi.

Kazakistan'daki başkanlık sisteminin kuvvetler ayrılığı ilkesinin işlevsiz duruma getirilmesinden başka temel bir sorunu da siyasal kararların alınmasında devlet başkanının kişisel

ilişkilerinin, aile bağlarının ve iş adamlarına olan yakınlıklarının büyük rol oynamasıdır. Devletin yönetilmesindeki başlıca pozisyonlar, lider tarafından aile üyeleri, aile dostları, iş adamları arasında paylaştırılmış durumdaydı. “Bu durum genelde aile-akrabalık ve bölgesel ilişkiler temelinde oluşmuş bulunan klanlar tarafından şekillenir” (KHAİRMUKHANMEDOV, 2017, s. 1447). Bu durum ülkenin demokratikleşmesi ve devlet yönetiminin kurumsallaşması açısından temel sorunlardan biriydi.

Değişikliklerle birlikte "süper başkanlık" yönetim biçiminden güçlü bir parlamentoya sahip başkanlık sistemine geçildiğini görüyoruz. "Yeni Kazakistan" adı altında yürütülen reformların başında yer alan bu husus, önceki referandumların aksine cumhurbaşkanının yetkilerini önemli ölçüde sınırlandırıyor.

Yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanının yasama üzerinde etkisi azaltılmıştır. Eskiden cumhurbaşkanı parlamentoya 15 üye atayabiliyorduydu, şimdi bu sayı 10'a düşürülmüştür. Aynı zamanda Cumhurbaşkanının yetkilerini kullandığı süre boyunca herhangi bir siyasi partiye üye olması yasaklandı. Söz konusu madde ile, Sovyetler dönemindeki gibi ülke yönetiminin tümüyle tek bir partinin tekeline geçmesinin karşısı alınmıştır.

Artık kanunları kabul etme yetkisi sadece parlamentonun alt kanadı olan Meclis'e aittir. Meclisin devlet bütçesini sorgulama fonksiyonu da genişletilmesi sonucu yasamanın yürütmeyi etkili biçimde denetlemesi sağlanmıştır.

Değişikliklerin getirdiği yeniliklerden bir diğeri seçimlerle ilgilidir. Kurulduğu dönemden beri Kazakistan`da genel seçimler nispi temsil sistemi ile gerçekleştiriliyordu. Lakin değişikliklerden sonra ülkede karma seçim sistemi uygulanacak. Bu değişikliğin ilgi çekici yanı ise, çoğunluk esasına dayanan seçim çevrelerinden seçilen milletvekillerinin halk tarafından geri çağrılabilmesidir.

Referandumda yapılan bir diğeri değişikliklerle Anayasa`ya, “başkanın yakınları, yüksek devlet görevlerinde ve kamu ortaklığındaki şirketlerin yönetiminde bulunamaz” maddesi (m.43) ilave edilmiştir. Bu maddenin ilave edilmesi ile geçmiş Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kazakistan`da da kronik hal almış nepotizmin karşısı alınması amaçlanmıştır. Bu konuyla bağlantılı olan diğeri değişiklik ise ilk cumhurbaşkanı Nazarbayev`in anayasadaki statüsünün kaldırılmasıdır.

Sonuç olarak totaliter Sovyetler döneminde hiçbir demokratik kurumun oluşmadığı, bağımsızlık kazandıktan sonra 29 yıl süren Nazarbayev iktidarı döneminde de ilk başlarda kurulmaya çalışılan kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı demokratik rejimin, iktidarının ilerleyen dönemlerinde yozlaşarak dahada otoriterleştiğini gözlemlediğimiz Kazakistan`da yapılan son anayasa değişiklikleri Kazakistan`ın demokrasi yolunda önemli ilerlemesidir. Sınırsız denilebilecek kadar çok yetkilerle donatılmış cumhurbaşkanının yetkilerinin bazılarının kısıtlanması, bazılarının ise yasama organına devredilmesi kuvvetler ayrılığı ilkesinin güçlendirilmesi açısından olumlu değişikliklerdir. Lakin yapılan son anayasa değişikliklerine rağmen anayasada demokratik olmayan, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bazı maddeler halen varlığını sürdürmektedir. Bu durumun iktidarda olan Cumhurbaşkanı Tokayev`in ilan ettiği “Yeni Kazakistan” reformları ile gelecekte çözüme kavuşturulması beklenilmektedir.

KAYNAKÇA

1. BÜLBÜL, M. (2008). Kazakistan Cumhuriyetinde Yürütme ve Yasama Fonksiyonu. Yasama Dergisi Sayı: 8, 65-101.
2. EROL, M. S. (2022, Nisan 12). Yeni Kazakistan: Yenilenme ve Modernizasyon Yolu. ANKASAM: <https://www.ankasam.org/yeni-kazakistan-yenilenme-ve-modernizasyon-yolu/> adresinden alındı
3. Kazak Cumhurbaşkanı Nazarbayev artık 'milletin lideri'. (2010, Mayıs 2010). BBC Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/lg/haberler/2010/05/100513_nazarbayev adresinden alındı
4. Kazak uzmanlar Tokayev'in 'Yeni Kazakistan' politikasını değerlendirdi. (2022, Ocak 30). TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazak-uzmanlar-tokayevin-yeni-kazakistan-politikasini-degerlendirdi-650245.html> adresinden alındı Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası. (1995, Ağustos 30).
5. Kazakistan, 'Yeni Kazakistan' için 'evet' dedi. (2022, Haziran 6). Cumhuriyet Gazetesi web sayfası: <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/kazakistan-yeni-kazakistan-icin-evet-dedi-1944020> adresinden alındı
6. Kazakistan'da 'Süper Başkanlık' yönetim sistemi sonlandırılıyor; 'Güçlü Parlamento' öne çıkacak. (2022, Mart 16). Euronews: <https://tr.euronews.com/2022/03/16/kazakistan-da-super-baskanl-k-yonetim-sistemi-sonland-r-l-yor-guclu-parlamento-one-c-kacak> adresinden alındı
7. KHAİRMUKHANMEDOV, N. (2017). Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Başkanlık Sisteminin yapısal özelliği ve sorunları. International Journal of Social Sciences and Education Research, sayı 3(5), 1432-1451.
8. KONCA, K. A. (2012). KAZAKİSTAN: Ülke Raporu. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
9. KUSSAİNOVA, M. (2022, Haziran 6). Kazakistan'da anayasada değişiklik öngören referandumda 'evet' oyu çıktı. Anadolu Ajansı web sitesi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-da-anayasada-degisiklik-ongoren-referandumda-evet-oyu-cikti/2606454> adresinden alındı
10. NOGAYEVA, A. (2022, Haziran 8). Kazakistan'da referandum: "Yeni Kazakistan" dönemi. Anadolu Ajansı web sitesi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistanda-referandum-yeni-kazakistan-donemi/2608339> adresinden alındı
11. SERDALİYEVA, A. (2017). 10.03.2017 tarihli ve 51-VI 3PK sayılı kanunla 1995 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda yapılan değişikliklerin yasama ve yürütme organları çerçevesinde incelenmesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1-2, 1 - 42.
12. SERDALİYEVA, A. (2018). 1995 Anayasası'na göre Kazakistan hükümet sistemi. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
13. WOOD, C. (2022, Mayıs 9). What's in Kazakhstan's Constitutional Referendum? The Diplomat: <https://thediplomat.com/2022/05/whats-in-kazakhstans-constitutional-referendum/> adresinden alındı

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-20-23

УДК 004.855

EDTECH САЛАСЫНДАҒЫ ТРЕНДТЕР: БІЛІМ БЕРУ КӘСІПКЕРЛЕРІНЕ АРНАЛҒАН ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР

АМАНБАЙ РАМИЛА, МАНАРБЕК ДИЛЬНАЗ

6B06101- Цифрлық аналитикалық білім беру жүйелерін жобалау,
мамандығының студенттері

БЕЙБИТЖАН МЕРУЕРТ БЕЙБИТЖАНОВНА

Ғылыми жетекші: тех.ғ.магистр оқытушы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық
университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа: *EdTech (Educational Technology) саласы заманауи білім беру тәжірибесін өзгертіп, оқыту мен оқу процесін жаңа деңгейге шығаруда. Цифрландыру мен технологиялық шешімдерге сұраныстың артуы бұл секторда жаңа мүмкіндіктер ашуда. Білім беру кәсіпкерлері үшін ерекше маңызды трендтерді қарастырайық.*

EdTech білім беруді түрлендіреді, оны қол жетімді және тиімді етеді. Оқушылар кез-келген уақытта және кез-келген жерде білім ала алады, бұл әсіресе толық уақытты жұмыс уақыты бар адамдар, мектеп оқушылары, ерекше қажеттіліктері бар адамдар және офлайн режимінде оқи алмайтын шалғай елді мекендердің тұрғындары үшін өте маңызды. Онлайн платформалар оқытушыларға әр студент үшін бірегей оқу маршруттарын жасау арқылы мазмұнды бөлісуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, EdTech білім беруді демократияландыруға ықпал етеді, бұл адамдардың кең ауқымына мүмкіндіктер ашады. Болжамдар алдағы жылдары жасанды интеллект пен басқа да озық технологияларды білім беру процесіне біріктіру арқылы онлайн білім беруді жеделдетуді жалғастыратынын көрсетеді.

Түйін сөздер: *EdTech, EDTECH, Big data, COVID-19, OXagile*

EdTech (Educational Technology) — оқу процесін оңтайландыруға бағытталған технологиялар. Бұл оқу тәжірибесін жеңілдетуге және байытуға арналған бағдарламалық жасақтама, онлайн платформалар мен жабдықтар. Оларға виртуалды сыныптар, микрооқыту бағдарламалары, интерактивті білім беру платформалары және онлайн қауымдастықтардағы әлеуметтік оқыту кіреді. 2024 жылы EdTech жаңа форматтар мен технологияларды ұсына отырып, оқу шекараларын кеңейтуді жалғастыруда.

EdTech саласы қарқынды дамып келеді және 2026 жылға қарай әлемдік электрондық оқыту нарығының көлемі 460 миллиард доллардан асады деп болжануда. Бұл сектор қашықтықтан және гибридті оқыту форматтарына сұраныс аясында өсуде. COVID-19 пандемиясы цифрландыру процестерін жеделдетті, бірақ 2024 жылдың негізгі трендтері білім беру технологиялары әлемі жаңа жағдайларға бейімделіп қана қоймай, белсенді дамып келе жатқанын көрсетеді. Корпоративтік тренингтер де маңызды рөл атқарады, олар барған сайын онлайн форматқа ауысады. E-learning тиімділігі мен икемділігі оқу шығындарын азайтуға және қызметкерлердің өнімділігін арттыруға ұмтылатын ұйымдарды көбірек тартады.

EdTech білім беруді түрлендіреді, оны қол жетімді және тиімді етеді. Оқушылар кез-келген уақытта және кез-келген жерде білім ала алады, бұл әсіресе толық уақытты жұмыс уақыты бар адамдар, мектеп оқушылары, ерекше қажеттіліктері бар адамдар және офлайн режимінде оқи алмайтын шалғай елді мекендердің тұрғындары үшін өте маңызды. Онлайн платформалар оқытушыларға әр студент үшін бірегей оқу маршруттарын жасау арқылы мазмұнды бөлісуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, EdTech білім беруді демократияландыруға ықпал етеді, бұл адамдардың кең ауқымына мүмкіндіктер ашады. Болжамдар алдағы жылдары жасанды интеллект пен басқа да озық технологияларды білім

беру процесіне біріктіру арқылы онлайн білім беруді жеделдетуді жалғастыратынын көрсетеді. [1, с.1-2]

Оxagile салалық порталының сарапшылары Edtech-тің 2024 жылы білімге әсер ететін жеті негізгі тенденциясын анықтады.

Көшбасшыға назар аудару

Турбулентті уақыттағы компаниялардың басты құндылығы - мықты көшбасшы. Корпоративтік көшбасшылықты оқытудың әлемдік нарығы 2026 жылға қарай 1 18 млрд-қа дейін өседі деп күтілуде. мақала авторлары менеджерлерді жеке оқыту арқылы көшбасшылық қасиеттерге барынша тиімді оқытуға болатынына сенімді. Олар әмбебап курстарды пайдаланудың орнына теңшелген бағдарламаларды құруды ұсынады. Бұл компанияларға нақты уақыттағы бірегей тапсырмаларды шешуге көмектеседі.

Мұндай оқытудың тағы бір маңызды аспектісі-қашықтықтан оқыту кезінде корпоративтік мәдениетті сақтау. Құрылтайшылармен өзара әрекеттесу, кері байланыс және әріптестермен бірлескен қарым — қатынас табысты көшбасшылық бағдарламасының негізі болып табылады. Бұл менеджерге болашақ үшін дағдыларды ғана емес, сонымен қатар ағымдағы мәселелерді шешуге арналған қолданбалы құралдарды да беруге мүмкіндік береді.

Ешкім оффлайн режиміне оралмайды

Пандемия қашықтықтан және гибридті оқыту форматы дәстүрлі білім беру формаларынан іс жүзінде кем түспейтінін көрсетті. Онлайн форматтағы шешілмеген негізгі мәселелер-оқушылардың аз қатысуы және бағдарламалық жасақтаманың техникалық осалдығы. Edtech-тегі инновациялар жыл сайын осы факторлардың оқу процесіне әсерін азайтады — қашықтан форматтағы өзара әрекеттесу құралы, файлдар мен бағдарламаларды ортақ пайдалану онлайн және оффлайн форматтар арасындағы шекараны жоюға көмектеседі.

ЖИ мұғалім рөлінде

Жасанды интеллект жұмыс процестеріне көбірек әсер етеді — бұл жазбаларды жүргізуге, баға қоюға, сабақ өткізуге және мұғалім мен оқушылар арасында байланыс орнатуға көмектеседі. 2024 жылы ai функционалдығы кеңейеді деп күтілуде, мысалы, сабақ барысында оқушылардың эмоцияларын тану. Ол оқушылардың қиындықтарын анықтай алады және қажет болған жағдайда оларға көмектесе алады. Оxagile сарапшылары жақын арада ai виртуалды шындыққа біріктіріледі деп күтеді, осылайша студенттер бірден шынайы сценарийлерде жаңа дағдыларды үйрене алады. Сондай-ақ, жаңа құралдар оқытушылардың оқу материалдарындағы кемшіліктерді іздейді және оқушының жетістіктеріне байланысты күрделілікті өзгертуге болатын оқыту жүйелерін жасайды.

Оқу қызықты

2024 жылы EDTECH саласындағы тренд edutainment — визуалды эффектілерді, қызықты сюжеттерді және оқудағы ойын форматтарын біріктіру болады. Бұл инновациялық тәсіл мансаптық өсу, қосымша оқыту және университетке түсуге дайындық сияқты әртүрлі білім беру мақсаттары бар барлық жастағы адамдарға білім беру үшін қолданылады. Сонымен қатар, білім беру мазмұны бейне хостингтерге, ойындарға және әлеуметтік желілерге енеді. Алайда, бұл бағыт сөзсіз қиындықтарды күтеді, мысалы, ақпараттық-ойын-сауық өнімдерінің дизайнына қойылатын күрделі талаптар және оқытушыларды қайта даярлау қажеттілігі.

Мәңгілік студенттер

Бүгінгі таңда жұмыс пен оқу арасындағы шекара бұлыңғыр. Бұл үрдіс компаниялар мен білім беру платформаларына үздіксіз жеке оқыту курстарын құруға мүмкіндік береді. Студенттерден бастап жұмыс істейтін кәсіпқойлар мен белсенді зейнеткерлерге дейін әртүрлі жастағы оқушыларды қолдайтын платформаларға сұраныс артып келеді. Үздіксіз оқытуға инвестиция салу ұйымдар үшін маңызды болып табылады. Мақала авторлары үздіксіз оқыту мәдениетін енгізу командалар арасындағы өзара әрекеттесуді жақсартады және компаниялардың өнімділігін арттырады деп сенеді.

Қалтадағы оқытушы

Мобильді оқыту білім беруді қол жетімді және ыңғайлы етеді, сонымен қатар кез-келген жерде және әр түрлі интерактивті форматтарды қолдана отырып, әркімге өз қарқынымен оқуға мүмкіндік береді. 2024 жылы сала мобильді құрылғыларға арналған онлайн курстардың өсуін күтуде. Смартфондар мен планшеттер толыққанды білім беру платформаларына айналады. [2, с.3-4]

Емтихан алушының орнына Big data

2024 жылы білім беру саласында қолданылатын әрбір технологияның тиімділігі қайта бағаланады. Соңғы нәтижеге әсер етуі мүмкін барлық аспектілер үлкен деректерді талдау арқылы бағаланады. Білім беру платформалары жаңа құралдарды іздейді бұрын байқалмаған заңдылықтарды, тенденциялар мен қатынастарды анықтай отырып, үлкен көлемдегі ақпаратты жинауға және тексеруге көмектеседі.

Жасанды интеллект контент жасаушылардың көмекшісі ретінде

АИ оқытушыларды алмастырмайды, бірақ оларға көмектеседі. Оқушылардың жеткілікті үлкен пайызы жасанды интеллект жасаған мазмұнды тұтынуға дайын, бірақ бұл адамның көзқарасын жоққа шығармайды деген шартпен. 2025 жылы жасанды интеллект пен нейрондық желілер студенттерге арналған сабақтардың жобаларын, презентацияларын, визуализацияларын, хаттар мен ұсыныстарды автоматтандыру үшін белсенді түрде пайдаланылатын болады.

Жүктелетін материалдар монетизация әдісі ретінде

Сауалнамаға қатысушылардың 48% шаблондар мен электронды кітаптар сияқты жүктелетін мазмұн үшін төлеуге дайын. Бұл 2025 жылы курсты жасаушылар қосымша жүктеу материалдарын ұсына отырып, пайда көре алады дегенді білдіреді. Бұл негізгі бағдарламаға қосымша немесе жеке тауарлар болуы мүмкін: чек парақтары, ұсыныстар, нұсқаулықтар, нұсқаулықтар, шеберлік сыныптары, дәрістер.

Балама платформаларды пайдалану

Жастар (18-25 жас) TikTok, YouTube және Instagram сияқты дәстүрлі емес оқу платформаларын белсенді пайдаланады. 2025 жылы бұл үрдіс өсе береді. Мұғалімдер мен контент жасаушылар өз аудиториясын кеңейту үшін жаңа платформалармен тәжірибе жасай алады. Курстарды дәл осы платформаларда орналастырудың қажеті жоқ-әлеуметтік желілерді сауатты жүргізу, жаңа оқушыларды тарту үшін сараптамалық мазмұнды көрсету жеткілікті. Thinkific зерттеулеріне сәйкес, сауалнамаға қатысқан адамдардың 62% - ы ойын-сауықтан гөрі білім беру мақсатында цифрлық мазмұнды жасайтын авторларға көбірек қызығушылық танытатынын айтты.

Жеке қауымдастықтар мен чаттар

Интернеттегі қауымдастықтарда оқыту барған сайын танымал бола бастады. Адамдар пікірлес адамдармен және мұғалімдермен сөйлесу үшін қауіпсіз кеңістікті қалайды. 2025 жылы табысты білім беру платформаларында жеке чаттар мен мүшелік қауымдастықтар болады.

Негізгі трендтер

Микрооқыту: қысқа және шоғырланған сабақтар барған сайын танымал бола бастады, өйткені олар оқушыларға ақпаратты тез сіңіруге және білімді іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе оқу бағдарламаларына қатысты. Шынында да, бір сағаттық дәрістерге қарағанда кішкентай сабақ үшін күніне 5-10 минут табу оңайырақ. Геймификация: интерактивті элементтер мен ойын механикасы оқу процесін қызықты етеді, студенттердің белсенділігін арттырады және оларды курстарды аяқтауға ынталандырады. Бұл енді тренд емес, керісінше онлайн оқыту қажеттілігі. Жасанды интеллект: AI оқуды жекелендіруге, қызықты сабақ тұжырымдамаларын жасауға көмектеседі, мұғалімдер мен Техникалық персоналдың жұмысын жеңілдетеді және сабақты "жандандыруға" мүмкіндік береді – нейрондық желілер кейіпкермен байланысуға мүмкіндік береді. [3, с.4-5]

Болжамдар

2026 жылға қарай білім беру мекемелері ғана емес, көптеген компаниялар онлайн оқыту форматтарына толығымен ауысады деп күтілуде. Виртуалды және Толықтырылған шындық технологиялары, AI және машиналық оқыту барған сайын белсенді түрде енгізілетін болады, бұл білім беру процестерінің тиімділігін арттыруға және оларды әрбір оқушыға немесе қызметкерге бейімдеуге мүмкіндік береді. Осылайша, eLearning нарығы озық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістерін енгізу арқылы айтарлықтай өсу мен трансформацияны күтуде. EdTech оқытуды икемді және қолжетімді етеді. Онлайн оқыту енді физикалық аудиторияда болуды қажет етпейді, бұл адамдарға өздеріне ыңғайлы уақытта оқуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе жұмыс пен оқуды біріктіре алатын жұмысшыларға қатысты. EdTech, яғни білім беру технологиялары нарығы – білім беру және оқыту тәжірибесін жақсарту барысында жаңа технологияларды қарқынды қолданып, дамып жатқан сала. Бұл нарықта білім саласындағы кез келген қажеттілікті қанағат етуді көздейтін әртүрлі цифрлық құралдар, платформалар, қызметтер кеңінен ескерілген. Оның ішінде, жалпы білім беруден арнайы және жоғары білімге, корпоративтік оқыту мен өмір бойы оқу мүмкіндігіне дейін. Бұған, әрине, цифрлық құрылғы, девайстардың, интерактивті дисплейлер мен SD-карталардың кең таралуы мен интернетпен қамтылу көрсеткіші, жасанды интеллектіні ендіру және мәліметтерді талдау жетістіктері, т.б. технологиялық жаңалықтар септік етуде. EdTech саласын жіті назарда ұстаған сарапшы қауым алға тартқан тағы бір маңызды мәлімет – бұл нарықтың дамуына тұсау болар тәуекелдер тұрғысында. Қалай дегенмен, EdTech платформаларында оларды қолданушыларға қатысты кең ауқымды деректер мен мәліметтер сақтаулы, оның ішінде жеке ақпарат пен зияткерлік меншік түріндегі дүниелер де бар.

Жаһандық цифрландыру дәуірінде EdTech индустриясы бүкіл әлемде, соның ішінде Қазақстанда да қарқын алуда. Инновациялық тәсілдер Мектеп жасына дейінгі балалардан бастап оқыту арқылы өзін – өзі жетілдіруге ұмтылатын ересек мамандарға дейінгі аудиторияның кең ауқымын қамтиды. Қосымша білім алу немесе қайта даярлау үшін ересек аудиторияға бағытталған өнімдер Adult Edtech секторын құра отырып, өсудің негізгі ынталандырушысы болып қала береді. «Білім алуды көздеген әр адам қазір электрондық платформаларға басымдық беруде, өйткені оларға жер шарының кез келген бұрышынан оңай қол жеткізуге болады» - дейді ол. Яғни, бұл технологиялар сала ішіндегі компанияларға шекаралық шектеу қоймай, олардың халықаралық нарықтарға шығуына, жаңа нарықтар мен жаңа мүмкіндіктерді игеруіне жол ашуда. «Қазір білім беру саласында инновациялар мен технологиялар заманы жүріп тұр. Алдағы уақытта бұл салада жасанды интеллектке негізделген шешімдер мен ұсыныстар кеңінен ендіріле бастайды. Жалпы, білім беру саласының болашағы ұзаққа негізделген технологиялық жетістіктермен, оқу парадигмаларының өзгеруімен және икемді де қол жетімді білім беру әдістерінің қажеттілігімен айқындалуы мүмкін. Бұл тұрғыда, әрине, жасанды интеллектінің өзге де әдіс-құралдармен шоғырлануын және білім саласына технологиялардың тереңдеп енуін, сонымен қатар, бүгінде түрленіп, өзгеріп жатқан еңбек нарығындағы қажеттіліктерге сай болу мүмкіндіктерін ескере отырған дұрыс болады»

EdTech саласындағы трендтер білім беру кәсіпкерлеріне инновациялық шешімдер мен жаңа нарықтық мүмкіндіктер ұсынады. Оқыту процесінің тиімділігін арттыру және студенттердің қажеттіліктеріне жауап беру мақсатында жаңа технологияларды енгізу маңызды болып табылады. [4, с.5-7]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Какие сервисы появятся в EdTech в 2024 с.1-2
2. Тенденции 2024-2025 в сфере онлайн-образования и EdTech: анализ и прогнозы с.3-4
3. EdTech взлетает: Пять трендов, которые будут доминировать в образовательных технологиях с.4-5
4. Что ждет EdTech в 2024 году: курсы, цены, риски с.5-7

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-24-26

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ КӨМЕГІМЕН КОМПОЗИЦИЯ ҚҰРАСТЫРЫП, СУРЕТ САЛУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ

ЖӘНЕТ ДӘЛЕЛ

Алматы облысы, Қарасай ауданы,
Әл-Фараби атындағы мамандандырылған лицей мұғалімі
Алматы, Қазақстан

***Аннотация.** Бұл зерттеу жұмысында жасанды интеллект технологияларын білім беру процесінде қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдары қарастырылады. Атап айтқанда, композиция құрастыру және сурет салу салаларындағы мүмкіндіктерге ерекше назар аударылады. Жасанды интеллект құралдары оқушыларға идеяларды зерттеуге, жаңа тәсілдерді меңгеруге және шығармашылық жұмыстарды тиімді орындауға мүмкіндік береді. Мақалада ЖИ-дің оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға әсері, оның әдістемелік артықшылықтары мен кемшіліктері талқыланады.*

В этом исследовании рассматриваются пути развития творческих способностей учащихся с использованием технологий искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе. Особое внимание уделяется возможностям в области создания композиций и рисования. Инструменты ИИ помогают учащимся исследовать идеи, осваивать новые подходы и эффективно выполнять творческие задания. В статье обсуждается влияние ИИ на развитие творческих способностей учеников, его методические преимущества и недостатки.

***Кілт сөздер:** жасанды интеллект, шығармашылық қабілеттер, композиция құрастыру, сурет салу, білім беру технологиялары, инновациялар, оқыту әдістемесі.*

Кіріспе

Сурет салу – адамның шығармашылық қабілетін көрсететін өнер түрі. Бүгінгі күні жасанды интеллект (ЖИ) осы салада үлкен өзгерістер әкеліп, суретшілер мен дизайнерлердің жұмысын жеңілдетіп, шығармашылық үдерістерін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Жасанды интеллекті сурет салуда пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, композиция құру дағдыларын жақсартуға және сурет салуға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік туғызады.

Қазіргі қоғамда білім беру үдерісі жаңа технологиялар мен инновацияларды енгізуді талап етуде. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) – білім беру саласында ең перспективалы құралдардың бірі. Ол оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше маңызды рөл атқарады. Композиция құрастыру және сурет салу – бұл шығармашылықтың негізгі бағыттары, олар арқылы балалар өздерінің ойларын, қиялын және эмоцияларын білдіреді. Дегенмен, осы бағыттарды дамытуда дәстүрлі әдістердің шектеулері бар екенін байқаймыз.

Жасанды интеллект осы шектеулерді жоюға, оқыту әдістемесін жаңартуға және оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді. ЖИ-дің басты ерекшелігі – оның адаптивтілігі мен әртүрлі шығармашылық процестерді автоматтандыруға қабілеттілігі. Мысалы, мәтіндік композициялар құрастыру кезінде ЖИ идеяларды құрылымдауға көмектесіп, шығармашылық ойлауды жетілдіреді. Ал сурет салу саласында ЖИ құралдары арқылы оқушылар өз идеяларын визуалды түрде тез әрі сапалы түрде жүзеге асыра алады.

Бұл зерттеу жұмысы жасанды интеллекттің көмегімен оқушылардың композиция құрастыру және сурет салу қабілеттерін дамыту мүмкіндіктерін талдауға арналған. Зерттеу барысында ЖИ технологияларын пайдалану арқылы шығармашылық әлеуетті арттырудың

жолдары мен әдістері қарастырылады. Сонымен қатар, ЖИ-дің білім беру жүйесінде қолдану артықшылықтары мен кемшіліктері сипатталып, оның болашақтағы мүмкіндіктері айқындалады.

Негізгі бөлім

Жасанды интеллекттің сурет салудағы құралдары

1. DALL-E

DALL-E – OpenAI компаниясының жасанды интеллект моделі, ол мәтіннен сурет құра алады. Мысалы, "аспанға ұшып жүрген мысық" деп жазсаңыз, DALL-E осы сипаттамаға сай сурет жасайды. Бұл оқушыларға өз идеяларын визуализациялауға көмектеседі.

2. Midjourney

Midjourney – компьютерлік графикаға арналған ЖИ, ол жоғары сапалы, өнерлік стильде суреттер жасай алады. Оқушылар Midjourney арқылы шығармашылық идеяларын іске асыра отырып, композициялық шешімдерді оңай таба алады.

3. Artbreeder

Artbreeder – суреттерді араластыруға мүмкіндік беретін платформа. Оқушылар өз идеяларын біріктіріп, жаңа визуалды жұмыстар жасай алады. Бұл тәсіл композиция мен палитраны игеруге көмектеседі.

4. DeepArt

DeepArt – фотосуреттерді өнер стилінде қайта өңдеуге арналған ЖИ. Оқушылар өз суреттерін танымал суретшілердің стильдерінде өзгертіп, композиция мен түс үйлесімін зерттей алады.

Жасанды интеллекттің сурет салу мен композиция құрудағы рөлі

Жасанды интеллект технологиясы шығармашылық білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашты. Бүгінде мектеп оқушылары AI генераторлар, графикалық редакторлар, DALL-E, Artbreeder, Midjourney сынды құралдарды қолдану арқылы өз суреттерін жасауға және композицияларын құруға мүмкіндік алууда. Бұл құралдар оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтіп қана қоймай, олардың көркемдік және техникалық дағдыларын дамытудың тиімді құралына айналуда.

ЖИ көмегімен композиция құрастырудың артықшылықтары

Жасанды интеллект құралдары арқылы оқушылар сурет салудың бастапқы қадамдарын тез меңгереді, бұл өз кезегінде шығармашылық тапсырмаларды орындауға уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, табиғат көріністерін немесе қаланың болашақ бейнесін композиция арқылы бейнелеу кезінде ЖИ-дің көмегімен оқушылар идеяларын визуализациялау кезеңін жеңілдетіп, олардың қиялын іске асыруға ықпал етеді. Бұл үдеріс арқылы олар өз бетінше жаңа идеяларды жүзеге асыруды үйренеді.

Шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың креативтілігін арттыру

Мектептегі шығармашылық сабақтарда ЖИ-ді қолдану арқылы бірлесіп жұмыс істеу тәсілін дамытуға болады. Топтық жұмыс барысында әр оқушы белгілі бір композиция бөлігін жасауға үлес қосады, ал ЖИ құралдары жұмыстың нәтижесін бір композицияға біріктіруге көмектеседі. Мұндай тәсіл оқушылардың топтық жұмыс дағдыларын дамытып, олардың бірлесіп шешім қабылдау қабілеттерін арттырады.

Күтілетін нәтижелер

- Шығармашылық қабілеттердің дамуы: Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы оқушылардың креативті ойлау қабілеті дамиды, себебі олар стандартты шеңберден тыс жұмыс істеуге үйренеді.

- Техникалық дағдылардың жетілуі: Жасанды интеллект арқылы жұмыс істеу барысында оқушылар графикалық редакторларды және басқа да цифрлық құралдарды меңгереді.

- Топтық жұмыс және идея алмасу: Топтық композициялар жасау кезінде оқушылар бір-бірімен өз ойларын бөлісіп, идея алмасуға бейімделеді, бұл олардың коммуникативті дағдыларын дамытады.

Қорытынды

Жасанды интеллектінің сурет салудағы қолданылуы оқушылардың шығармашылық әлеуетін арттырып, композиция құру дағдыларын жетілдіреді. ЖИ құралдары арқылы балалар өз идеяларын визуализациялап, сурет салуға деген қызығушылығын оята алады. Болашақта ЖИ технологияларының дамуы шығармашылық салаларда жаңа мүмкіндіктер мен перспективалар ашатыны сөзсіз. Сурет салу – бұл тек техникалық дағдылар емес, сонымен қатар, жеке өзіндік стиль мен креативтілікті талап ететін өнер. Жасанды интеллект осы үдерістерді қолдай отырып, әрбір оқушының шығармашылық жолында жаңа белестерге жетуіне көмектеседі.

Бұл әдістің негізінде болашақта оқушылардың тек көркем өнерде ғана емес, басқа да салаларда креативті тұлға болып қалыптасуына ықпал ету мүмкіндігі зор.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕБИЕТТЕР МЕН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІНІҢ ТІЗІМІ:

1. «OpenAI Ресми сайты» OpenAI жасанды интеллектінің жұмысы және оның білім беру мен шығармашылық процестердегі қолдану мүмкіндіктері туралы толық ақпарат: <https://openai.com> .
2. «Qazaq Today» Білім беру саласындағы жасанды интеллекттің қолдану тәсілдері мен семантикалық талдау арқылы оқыту әдістерін жетілдіру мүмкіндіктері: [<https://qazaq.today>] (<https://qazaq.today>) .
3. [https ://gptonl](https://gptonl)

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-27-29
УДК 811.111

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ В АСПЕКТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

САБИТОВА З.

Магистрант 2 курс ВКУ имени С. Аманжолова

ФЕДОСОВА С.А.

Научный руководитель к.ф.н., профессор кафедры иностранных языков и переводческого дела ВКУ имени С. Аманжолова

Abstract: *The use of new technologies in solving many problems in the educational process in the educational system will be the most relevant in the development of children in their field.*

Keywords: *project, technology, discourse analysis, intercultural communication, competencies, concepts, methodology.*

Внедрение новых педагогических технологий в практику обучения нужно рассматривать как важнейшее условие для творческого и нравственного, интеллектуального, развития учащегося. Следовательно, именно развитие становится ключевым словом в педагогическом процессе обучения.

Формирование межкультурной компетенции для младших классов хорошо прослеживается на под редакцией М.З Биболетовой, Н.Н Трубаневой, О.А. Денисенко УМК "Enjoy English". Авторы рекомендуют по завершении каждой четверти проводить групповую работу «Project» с использованием несложных заданий в форме конкурсов загадок, созданием мини – азбуки и так далее. Учащиеся средней школы могут выполнять более сложные задачи информативного направления, например, делать сообщения о культурной жизни в области спорта, проводить презентации, готовить радиопередачи и так далее. В старших классах основное внимание уделяется ролевой игре как-то: написания автобиографии, поучаствовать в ролевой игре в качестве иностранного студента, живущего в зарубежной семье, подготовить постер о влиянии английского языка на его жизнь.

Авторы в УМК "Spotlight" под редакцией Е.Ю. Ваулиной, Д. Дули, О. В. Афанасьевой ученикам младших классов предлагается подготовить мини-проекты по теме модуля, о своей жизни, например, рассказать о своей комнате, нарисовать семейное дерево, сделать презентации одежды разных народов мира. Каждый модуль УМК "Spotlight" для средней школы и старшей школы заканчивается секцией *Culture Corner*. В ней содержатся задания для создания проектов.

В УМК "New Millennium English" под редакцией О.Б. Дворецкой, Н.Ю. Казырбаевой, В.В. Клименко в конце каждого юнита учащимся предлагается выполнить проект в форме доклада исследования о Великобритании, США с планированием поездки в форме творческого подхода, и в заключении разыграть ролевую сценку встречи в аэропорту. А также детям предлагается создание альбомов, в которых они могут представлять свою страну ее культуру и традиции в условиях иноязычного межкультурного общения. Все это в целом позволяет создать естественную среду для формирования межкультурной компетенции, поможет освоить новые способы деятельности на основе проектной методики, вывести образование за пределы школы.

В работе используются разнообразные типы проектов: творческие, информационные, практико-ориентированные и др., например, как работа с песней на уроках английского языка. Проектная технология в формировании межкультурной коммуникативной компетенции на уроках английского языка на основе работы с песней у учащихся развиваются умения устной речи, с формированием навыков восприятия английской речи на слух. С совершенствованием

лингвострановедческих, социально-психологических и культурологических знаний. Однако, при отборе песни следует придерживаться некоторых принципов: песня должна быть аутентичной, должна соответствовать возрасту, интересам, уровню языка учащихся и должна соответствовать тематике учебных программ.

Мультимедийные технологии позволяют создавать и воспроизводить программные продукты, основной характерной чертой которых является интерактивная наглядность - эффект погружения в обучающую среду и взаимодействия с ней. В мультимедийных обучающих программах по английскому языку используются различные методические приёмы, позволяющие проводить ознакомление, тренировку и контроль знаний и умений учащихся. В своей педагогической деятельности используем следующие обучающие программы: Lingua Land (для учащихся младшего школьного возраста по темам: «Животные», «Спорт», «Пища», «Школа», «Свободное время» и др. Сначала учащиеся овладевают тематической лексикой посредством многократного прослушивания слов и фразовых единств, а затем в игровом режиме развивают и совершенствуют их.)

Большую помощь при обучении фонетике, формированию артикуляции, ритмико-интонационных произносительных навыков, для повышения мотивации учащихся к изучению английского языка оказывает программа “Профессор Хиггинс. Английский без акцента”. Звуки, слова, словосочетания и предложения воспринимаются учащимися на слух и зрительно. Учащиеся имеют возможность наблюдать на экране компьютера за артикуляционными движениями и воспринимать на слух правильную интонацию. В силу достаточно высоких имитативных способностей учащихся, в их памяти запечатлеваются правильные образцы.

Таким образом, комплексное использование в учебном процессе всех вышеназванных технологий стимулируют личностную, интеллектуальную активность, развивают познавательные процессы, способствуют формированию компетенций, которыми должен обладать будущий специалист.

Дискурс-анализ является актуальной группой парадигм в гуманитарных науках. В лингвистике дискурс — это особый тип языковых единиц, которые не ограничены объемом: от короткой смс до концепции научного журнала (с постоянно обновляющимися текстами больших объемов). Дискурс создает общий контекст, описывающий действующие лица, объекты, обстоятельства, времена, поступки и т.п. Единицей дискурса является коммуникативное событие, то есть, совокупность речевых действий, направленных на достижение коммуникативной цели.

Принимая позиции дискурс-аналитического подхода, исследователи стремятся изучить поля смыслов, которые оформляют социальное знание, задают рамки индивидуальному и коллективному суждению и действию. На сегодняшний день от студентов требуется не только понимать поверхностный уровень услышанного, но и коммуникативные намерения, уметь определять контекст, пересказывать и описывать лица, объекты, действия, обстоятельства, действия итд.

Развитие личности, повышение её профессиональной компетенции происходит путем усложнения специальной деятельности, при этом в дискурсе осуществляется взаимодействие различных видов знания и формируется концепт как совокупность всех типов специального знания (от обыденных представлений до научных понятий) В отличие от грамматического анализа, который фокусируется на исключительности предложении, анализ дискурса, наоборот, фокусируется на широком и общем использовании языка внутри и между отдельными группами людей. Дискурс-анализ опирается на речевые (устные и письменные) результаты труды большого числа людей, и несет собой цель определения популярных способов использования языка.

С годами дискурс-анализ развивался параллельно с риторическими исследованиями, с целью того чтобы включить гораздо более широкий круг тем, от массового до частного использования языка, от официальной до разговорной риторики, а также от ораторского до

письменного и мультимедийного дискурса. Можно подвести итог, что дискурс-анализ в обучении дает возможность мотивировать студентов к самостоятельному обучению и развитию критического мышления, которое имеет особенное значение не только во всех областях академического образования, но и для непрерывного образования в жизни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Биболетова М.З., Денисенко О.А., Трубанева Н.Н. Английский язык: Английский с удовольствием / Enjoy English 3: Student's book. Учебник для 3 кл. общеобраз. учрежд. (2008),(2016)
2. Браун Г., Юл Г. Дискурс-анализ. Кэмбридж: Издательство Кэмбриджского университета, 1983.
3. В.Эванс, Дж. Дули, Б.Оби, О.В.Афанасьевой, И.В.Михеевой Учебно-методический комплект "Spotlight".
4. Пермякова Т.М. Моделирование и типология дискурса межкультурной коммуникации., 2009.- 379 с.: ил. РГБ ОД, 71 11-10/50.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-30-33
УДК 811.111

MODERN METHODOLOGY OF TEACHING

СЕЙІТҚАМЗИНА ГАУХАР СЕЙІТҚАМЗАҚЫЗЫ

Магистрант 2 курс ВКУ имени С. Аманжолова

ФЕДОСОВА С.А.

Научный руководитель к.ф.н., профессор кафедры иностранных языков и переводческого дела ВКУ имени С. Аманжолова

Keywords: *communicative situation, communication, real contact, modern techniques, methodology, speech activity speaking skills.*

In the area of speech training students master to speak logically and consistently about the situation of communication, as well as in connection with what he saw, heard, read using the elements of description, narration and reasoning, expressing their attitude to the subject of the utterance.

At the middle stage of learning, the knowledge and skills students had acquired in the previous period reinforce and improve. This phase of training is characterized by improving skills of students to use various methods of enriching their vocabulary and increase their potential vocabulary and language skills. The most important is the use of an independent foreign language as a means of getting students new information that would have been different from known facts that increases their awareness of the different fields of knowledge, introduced in the new field of application.

Improving the skills to participate in the dialogue etiquette character, dialogue, questioning, dialogue, a call to action dialogue, information sharing, mixed dialogue incorporating elements of different types of dialogues which are based on the extended subjects, in both formal and informal situations of everyday communication, including professionally oriented situations.

Modern methodology of teaching speaking distinguishes two types of informal communication: talk on business matters and free conversation. Talk on business matters can be seen as a necessary link in non-verbal activity as a means of solving arising from non-verbal action problems (for example, the discussion among family members way of summer vacations, professional choice for finishing school son narration, and so on).

Free conversation is a separate activity of communication, or in such activities, the purpose of which is to establish contact, understanding the impact on the knowledge, skills and system of social values (beliefs) and the emotional state of another person. In this area of verbal communication as social and cultural, free conversation serves as the main, the most common type of communication. Subject of free conversation is extremely latitude range and independent of any activity of non-verbal scene: the participants can begin to discuss the conversation with a discussion of a new play, and end up sharing views on bicycle repair. Free conversation is characterized by a wide variety of verbal incentives to dialogue participants. It may be a desire to share the news, to get certain information or just fill the time. Free conversation is widely used for establishing contact between members of the ad hoc group, for example, during the at-home.

Summing up the above, it can be said that modern foreign language teaching methodology has the following types of speech communication model:

- Official personal contact;
- A business conversation;
- Free conversation;
- Group official conversation;
- Monologue in group discussions;
- Public communication.

Inductive learning has not an original sample. In teaching dialogue speech in inductive method, the stages are:

- Designing a dialogue;
- Checking it with a teacher;
- Learning dialogue;
- Playing the dialogue out.

Teaching monologue is also different. Thus, with the deductive learning monologue speech it is necessary to reveal the efficiency of the inductive method in developing students' speaking skills, first read the text, then sort out the main idea, and only then create a monologue based on just read text.

In inductively learning things differently:

- Choosing key phrases that will be used;
- Making a logical chain of responses;
- Playing the monologue out.

Inductive teaching and learning is an umbrella term that encompasses a range of instructional methods, including inquiry learning, problem-based learning, project-based learning, case-based teaching, discovery learning, and just-in-time teaching. These methods have many features in common, besides the fact that they all qualify as inductive. They are all student-centered, meaning that they impose more responsibility on students for their own learning than the traditional lecture-based deductive approach does.

They are all supported by research findings that students learn by fitting new information into existing cognitive structures and are unlikely to learn if the information has few apparent connections to what they already know and believe. They can all be characterized as constructivist methods, building on the widely accepted principle that students construct their own versions of reality rather than simply absorbing versions presented by their teachers. The methods almost always involve students discussing questions and solving problems in class, with much of the work in and out of class being done by students working in groups [4,p.31].

There are also differences among the different inductive methods. The end product of a project-based assignment is typically a formal written and/or oral report, while the end product of a guided inquiry may simply be the answer to an interesting question. Case-based instruction and problem-based learning involve extensive analyses of real or hypothetical scenarios while just-in-time teaching may simply call on students to answer questions about readings prior to hearing about the content of the readings in lectures. However, the similarities trump the differences, and when variations in how the methods are implemented are taken into account many of the differences disappear altogether.

Inquiry learning begins when students are presented with questions to be answered, problems to be solved, or a set of observations to be explained. If the method is implemented effectively, the students should learn to “formulate good questions, identify and collect appropriate evidence, present results systematically, analyze and interpret results, formulate conclusions, and evaluate the worth and importance of those conclusions”.

The same statements could also be made about problem-based learning, project-based learning, discovery learning, certain forms of case-based instruction and student research, however, so that inquiry learning may be considered an umbrella category that encompasses several other inductive teaching methods. Lee makes this point, observing that inquiry is also consistent with interactive lecture, discussion, simulation, service learning, and independent study, and in fact “probably the only strategy that is not consistent with inquiry-guided learning is the exclusive use of traditional lecturing.

Problem-based learning (PBL) begins when students are confronted with an open-ended, ill-structured, authentic (real-world) problem and work in teams to identify learning needs and develop a viable solution, with teachers acting as facilitators rather than primary sources of information. Class time may be devoted to:

- Solution of a problem is provided by students themselves, working on it in groups;
- Discussion of simple solutions of a problem and expectations from students of additional ones;
- Whole class discussion.

Project-based learning begins with an assignment to carry out one or more tasks that lead to the production of a final product—a design, a model, a device or a computer simulation. The culmination of the project is normally a written and/or oral report summarizing the procedure used to produce the product and presenting the outcome. De Graaf and Kolmos note that a common difficulty faced by students in a project-based environment is transferring methods and skills acquired in one project to another project in a different subject or discipline. Teachers should include such transference in their course objectives and should guide students to see connections between their current project and what they have learned previously, gradually withdrawing this support as the students become more adept at seeing the connections themselves.

Teachers should also prepare students to fill in gaps in content knowledge when a need arises, taking into account the fact that such gaps may be more likely to arise in project-based learning than in conventional lecture-based instruction. To differentiate project-based learning and problem-based learning, in the project-based is the end product is the central focus of the assignment and the completion of the project require primarily application of previously acquired knowledge, while solving a problem requires the acquisition of new knowledge and the solution may be less important than the knowledge gained in obtaining it.

In other words, the emphasis in project-based learning is on applying or integrating knowledge while that in problem-based learning is on acquiring it. Relative to traditionally-taught students, students who participate in project-based learning are more motivated, demonstrate better communication and teamwork skills, and have a better understanding of issues of professional practice and how to apply their learning to realistic problems;

In case-based teaching, students analyze case studies of historical or hypothetical situations that involve solving problems and/or making decisions. The cases should be authentic—representative of situations likely to be encountered in professional practice—and may be drawn from stories in newspapers or magazines or built from interviews with individuals involved in the situations in question. A case might include descriptions of what happened and what led up to it, the problems and challenges, the resources and constraints under which solutions could be sought, the decisions that were made, the actions that were taken, and the outcomes.

The idea is that in analyzing complex authentic cases, the students become aware of the kinds of situations and dilemmas they might have to face as professionals, gain both theoretical and practical understanding of the subjects, develop critical reasoning skills, explore their existing preconceptions, beliefs, and patterns of thinking, and make necessary modifications in those preconceptions, beliefs, and patterns to accommodate the realities of the cases. Forms of case-based instruction that are inductive use what Lynn calls “teaching cases,” in which the circumstances of the case are described but the decisions made by the protagonists are withheld so that the students can do their own analysis and decision-making. Analyses of teaching cases involve several steps:

- Reviewing of the case content;
- Statement of the problem;
- Collection of relevant information;
- Development of alternatives;
- Evaluation of alternatives;
- Selection of a course of action;
- Evaluation of solutions, and possibly review of actual case outcomes.

The similarities of this method to problem-based learning are evident; however, unlike the problems generally used in PBL, cases tend to be relatively well-structured, rich contextual details are provided, and students are called on to apply material that is already somewhat familiar, whereas PBL tends to use poorly structured problems to drive the acquisition of new content knowledge.

This method is rarely used in higher education, among other reasons because teachers who hear about it fear—probably with good cause—that they would only be able to cover a small fraction of their prescribed content if students were required to discover everything for themselves. The only way to counter this fear would be to present solid evidence that discovery learning produces improved learning outcomes without requiring a major sacrifice of content.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ю.К. Бабанский. Педагогика. – 2-е изд. – М. 1988 С.192
2. Кунанбаева С.С. Современная методология и теория обучения иноязычному общению // Вестник КазУМОиМЯ 2005 С. 12
3. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. — М.: Русский язык, 1989 С. 276
4. Bailey, K. Practical English language teaching: Speaking. - New York: McGraw-Hill, 2005 P. 138

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-34-36
УДК 811.111

ДРИЛЛИНГ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД БЫСТРОГО ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

НАГУМАНОВА А.

Магистрант 2 курс ВКУ имени С. Аманжолова

ФЕДОСОВА С.А.

Научный руководитель к.ф.н., профессор кафедры иностранных языков и переводческого дела ВКУ имени С. Аманжолова

Изучение английского языка является одной из наиболее востребованных задач современного человека. Особую сложность представляет овладение лексикой, так как для её запоминания требуется не только большое количество времени, но и регулярная практика. Одним из эффективных методов быстрого освоения лексики является дриллинг (drilling), или метод многократного повторения. Дриллинг (от англ. "drill" — "тренировка, упражнение") – это методика обучения, основанная на многократном повторении слов, фраз или грамматических конструкций для закрепления знаний. С помощью методики дриллинг учащиеся овладевают новой лексикой и правильным произношением. Учитель моделирует слово, фразу или предложение и предлагает повторить их учащимся. Этот метод эффективен, так как при многократном повторении материал усваивается. Повторение фраз, рифмовок, песен и стихов помогает детям запоминать правильные интонационные модели, улучшает их произношение и укрепляет грамматические структуры в памяти. Основная цель дриллинга – довести использование лексических единиц до автоматизма, чтобы учащийся мог свободно употреблять их в речи. Вот несколько способов, как можно использовать дриллинг для улучшения словарного запаса:

1. Множественные повторения (Repetition drills)

Повторение новых слов и выражений несколько раз в различных контекстах помогает лучше запомнить их. Например:

- Чтение слова вслух несколько раз.
- Составление предложений с использованием новых слов.
- Ответы на вопросы, где нужно применять изученную лексику. Это способствует закреплению слов в долговременной памяти.

2. Контекстные упражнения (Context drills)

Для лучшего понимания значений слов важно использовать их в разных контекстах. Например, можно брать одно слово и составлять с ним несколько различных предложений. Это помогает развить навыки ассоциаций и понимания употребления лексики в различных ситуациях. Пример: слово "run" — "He runs every morning", "She ran to the bus stop yesterday."

3. Мнемонические упражнения (Mnemonic drills)

Использование ассоциаций и визуальных образов помогает запомнить слова. Вы можете создать яркие образы или истории, связанные с новым словом, чтобы легче запомнить его значение и употребление.

4. Словарные карточки (Flashcards)

Это один из наиболее популярных методов дриллинга. С помощью карточек с английскими словами с одной стороны и их переводом/смыслом с другой можно организовать серию интенсивных упражнений:

- Перевод слова с карточки.
- Произнесение слова вслух.
- Составление предложений с этим словом.

Такие карточки можно использовать как с физическими носителями, так и в цифровом виде через приложения (например, Anki, Quizlet).

5. Тематические упражнения

Чтобы расширить словарный запас в определенной области, можно сфокусироваться на теме, которая вас интересует, и создавать упражнения на основе этих тем. Например:

- Восстановить цепочку предложений на тему путешествий или покупок, вставляя нужные слова.

- Переводить фразы, относящиеся к конкретной теме.

6. Упражнения на синонимы и антонимы

Прекрасный способ увеличить лексический запас — это работа с синонимами и антонимами изучаемых слов. Например:

- Если вы учите слово "happy", используйте дриллинг с его синонимами: "joyful", "content", "cheerful".

- Учите антонимы: "sad", "unhappy", "miserable".

7. Использование грамматических структур в контексте лексики

Дриллинг не ограничивается только повторением слов. Важно сочетать лексику с грамматическими структурами. Например:

- Использование глаголов в разных временах (I eat, I am eating, I will eat).

- Составление предложений с предлогами или фразовыми глаголами.

8. Мини-сценки и ролевые игры

Создание небольших диалогов или ролевых игр с использованием новых слов помогает применить их в реальных ситуациях. Например, можно разыграть разговор в ресторане или в магазине, используя лексический материал на тему еды или покупок.

Преимущества метода:

1. **Ускоряется процесс запоминания.** Повторение структур или слов помогает учащимся быстрее запомнить информацию и усвоить её на более глубоком уровне.

2. **Улучшается произношение.** Постоянная практика позволяет отработать правильное звучание слов и интонацию.

3. **Развивается автоматизм:** За счёт частого повторения учащийся может начать использовать правильные формы и конструкции без предварительного обдумывания.

4. **Повышается уверенность:** Поскольку ученики начинают ощущать себя более уверенно в применении языка, они могут общаться без страха сделать ошибку, повторение помогает убрать языковой барьер.

5. **Меньше ошибок:** Регулярный дриллинг способствует корректному использованию грамматических правил и слов, снижая количество ошибок при общении.

6. **Адаптивность метода.** Дриллинг может быть легко интегрирован в занятия с различными уровнями подготовки, от начинающих до продвинутых.

Несмотря на очевидные преимущества, метод дрлинга имеет недостатки:

- **Монотонность.** Постоянное повторение может вызывать скуку и снижать мотивацию.

- **Ограниченность в применении.** Дриллинг не учит творческому использованию языка, а концентрируется только на заучивании.

- **Риск поверхностного запоминания.** Без последующей практики в реальных условиях слова могут быть забыты.

- **Отсутствие контекста:** Когда учащиеся фокусируются исключительно на повторении, они могут забыть о контексте, в котором нужно использовать изученные конструкции. Это важно учитывать, чтобы не терять связь с реальными ситуациями общения.

Рекомендации по эффективному использованию метода дрлинга:

1. **Комбинирование методов.** Дриллинг следует сочетать с другими подходами, такими как чтение, говорение и слушание.

2. **Использование мультимедиа.** Аудио- и видеоматериалы помогают сделать процесс более увлекательным и эффективным.

3. **Игровые элементы:** Включение элементов игры, например, в виде конкурсов или викторин, может разнообразить процесс и сделать его более увлекательным.

4. **Периодичность:** Регулярные и короткие сессии дриллинга гораздо более эффективны, чем долгие одноразовые тренировки.

5. **Персонализация.** Подбор лексики, связанной с интересами учащегося, повышает мотивацию.

6. **Использование реальных ситуаций:** Постепенно интегрировать изученные конструкции в реальные диалоги и ситуации. Это помогает сделать дриллинг более живым и полезным.

Изучение иностранного языка в большей части представляет собой механический процесс формирования привычки. При этом необходимо помнить:

а) привычки закрепляются;

б) иностранные языковые привычки наиболее эффективно формируются при выполнении упражнений, при выполнении которых необходимо дать правильный ответ, не совершая ошибок;

в) язык — это поведение. Поведению можно научиться, побуждая учащихся к действию.

Поэтому постоянное использование языка в классе способствует привыканию учеников к его звучанию и стимулирует их желание говорить на английском.

В заключение следует отметить, что при использовании метода дриллинга на уроках английского языка активизируется речевая деятельность учащихся. Коммуникативные упражнения, игры, повторение и обсуждения способствуют формированию у детей уверенности в своих языковых способностях, расширению их словарного запаса. Важно, чтобы обучение происходило в атмосфере поддержки и поощрения, что способствует развитию положительного отношения к языку и готовности использовать его в повседневной жизни.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Калинкина, О. В. Техники и стратегии формирования устной речевой компетенции на начальном этапе обучения английскому языку / О. В. Калинкина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 15 (357). — С. 314-316. — URL: <https://moluch.ru/archive/357/79710/> (дата обращения: 12.11.2024).
2. Пенькова, И. О. Эффективные приемы формирования устной речевой компетенции на начальном этапе обучения английскому языку (“Drilling”, ”Jazz chants”). [Электронный ресурс] // Инфоурок. — 08.06.2018. — Режим доступа: <https://infourok.ru/effektivnie-priemi-formirovaniya-ustnoy-rechevoy-kompetenciina-nachalnom-etape-obucheniya-angliyskomu-yaziku-drillingjazz-cants-3107036.html>

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-37-42

ЭОК 514:007.2 (075)

ОРТА МЕКТЕПТІҢ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ҒЫЛЫМИЛЫҚ ЖӘНЕ САБАҚТАСТЫҚ ПРИНЦИПТЕРІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

ЖАПАНОВА КАМШАТ МЕНДИБЕКОВНА

Математика пәнінің мұғалімі, Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Өндіріс ауылы,
Жарылқасын Отарбаев атындағы орта мектеп, Қазақстан Республикасы

***Аннотация:** мақалада білім беру жүйесінде қолданылатын оқыту принциптері және олардың әдіснамалық негіздері мен оқыту принциптерін қолдану әдістемесін жетілдіру жолдары қарастырылған. Математика пәнінен ұйымдастырылатын оқу-тәрбие процесінде ғылымилық және сабақтастық принциптерін қолдану мазмұнына арнайы талдау жасау арқылы жүзеге асатындықтан, математика пәнінің мазмұны мемлекеттік стандартқа сәйкес зерттелініп, оның өзгеру динамикасы дайындалды, оның тәуелділік заңдылығына байланысты негізгі әсер етуші факторлары анықталынды.*

***Кілт сөздер:** орта мектеп, математика, оқыту принциптері, ғылымилық принцип, сабақтастық принцип, дидактика.*

Біздің елімізде педагогика ғылымының ең негізгі саласы - оқыту теориясы өте жоғары табыстарға жеткенімен бүгінгі жаңа педагогикалық парадигманың жаңа шешімдерін толық қанағаттандыруға әлі жеткіліксіз деп саналуда.

«Елімізде білім беруді реформалау басталып, көп вариантты оқу орындарын ашу, дарынды балалар мектептерін ұйымдастыру, балалардың өзіндік шығармашылығын ұйымдастыру қолға алынғанымен оқыту процесін ұйымдастырудың тиімді формалары анықталында. Сол себепті түрлі альтернативті оқу жоспарлары дайындалып, білім мазмұнының стандарты түрлі мағынамен жасалынды» [1.3 б.].

Педагогикалық және психологиялық әдебиеттерге шолу жасау негізінде оқыту принциптерінің теориялық негіздері толық ашылмағанын байқадық. Мектеп оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты математика пәнін оқытуда дидактикалық принциптерді дұрыс қолдана алу арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру, дұрыс ойлаудың қалыптасуы мен дамуына түрлі жолдардың, әдістердің қалыптасуының теориясы мен әдістемесін жасаудың жүйесі қалыптаспай отыр.

Қарастырылып отырған мәселенің көкейкестілігі, оның теория және практика жүзінде жеткілікті зерттелмеуі және зерттеу проблемасын шешу мақсаты «Оқыту принциптері мен оқыту заңдылықтары» атты жетекші ұғымдарға байланысты шешілетіні әлемдік орта білім беру мәселелерін зерттеу арқылы айқындалып отыр. Олар арқылы білім мазмұнын оқушыға жеткізуде нақты әрекеттер жүйесін белгілі заңдылықтарға сәйкестендіріп, жүзеге асыруға мүмкіндік тудырады.

«Оқыту принципі дегеніміз - дидактикалық үрдісті жүзеге асыруда басшылыққа алынатын жетекші идея мен оны ұйымдастырудағы қағидалық ұстаным және тиісті деңгейлік мөлшерге қойылатын негізгі заңдылық талаптар» [2.36 б.].

Бұл оқыту үрдісін реттеп, ереже белгілеп, деңгейін айқындауға ортақ жалпылама нұсқау арқылы сипатталады. Оқыту принципі қабылданған дидактикалық тұжырымдамаларға байланысты. Оқыту принциптері классикалық педагогикада көрсетілген және осы саладағы оқулықтар мен оқу құралдарында жан-жақты сипатталған. Сондай-ақ орталыққа бағынған кеңестік кезеңдегі оқытып білім берудің бірыңғай жүйесі бойынша жазылған педагогикалық еңбектер мен ғылыми зерттеулерде оқыту принциптерінің қағидалары мен заңдары және оның бүкіл адамзатқа ортақ құндылықтары әрбір саладан ашылған.

«Оқытудағы ғылымилық принциптің алға шығуы әлемдік педагогиканың тәжірибесінен көрінеді, олар тұлға дамуының негізі болатын - Л.С.Выготскийдің идеяларына негізделген В.В.Давыдов пен Д.В.Эльконин және Л.В.Занковтың дамыта оқыту жүйелері. Сондықтан оқыту сапасын айқындайтын нәтижелік көрсеткіштерге ғылыми білімдер мен әрекеттерді меңгеру жатқызылады» [2.88 б.].

Бұл бағдарлы идеялар бүгінгі білім беру аясында қолдауын табуда. Бірақ оны жалпы білім беретін мектептерде іске асыру көптеген қиындықтар тудыруда. Өйткені, ұсынылған әдістемеліктер мен технологиялар көбіне дербестік сипатта, сондықтан кез келген мектепте әр түрлі ерекшелікті балалар арасында қолдануын таба алмай жүр.

Сонымен қатар оқушы тұлғасын дамыту оқытудың мақсаты ма, әлде мақсатқа жетудің амалы ма (құралы ма) деген сауалға нақтылы түсінік берілмеген және тұлға дамытудың өзіне тән түрлі-түрлі көзқарастары бар. Біздің елде білім беру мекемелері, мектеп мұғалімдері және көптеген ғалымдар оқушы тұлғасын дамыту деп таниды. Бірақ, тұлға дамуы туралы ізденістегі психологтердің айтуы бойынша, әр адамның дамуы өз қолында, оны сырттан әсер етер күшпен дамытуға болмайды, тек оңтайлы ықпал жасауға болады. Осы пікірден туған білім беру мақсатының басқа да тұжырымы бар. Оқушы тұлғасын дамыту, ол оның толық өзіндік өсуінің, өзіндік қалыптасуының, өзіндік жетілуінің амалы ретінде қарастырылады.

Сондықтан, мектеп мақсаты баланың табиғи күштері мен мүмкіншіліктерінің өзіндік ашылуына қолайлы жағдай жасау болып табылады. Ол үшін оқушы тұлғасының дамуын көздейтін білім беру үрдісін ұйымдастырудың түрлі әдістері мен амалдарын анықтап, жүзеге асыру қажет.

Бұдан шығар түйін: оқытудың ғылымилық принципі - білім беру мекемесінің әрбір сабақта, күнделікті қарым-қатынаста, мектепте және мектептен тыс істе асырылатын өзекті мақсаты, сонымен қатар, болашаққа болжаған оқушы тұлғасын өзіндік жетілдіруіне, өзіндік қалыптасуына жеткізетін амал. Оқушы тұлғасының дамуы түсінігіне оның қалыптасуына, біртұтастығына және бөлек бөліктеріне (сезімділік, зерде, ерік, құндылықтар, білімділік және жеке тәжірибе, т.б.) позитивті өзгерістер енеді.

Ал бүгінгі мектеп оқушысы мұғалімнің баяндауын мұқият тыңдап, түсінуге тырысып немесе оқулықтан мәліметті өз бетінше оқып-танып, әр түрлі зерттелетін объектілер мен құбылыстарды бақылап және дайын ережелерді, нұсқауларды басшылыққа ала отырып, әр түрлі іс-әрекет жасайды. Мұндай оқу-танымдық әрекет-ережемен, алгоритм қолдану арқылы іске асады.

Білім мазмұнының дидактикалық принциптерінің компоненттік жүйесі төмендегідей түрде беріледі:

- білім беру процесінің осы саладағы сатылардың сабақтастығы қамтамасыз ететін үздіксіздігі;

- бұл барлық білім беру саласындағы мекемелерде, әсіресе бастауыш, орталау және орта мектептерде білім берудің сабақтастығын, соған байланысты қисындылық бірізділігі мен жүйелігін қамтамасыз етеді;

- ғылымның, техниканың, мәдениеттің жаңа табыстарының негізінде білім беруді ғылыми бағытта үнемі жетілдіру;

- білім беру кеңесі заңды ұйым, оның өзіндік мүлкі болады, өз атынан мүліктік және жеке мүлікті емес құқыққа ие болады;

- білім беру мекемесі айналадағы табиғи органы қорғайды, оның үнемі жақсарып отыруына белсенді көмектеседі.

«Математика. Бұл пән бойынша оқытудың ғылымилық және сабақтастық принциптері қатар әрі өзара байланыста қолданылуы тиіс. Сол арқылы оқушылар қарапайым және құрама есептерді шешу дағдыларын меңгерген, сан өрнектерін салыстыру тапсырмаларын, ондықтар бойынша түсіндірілетін сандармен байланысты есептеу амалдарын орындайды. Оқушылардың натурал сандар мен шамалардың өлшемі жөніндегі түсініктері жақсы деңгейде қалыптасқандығы, мәтіндік есептер мен геометриялық материалы бар есептерді шешу дағдыларының жақсы екендігі

анықталды. Сонымен қатар, оқушылар жұмыстарында шамалар және оларды өлшеу бірліктеріне, амалдардың ретіне (жақшалы амалдар) байланысты қателер кездескендігі айқындалды. Бақылау жұмыстарының қорытындысы бойынша бақылау тобындағыларға қарағанда, эксперименттік топта оқушылардың математика пәнінен білім, білік, дағдыларының жоғары қалыптасқандығын көрсетті» [3.27 б.].

Әлемдік тәжірибеде оқытудың ғылымилық және сабақтастық принциптерін оқушының оқу мотивациясын арттыратын танымдық қызмет деп қарастыратын бірнеше түрлі өзара балама мектептер баршылық, әрбіреуінің ұтымдылығы әр түрлі. Мысалы, дәстүрлі мектеп түлектерінің білімділік деңгейі жүйелілік, теориялық, ғылымилық тұрғыдан қарастырғанда жоғары, бірақ сол білімдерін қолдануға іскерлік қасиет-қабілеттерінің шеңбері тар болып келеді. Ал қызығу мен қажеттілікке негізделген "еркін тәрбие" мектептеріндегі (дарынды балалар мектебі, арнайы шығармашылық мектептері) білім беру үрдісі оқушылардың еріктері мен танымдылық дамуын шектейді, мұнда психиканың механикалық еске сақтау қызметі дағдылар мен ебдейліктер игерілмейді деген астарлы пікір бар. Сондықтан, болашағы мол болып көрінетін дәстүрлі оқыту элементтері мен балама оқыту әдістемеліктерінің үйлестірілген түрі керек. Мұнда тасада қалдырмайтын мәселе - қайсысынан қандай элементтер, қандай негізде таңдалынып, қандай қатынаста құрастырылатындығы.

«Оқытудың ғылымилық принципін қолдануда оқушыға оқу мақсаттарын қоюда, шешуде ешқандай дайын үлгі берілмейді. Мақсатты шешу іштей талқылау, сосын жинақтау арқылы жүзеге асады. Мұғалім - сабақ үрдісін ұйымдастырушы, бағыттаушы адам ролінде. Шешім табылған кезде әркім оның дұрыстығын өзінше дәлелдей білуге үйретіледі. Әр оқушыға өз ойын білдіріп, пікір айтуға мүмкіндік беріледі, жауаптар тыңдалады. Әрине, жауаптар барлық жағдайда дұрыс бола бермес. Дегенмен, әр бала жасаған еңбегінің нәтижесін бөлісіп, дәлелдеуге талпыныс жасайды, жеке тәжірибесін қорытындылауға үйренеді» [4,97 б.].

Сонымен, жалпылап айтқанда, оқушының оқу сапасын арттыруға табысты ықпал жасайтын, оның ғылыми білімдермен қарулануына негіз болатын, танымдық процестерінің дұрыс дамуын қамтамасыз ететін ғылымилық принциптеріне жүктелетін міндеттер жүйесі төмендегідей:

- оқушылардың базалық білімдерін (білім беру стандарты бойынша);
- логикалық ойлау дағдысын дамыту;
- мәтіндегі негізгі ойды, оның базалық белгілері бойынша ажырату қабілетін дамыту;
- сабақ мазмұны бойынша білім элементтерінің өзара байланысын қамтамасыз ету.

Оқытудың сабақтастық принципін бастауыш мектептің оқу-тәрбие процесінде қолдану қажеттілігі мен оның табыстылығын көрсету үшін қазақстандық ғалымдар М.Жанпейісова, Ж.Қараевтар жүргізген зерттеу жұмыстарына талдау жасалынды. Онда оқытудың әлемдік тәжірибесі мен оның ғылыми-педагогикалық негізін сабақтастық принципті жүзеге асыратын модульдік технологиямен байланыстырады [5,36].

«Сабақтастық принцип арқылы оқыту материалының, оның құрылымдық мазмұнын тұтас қарастыру, дейгейлік өлшемнен жаңа тұтас өлшемге өту, басқа да пәндер арқылы алынған білімдерді пайдалану, оқушы бойында алған білімдерін практикада қолдану іскерлігін қалыптастыру қызметтері жүзеге асады. Өйткені, жаңа меңгерілген білімнің өзгертпей қайталау деңгейінде материалды оқыту тақырып бойы, тарау бойы, оқу модулінің мазмұны бойы жүргізіледі» [5.45 б.].

Мазмұнды ілгерілей отырып бірнеше дүркін оралу қарапайымнан күрделіге, репродуктивті білімнен шығармашылық ізденіске (кейде зерттеу элементіне дейін) жетуге әрбір оқушыға оқу материалын "түсіну" деңгейінен "білімді тасымалдау, көшіру" деңгейіне дейін меңгеруге мүмкіндік береді. Диалогтық сұхбат бөлімінде танымдық процесс сыныпты 4-7 баладан тұратын топқа бөліп, оқушылардың өзара әрекетін ұйымдастыру негізінде, бұл бөлімге түрлі ойын технологияларын кіргізу арқылы оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасы негізінде жүргізіледі. Мұғалім осылайша "ынталандыру" роліне ауысады.

Оқу моделін қарастырудағы екінші ерекшелік мұғалімнің модуль құруға дайындық жүйесі. Мұғалім бір оқу модулі үшін сағат санын анықтап, оны құрастыруға кіріседі. Мақсатын, мазмұны мен нәтижесін анықтайды, сонымен қатар берілген модульдегі сабақтарды ұйымдастыру түрін ойластырады. Мұғалімнің дайындық жұмысы келесі қадам әрекеттерден тұрады.

1-қадам: Берілген пән бағдарламасында анықталған тарау, тақырыптар немесе тақырып бойынша меңгерілуі тиіс міндетті білім, білік, дағдыны, мақсат пен міндетті анықтау.

2-қадам: Модульдегі бүкіл оқу материалының мазмұнын зерттеу, пысықтау.

3-қадам: Модульдегі мағыналық "жүкті көтеретін" негізгі ұғымды бөлу, тақырыптағы негізгі ақпарат "жасырынған" рельефті сөздерді табу. Олардың өзара байланысы мен өзара тәуелділігін анықтау.

4-қадам: Тақырып бойынша тірек сызбаларды салу (анықталған негізгі ұғымдар бойынша).

5-қадам: Оқу модулінің бүкіл мазмұны бойынша 15-20 тапсырмадан тұратын тест құрастыру.

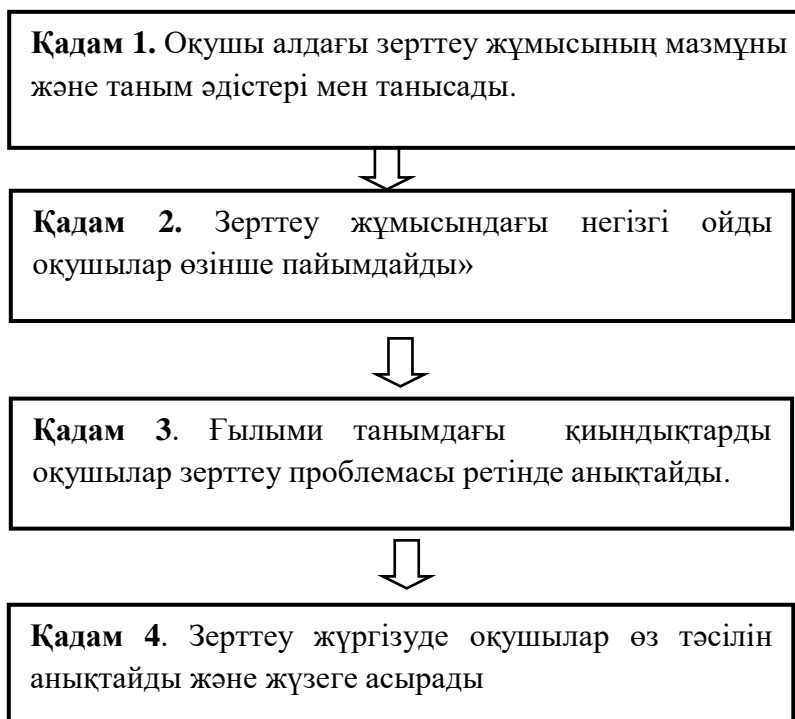
6-қадам. Сынақ немесе пән ерекшелігіне қарай алынатын бақылау жұмысы үшін модульдегі бүкіл оқу материалының мазмұны бойынша сұрақтар мен тапсырмалар блогын құрастыру.

7-қадам: Диалогтық сұхбат бөлімі. Сабақтарды өткізу түрі ойластырылады. Оқытылатын оқу материалының мазмұнына қарай жеңіл деңгейдегі тапсырмалар, орта деңгейдегі, қиын деңгейдегі - зерттеу элементтері бар күрделенген тапсырмаларды әр оқушы үшін дайындау.

Модульдің әрбір құрылымдық бөлімдерінде пайдаланатын әдістемелер мен жұмыс жүйелерінің жинағын ұсынады: проблемалық ситуация тудыру, негізгі оқу міндетін анықтау, өзін-өзі бақылау және алдағы тақырыпты, тарауды оқуға дайындығын оқушылардың өздерінің бағалауы, алдағы жұмыс жоспарын жасау және оны талқылау.

«Оқыту сапасын арттыруда сабақтастық принциптің тиімділігін белгілі американдық биолог әрі педагог Д.Ж.Шваб өз тәжірибесінде көрсетіп, әдістемелік нұсқау даярлады. Бұл нұсқаның ерекшелігі оқытуда ғылымилық принципін мен сабақтастық принципі қатар қолданылады» [6. 25 б.].

Оқу модулінің кіріспе бөлімінде ұсынған нұсқа жиі қолданылады. Нұсқа негізінде зерттеу әдістері мен тәсілдері жатыр. Сабақтастық принципі қадамдық алгоритммен беріледі. Сондықтан бастауыш мектепте оқушылардың ғылыми-зерттеу әрекетіне араласу үлгісі ретінде қарастырылады. Сурет 1-бойынша:

Сурет 1. Д.Ж. Шваб нұсқасының құрылымы (зерттеуге шақыру).

Сабақтастық және ғылымилық принциптерін көптеген педагогикалық технологияларда қолдануға болады. Мысалы, диалогтік, сұхбат бөліміндегі пікірталас түрлерін ұйымдастыруда. Өйткені, мектепте оқытуда пікір алмасуды ұйымдастыру тәсілдері әлемдік педагогикалық тәжірибеде кең өріс алған. Олардың қатарында "Дөңгелек стол", "Форум", "Симпозиум" "Британдық дебат" "Аквариум техникасы" сынды пікірталас түрлері бар.

Оқытудың сабақтастық және ғылымилық принциптерін оқу-тәрбие процесінде қолдану барысында оқушылардың өзіне қызмет етуінің келесі түрлері қалыптасады:

1. Оқу - ұйымдастырушылық білік. Оқу еңбегінде әр оқушы өзін-өзі ұйымдастыра алмаса, білімді меңгеруде үлкен жетістікке жетуі мүмкін емес. Сондықтан да оқу-ұйымдастыру білігінің маңызы зор.

Бұлардың көпшілігі білім сатысының алғашқы басқыштарында-ақ қалыптасады.

Атап айтсақ:

- өз жұмыс орнын ұйымдастыра білу;
- ағымдағы жұмысты жоспарлай алу;
- қойылған міндетті орындауға өзін-өзі бағыттау білу;
- оқу іс-әрекетінде өзін-өзі тексере білу, өз жұмысын талдай білу;
- ұжымда танымдық іс-әрекет жүргізу, оқу тапсырмаларын орындауды бірігіп атқара білу (түсіндіре білу, көмек көрсете білу, берген көмекті ала білу, т.б.)

2. Оқу-интеллектуалды немесе жалпылогикалық білік. Бұл білік, ең бастысы, әрі ең қиыны болып табылады. Себебі, осы білік ғана ақыл-ойдың тереңдігін, икемділігін, тұрақтылығын қалыптастыруға жағдай жасайды.

Оқушының интеллектуалдық даму деңгейі келесі біліктердің дұрыс қалыптасқандығы бойынша анықталады:

- Оқу немесе кез келген материалды диалектикалық тұрғыдан талдай білу;
- Объектілерді (нысандарды), фактілерді, құбылыстарды салыстыра білу;
- Материалды топтай білу;
- Жалпылай, қорытындылай білу, түйінін табу;
- Абстракциялай білу;
- Ең негізгісі мен маңыздысын ажырата білу;
- Материалды синтездей білу;
- Себебі мен салдары арасындағы байланысты анықтау;
- Оқыған логикалық ойдың аяқталған бөлігін таба білу, байланыс құрып, ол байланыстардың өзара тәуелділігін таба білу;
- Берілген тақырыпқа шығарма жаза білу;
- Зерттеушілік мүмкіндіктерді пайдалану (міндет қоя білу, гипотеза жасай білу, шешу, дәлелдеу, тексеру әдістерін таңдай білу).

3. Оқу ақпараттық білік. Білімнің кез келген саласын меңгеру білімді толықтыра түсетін әртүрлі ақпарат көздерін пайдалана білумен тікелей байланысты екені даусыз. Бұл білікке жататындар:

- Каталогты, компьютерлік ақпарат көздерін пайдалана білу;
- Сөздік энциклопедия, анықтамалықтармен, алғы сөздермен, комментариялармен (түсіндірме) жұмыс жүргізе білу;
- Картотека құрастыра білу;
- Баспа және жалпыға бірдей ақпарат - техникалық құралдарды пайдалана білу; (үнтаспа, теледидар, компьютер, т.б.)
- Жоспар, тезис, конспект, реферат, аннотация құра білу.

4. Оқу-коммуникативтік (қарым-қатынас) білік. Оқу-коммуникативтік білік дегініміз - оқу жұмысы кезінде адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас процесінде қалыптасып, пайдаланатын білік. Соған қоса жетілген оқу-коммуникативтік білік қарым-қатынастың өзіне көмектеседі, оны мазмұнды, қызықты етіп, мақсатқа бағыттай түседі.

Сабақтастық принципі арқылы ұйымдастырылатын модульдік оқыту технологиясы - оқушы өзінше мақсатты жеке бағдарламамен (толық немесе бөлімдермен) оқитындай етіп оқыту процесін өзгертеді, қайта құрады.

Ол:

- ақпараттардың аяқталған блогынан;
- оқушы іс - әрекетінің мақсатты бағдарламасынан;
- бағдарламаны табысты жүзеге асыру бойынша берілген мұғалімнің нұсқауларынан тұрады.

Оқыту принциптері, оның ішінде сабақтастық принципі білім мазмұны, білімді игеру қарқыны, өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігі оқытудың әдісі мен тәсілдері бойынша оқытудың дербестігін қамтамасыз етеді.

«Қазіргі жүйе «бәріне барлығын үйретуге» бағытталған. Қазіргі заманғы динамикалық қарқынмен даму кезеңінде жылдан-жылға білім көлемінің өсіп отыруы оқушылардың денсаулығына кері ықпалын тигізумен қатар, ондай «шексіз ақпарат жинауға» оқушының мүмкіндігі де жете бермейтіні анық болып отыр. Сөйтіп, білім мазмұнын жаңарту мәселесі алға шығып отыр. Қоғамдағы қазіргі кездегі қайта құрулар, экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті. Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігінің білім беру жүйесі білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологияларын оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке-ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады» [6.25 б.].

Ең бастысы мектеп жұмысы, жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесі халық ағарту орындарының, педагогикалық ұйым аясынан шығып, аса маңызды үздіксіз білім беру істерінің біріне айналды. Әрбір аяқталған оқу жылының қорытындысы қол жеткен жетістіктермен бірге мектептің оқу-материалдық базасын нығайту, оқу әдістерін түрлендіріп, оған шығармашылық жаңалықтар енгізу, оқушыларға әр түрлі мамандықтар үйретіп, оларды белгілі бір мамандыққа даярлау саласында да көптеген жұмыстар істелініп келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік міндетті стандарты. - Астана, 2017, тамыз. № 484 қаулы. -16 б.
2. Занков Л.В. Избранные педагогические труды. -М.: Педагогика,2018. - 424 с.
3. Давыдов В.В. Варданян А.У. Учебная деятельность и моделирование. – Ереван, 2018. – 151 с.
4. Эльконин Д.Б. Психологические вопросы формирования учебной деятельности в младшем школьном возрасте. – М., 2021. – 184 с.
5. Бабаев Қ.Ж. Педагогика. -Алматы, 2018. -471 б.
6. Қоражанова Б.Н. Бастауыш мектеп педагогикасы. -Атырау,2020. -310 б.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-43-49
MPHTI 16.21.47

КӘСІБИ ЛЕКСИКАНЫ ҮЙРЕНУ ҮШІН ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ: ШОЛУ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІК

АШИРБЕКОВА ДАНА ӘЛБЕКҚЫЗЫ

Астана Халықаралық университеті

Шет тілдері: екі шет тілі беру бағдарламасы бойынша педагогика ғылымдарының 1 курс
магистранты, Астана қ. Қазақстан

Аңдатпа: Мақалада кәсіби сөздік қорын үйренуге арналған төрт танымал онлайн платформаға шолу ұсынылады: Coursera, LinkedIn Learning, Udemu және Memrise. Мазмұн сапасы, оқытудың икемділігі, құны, практикалық қолдануға баса назар аудару және сертификаттау мүмкіндіктері сияқты платформалардың әрқайсысының негізгі артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылады. Мақалада сонымен қатар оқыту тәсілі сияқты әртүрлі критерийлер бойынша платформаларға салыстырмалы талдау жасалады.

Кілт сөздер: кәсіби лексика, онлайн оқыту, Coursera, LinkedIn Learning, сертификаттау.

Аннотация: В статье представлен обзор четырех популярных онлайн-платформ для изучения профессионального словарного запаса: Coursera, LinkedIn Learning, Udemu и Memrise. Будут рассмотрены основные преимущества и недостатки каждой из платформ, такие как качество контента, гибкость обучения, стоимость, упор на практическое применение и возможности сертификации. В статье также проводится сравнительный анализ платформ по различным критериям, таким как подход к обучению.

Ключевые слова: профессиональный словарный запас, онлайн-обучение, Coursera, LinkedIn Learning, сертификация.

Annotation. The article provides an overview of four popular online platforms for learning professional vocabulary: Coursera, LinkedIn Learning, Udemu and Memrise. The main advantages and disadvantages of each platform will be considered, such as content quality, learning flexibility, cost, emphasis on practical application and certification opportunities. The article also provides a comparative analysis of the platforms according to various criteria, such as the approach to learning.

Keywords: professional vocabulary, online learning, Coursera, LinkedIn Learning, certification.

Кіріспе. Кәсіби сөздік-бұл белгілі бір қызмет саласына тән терминдер мен сөз тіркестерінің жиынтығы. Ол мамандарға тиімді қарым-қатынас жасауға, кәсіби міндеттерді орындауға және өз саласында дамуға мүмкіндік беретін мамандандырылған лексиканы қамтиды. Кәсіби сөздікті меңгеру табысты мансап үшін өте маңызды, әсіресе әр түрлі елдердің мамандары арасындағы байланыс күнделікті тәжірибеге айналған жаһанданған әлемде.

Кәсіби лексиканы оқытуда заманауи технологиялар мен онлайн платформалар шешуші рөл атқарады. Олар жеке қажеттіліктер мен кестеге бейімделген ыңғайлы форматта оқуға мүмкіндік береді. Бұл мақалада кәсіби сөздік қорын зерттеу үшін онлайн ресурстарды пайдаланудың артықшылықтары, сондай-ақ осы тәсілдің тиімділігі қарастырылады.

Онлайн платформаларды пайдаланудың артықшылықтары

Интернеттегі оқытудың басты артықшылықтарының бірі-оның қол жетімділігі. Тұрғылықты жеріне, тәулік уақытына немесе дайындық деңгейіне қарамастан, студенттер кез келген уақытта сапалы білім беру материалдарына қол жеткізе алады. Бұл әсіресе кестесі

тығыз адамдар үшін немесе дәстүрлі білім беру мекемелері қол жетімді болмауы мүмкін шалғай аймақтарда тұратындар үшін өте маңызды.

Онлайн платформалар сонымен қатар оқу қарқынын таңдауға икемділік береді. Оқушылар материал бойынша өзмеағымен қозғала алады, бұл оқуды ыңғайлы және стрессті азайтады. Бұл тәсіл жаңадан бастағандар үшін де, білімдерін тереңдеткісі келетін тәжірибелі мамандар үшін де қолайлы.

Сонымен қатар, онлайн платформалар мультимедиялық материалдарды жиі пайдаланады: бейне оқулықтар, инфографика, интерактивті тапсырмалар және модельдеу. Бұл терминологияны жақсы меңгеруге ғана емес, сонымен қатар жаңа сөздікті практикалық қолдану дағдыларын дамытуға көмектеседі. Көптеген курстар студенттерге білімді нақты жағдайда бекітуге мүмкіндік беретін практикалық тапсырмаларды ұсынады.

Кәсіби сөздік қорын үйренуге арналған танымал онлайн платформаларға шолу

Кәсіби лексиканы үйренуге бағытталған курстар мен бағдарламаларды ұсынатын көптеген онлайн платформалар бар. Кәсіби сөздік қорын оқытуға маманданған бірнеше танымал ресурстарды қарастырыңыз:

1. Coursera

Coursera-әлемдегі жетекші университеттер мен компаниялардың курстарын, мамандандыруларын және дипломдарын ұсынатын ең ірі онлайн білім беру платформаларының бірі. Платформаны 2012 жылы Стэнфорд университетінің профессорлары Андрей Корнеев пен Дарион Хилл құрды. Содан бері Coursera үлкен танымалдылыққа ие болды және кәсіпқойлар, студенттер және өз дағдыларын жетілдіргісі келетін адамдар үшін жетекші онлайн ресурстардың біріне айналды.

1. Курстар мен бағдарламалардың құрылымы

Coursera-да 7000-нан астам курстар, соның ішінде кәсіби сөздік және арнайы тілдер курстары бар. Бұл курстар әр түрлі деңгейдегі адамдарға арналған-жаңадан бастаушылардан бастап тәжірибелі мамандарға дейін.

2. Кәсіби сөздік қорын зерттеу курстары

Coursera кәсіби лексиканы үйренуге пайдалы болуы мүмкін әртүрлі курстарды ұсынады. Мысалдар:

- Іскери ағылшын тілі: іскери ағылшын курстары халықаралық іскерлік ортада қолданылатын терминдерге, сөз тіркестеріне және сөз тіркестеріне бағытталған.

- Заңды ағылшын тілі: бұл курстар белгілі бір құқық тілін меңгергісі келетін заңгерлер мен заң студенттеріне арналған. Курстар әдетте келісімшарттық құқықта, сот ісінде және халықаралық қатынастарда қолданылатын терминологияны зерттеуді қамтиды.

- Медициналық ағылшын тілі: медициналық салаға бағытталған бағдарламалар медициналық терминологияны ағылшын тілінде меңгеруге көмектеседі, бұл халықаралық ортада жұмыс істейтін дәрігерлер, медбикелер және басқа да медицина мамандары үшін маңызды.

- Техникалық ағылшын тілі: IT мамандарына, инженерлерге және ғалымдарға арналған курстар оларға ақпараттық технологиялар, инженерия және басқа да техникалық пәндер саласында қолданылатын нақты тілді үйретеді.

3. Платформада оқыту әдістері

Coursera студенттерге кәсіби сөздік қорын меңгеруге көмектесетін бірнеше оқыту әдісін ұсынады:

- Бейне дәрістер: Курстар университет оқытушылары мен салалық мамандардың бейнемазмұнына негізделген, терминдерді түсінуге және оларды нақты тәжірибеде қолдануға көмектеседі.

- Интерактивті тапсырмалар: Студенттер тесттер, квиздер мен тапсырмалар арқылы жаңа білімді бекітеді, мысалы, кәсіби терминдерді аудару немесе іскери хат жазу.

- Форумдар мен қауымдастықтар: Студенттер оқытушылармен және басқа қатысушылармен пікір алмасып, сұрақтар қоя алады.

- Жобалық жұмыстар: Кейбір курстарда нақты жағдайларда алынған лексиканы қолдануды талап ететін жобалар бар, мысалы, есептер немесе презентациялар жасау.

Бұл әдістер кәсіби сөздікті игеруге және оны іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді.

Coursera-кәсіби сөздік қорын жақсартқысы келетін, жаңа терминологияны меңгергісі келетін және өз саласында біліктілігін арттырғысы келетін адамдар үшін тамаша ресурс. Жетекші университеттер мен мамандар әзірлеген курстар кәсіби тақырыптарды үйренуге және кез келген кәсіпте табысқа жету жолындағы маңызды қадам болып табылатын арнайы тілге тереңірек еруге көмектеседі.

LinkedIn Learning

LinkedIn Learning-бұл әртүрлі бағыттар бойынша көптеген курстарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін онлайн Кәсіптік оқыту платформасы. Платформа әлемдегі ең ірі кәсіби желі ретінде белгілі LinkedIn желісінің бөлігі болып табылады және пайдаланушыларға бизнес, маркетинг, дизайн, технология және т.б. сияқты салаларда өз дағдыларын жетілдіруге және біліктілігін арттыруға мүмкіндік береді. LinkedIn Learning оқытуды кәсіби желімен біріктіреді, бұл оны мансаптық өсу мен кәсіби сөздік қорын үйрену үшін әсіресе пайдалы етеді.

1. Курстар мен бағдарламалардың құрылымы

LinkedIn Learning өзінің лексикасын жақсартуға және өз салаларында қолданылатын нақты терминдерді игеруге ұмтылатын кәсіпқойлар үшін пайдалы болуы мүмкін курстардың кең таңдауын ұсынады. Платформа әртүрлі оқыту форматтарын ұсынады, соның ішінде курстар, бейне дәрістер, жобалар және практикалық тапсырмалар.

2. Кәсіби сөздік қорын зерттеу курстары

LinkedIn Learning кәсіби лексиканы меңгеруге көмектесетін әртүрлі курстарды ұсынады, әсіресе бизнес, маркетинг, қаржы, технология және менеджмент сияқты салаларда. Кейбір мысалдар:

- Искерлік ағылшын тілі: Кәсіби сөз тіркестерін үйретеді, оның ішінде келіссөздер, есептер жазу, кездесулер мен презентациялар. Бұл курстар халықаралық компанияларда жұмыс істейтіндерге пайдалы.

- Қаржылық және бухгалтерлік ағылшын тілі: Қаржылық есептілік, бухгалтерлік есеп, салық салу және инвестициялар сияқты қаржылық терминологияны үйретеді.

- Заңды ағылшын тілі: Заңгерлерге арналған курс, келісімшарт құқығы, сот ісін жүргізу және халықаралық келісімдерде қолданылатын терминдерді қамтиды.

- Техникалық ағылшын тілі: Инженерлер, IT мамандары мен басқа техникалық салалар үшін бағдарламалау, технология және инженерияда қолданылатын терминдерді түсінуге көмектеседі.

- Маркетинг және сату: Маркетинг стратегиялары, жарнама, сату және брендинг бойынша тиімді байланыс құру үшін қажетті терминдерді қамтиды.

3. Платформада оқыту әдістері

LinkedIn Learning студенттерге кәсіби сөздік қорын жақсартуға және өз саласында дағдыларды дамытуға көмектесетін бірнеше тиімді оқыту әдістерін қолданады:

- Бейне сабақтар: LinkedIn Learning курстары тәжірибелі оқытушылардың нақты мысалдармен түсіндіретін бейне дәрістерін ұсынады. Материал нақты жұмыс жағдайлары контекстінде көрсетіледі, бұл түсінікті әрі қолданбалы етеді.

- Практикалық тапсырмалар: Курстар теорияны бекіту үшін жаттығулар, іскери хаттар жазу, презентация жасау немесе кейс-есептерді шешуді қамтиды.

- Тесттер мен квиздер: Материалды меңгеру деңгейін тексеруге және жаңа терминдерді есте сақтауға көмектесетін қысқа тесттер мен квиздер бар.

- Жобалық тапсырмалар: Білімді тәжірибе жүзінде қолдануды талап ететін бизнес есебі, маркетинг стратегиясын әзірлеу немесе заңды құжаттар дайындау сияқты күрделі тапсырмалар ұсынылады.

- Талқылаулар: Студенттер форумдар арқылы байланысып, жаңа лексиканы тірі, кәсіби контексте қолдануға мүмкіндік алады.

LinkedIn Learning кәсіби сөздік қорын жақсартуға және әртүрлі салаларда біліктілігін арттыруға ұмтылатын адамдар үшін тамаша мүмкіндіктер ұсынады. Платформа онлайн оқытудың икемділігін кәсіби LinkedIn желісіне біріктіру мүмкіндігімен біріктіреді, бұл оны мансаптық өсу үшін пайдалы құрал етеді. Іскерлік ағылшын, техникалық және Заң тілі, сондай-ақ басқа да мамандықтар бойынша курстар кәсіби ортада табысты қарым-қатынас жасау үшін қажетті дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Udemy

Udemy-кәсіби сөздік қорын қоса алғанда, әртүрлі тақырыптар бойынша мыңдаған курстарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін ең үлкен онлайн оқыту платформаларының бірі. Платформа 2010 жылы құрылды және содан бері әлемнің түкпір-түкпірінен миллиондаған студенттер мен оқытушыларды тартты. Udemy жаңадан бастаушыларға да, кәсіпқойларға да білім алуға мүмкіндік береді, технологиялар мен бизнестен бастап өнер мен гуманитарлық ғылымдарға дейінгі барлық бағыттар бойынша курстар ұсынады.

1. Курстар мен бағдарламалардың құрылымы

Udemy платформасында 200 000-нан астам курстар бар, олардың әрқайсысында бейне дәрістер, тесттер, пікірталастар және кейбір жағдайларда практикалық тапсырмалар бар. Udemy курстары қол жетімділігі мен әртүрлілігімен ерекшеленеді, бұл әр пайдаланушыға өзінің кәсіби қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес оқу бағдарламасын таңдауға мүмкіндік береді.

Udemy-дің басты артықшылықтарының бірі-мазмұнды үнемі жаңартып отыру мүмкіндігі. Курстар нарықтағы өзекті тенденцияларға бейімделе алады, бұл әртүрлі кәсіби салалардың лексикасындағы соңғы өзгерістерді зерттеуге мүмкіндік береді.

2. Кәсіби сөздік қорын зерттеу курстары

Udemy әртүрлі салаларда кәсіби сөздік қорын дамытуға көмектесетін курстар ұсынады:

- Іскери ағылшын тілі: Келіссөздер, іскери хаттар, презентациялар және халықаралық бизнес ортасындағы терминологияны меңгеруге бағытталған.
- Заңды ағылшын тілі: Заңгерлер мен заң студенттеріне арналған курс, келісімшарт құқығы, сот ісі және халықаралық құқықтағы терминдерді қамтиды.
- Медициналық ағылшын тілі: Дәрігерлер мен медбикелерге арналған, ағылшын тіліндегі медициналық терминологияны үйретеді.
- Техникалық ағылшын тілі: IT мамандары мен инженерлерге арналған курс, бағдарламалау және техникалық салалардағы терминдерді түсінуге көмектеседі.
- Қаржылық және бухгалтерлік ағылшын тілі: Қаржылық есеп, инвестициялар және бухгалтерлік терминологияны меңгеруге арналған курс.
- Маркетинг және сату: Маркетинг стратегиялары, жарнама, брендинг және сату терминологиясын түсінуге көмектеседі.

3. Платформада оқыту әдістері:

- Бейне сабақтар: Әр курс негізгі тақырыптарды түсіндіретін бейне дәрістерден тұрады. Олар демонстрациялар, мысалдар мен түсіндірмелерді қамтиды, бұл студенттерге кәсіби терминдерді жақсы түсінуге көмектеседі.
- Тесттер мен квиздер: Курстарда білімді бекіту үшін тесттер мен квиздер бар, олар кәсіби лексиканы қаншалықты жақсы меңгергенін түсінуге көмектеседі.
- Практикалық тапсырмалар: Студенттер үйренген терминдерді нақты жағдайларда қолдануға арналған тапсырмалар орындауы мүмкін, мысалы, іскери хаттар жазу немесе маркетинг стратегиясын әзірлеу.
- Талқылаулар мен форумдар: Форумдар мен пікірталастар арқылы оқытушылармен және басқа студенттермен байланысуға, сұрақтар қоюға және тәжірибе алмасуға болады.
- Материалдарға өмірлік қол жетімділік: Курсты сатып алғаннан кейін студенттер материалдарға өмір бойы қол жеткізе алады, қажет болған жағдайда қайта оралуға мүмкіндік береді.

Udemy-кәсіби сөздік қорын үйренуге және біліктілікті арттыруға арналған ең танымал және қолжетімді онлайн платформалардың бірі. Әр түрлі кәсіби бағыттар бойынша курстардың кең таңдауымен, оқыту форматтарының икемділігімен және қол жетімді бағамен Udemy бизнесте, заңда, медицинада, маркетингте, қаржыда және басқа салаларда қолданылатын лексиканы үйренуге тамаша мүмкіндіктер ұсынады. Платформа өз дағдыларын жетілдіріп, мансаптық өсуге және табысты кәсіби қызметке көмектесетін жаңа кәсіби терминдерді меңгергісі келетіндер үшін өте қолайлы.

Memrise

Memrise-бұл тілдерді оқытуға және дағдыларды жетілдіруге арналған онлайн платформа, сонымен қатар кәсіби сөздік қорын үйренуге мүмкіндік береді. Memrise жаңа сөздер мен сөз тіркестерін, соның ішінде әртүрлі кәсіби салаларға арналған арнайы лексиканы тиімді есте сақтауға көмектесетін бірегей оқыту әдістерін пайдаланады. Платформа жаңадан бастаушыларға да, қазірдің өзінде негізгі білімі бар және оны жоғары деңгейге көтергісі келетіндерге, соның ішінде әртүрлі кәсіптерде қолданылатын терминдерді игеруге бағытталған.

1. Курстар мен бағдарламалардың құрылымы

Memrise ағылшын, француз, испан, неміс және басқаларын қоса алғанда, 20-дан астам тілді оқытуға арналған курстар ұсынады. Тек грамматикаға немесе сөйлесу тәжірибесіне бағытталған дәстүрлі платформалардан айырмашылығы, Memrise лексика мен сөз тіркестерін есте сақтауға бағытталған, бұл платформаны кәсіби сөздіктерді үйренуге тамаша етеді.

2. Кәсіби сөздік қорын зерттеу курстары

Memrise әртүрлі салаларда кәсіби лексиканы үйренуге бағытталған бірнеше курстарды ұсынады:

- Іскери ағылшын тілі: іскерлік ортада қолданылатын терминологияны оқытатын курстар. Тақырыптарға келіссөздер, іскери хаттар жазу, корпоративтік коммуникациялар, маркетинг, сату және жобаларды басқару кіруі мүмкін.

- Қаржылық ағылшын тілі: қаржы, бухгалтерлік есеп, инвестициялық процестер, банктік операциялар және экономикалық аналитика саласында қолданылатын лексиканы қамтитын курстар.

- Заңды ағылшын тілі: бұл курстар келісім-шарт құқығы, заң құжаттары, сот процестері және ережелер сияқты заң саласында қолданылатын терминдерді меңгеруге көмектеседі.

- Медициналық ағылшын тілі: медициналық процедураларға, анатомияға, ауруларға, емдеуге және медициналық зерттеулерге қатысты терминологияны қоса алғанда, денсаулық сақтау мамандарына арналған курстар.

- Техникалық және инженерлік ағылшын тілі: Технология және инженерия мамандары үшін Memrise бағдарламалау, бағдарламалық жасақтама, инженерия және басқа да техникалық пәндерге қатысты терминдерді қамтитын курстарды ұсынады.

3. Платформада оқыту әдістері

Memrise оқуды қызықты әрі тиімді ету үшін бірнеше инновациялық әдістерді қолданады:

- Мнемотехника әдісі: Бұл әдіс жаңа сөздерді есте сақтауға көмектесу үшін жарқын бейнелер мен ассоциацияларды қолданады, бұл ақпаратты жылдам әрі ұзақ уақыт бойы сіңіруге мүмкіндік береді.

- Адаптивті оқыту жүйесі: Алгоритмдер сіздің үлгеріміңізге сәйкес оқу материалдарын бейімдейді, терминдерді тиімді қайталауға көмектеседі.

- Интерактивті жаттығулар: Қатысушылар мәтіндермен, бос орындарды толтыру жаттығуларымен және басқа да тапсырмалармен жұмыс істей отырып, лексикалық білімдерін бекітеді.

- Бейне және аудио материалдар: Аудитория дұрыс айтылымды тыңдап, кәсіби лексиканы нақты контексте үйренеді.

- Қауымдастық және геймификация: Геймификация элементтері (ұпайлар, жетістіктер, көшбасшылық тақталары) пайдаланушыларды оқуды жалғастыруға ынталандырады, сондай-ақ әлеуметтік медиа арқылы өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Memrise-кәсіби сөздік қорын үйренуге арналған тиімді және қызықты платформа. Есте сақтаудың инновациялық әдістері мен оқу контекстін қолдану арқылы Memrise студенттерге бизнес, құқық, медицина, технология және т.б. салаларда кәсіби лексиканы меңгеруге көмектеседі. Платформа жаңадан бастаушыларға да, өз дағдыларын жетілдіруге және жаңа терминдерді үйренуге ұмтылатын тәжірибелі мамандарға да жарамды.

Кәсіби сөздік қорын онлайн оқытудың тиімділігі

Онлайн оқыту білім беру салаларында тиімділігін дәлелдеген және кәсіби лексиканы үйретуде де ерекше орын алады. Бұл тәсіл студенттерге өз қажеттіліктеріне сәйкес жекелендірілген курстарды таңдауға және оқу процесін икемді түрде жүргізуге мүмкіндік береді. Оқушылар кәсіби қызметтеріне сәйкес материалдармен жұмыс істей отырып, оқу қарқынын өзіне ыңғайлы етіп реттей алады.

Онлайн платформалар нақты жұмыс жағдайларын модельдеуді ұсына отырып, тілді практикалық қолдану дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бұл тәсіл әсіресе мамандандырылған сөздікті меңгеруге өте тиімді.

Алайда, онлайн оқытудың кемшіліктері де бар. Оның бірі — ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуда қиындықтар туғызуы мүмкін. Дәстүрлі оқытуда оқытушымен және басқа студенттермен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі болса, онлайн курстарда мұндай тәжірибе шектеулі, бұл өз кезегінде коммуникативті дағдылардың дамуына әсер етуі мүмкін.

Қазіргі әлем мамандардан білім мен дағдыларды үнемі жаңартып отыруды талап етеді, әсіресе тіл саласында. Сіз қай салада жұмыс жасасаңыз да, кәсіби сөздік қорын игеру — бұл кілт. Онлайн оқыту мамандандырылған лексиканы меңгерудің барған сайын танымал тәсілі болып табылады және нарықта көптеген платформалар бар, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары бар. Төрт ірі білім беру ресурстарын қарастырыңыз- Coursera, LinkedIn Learning, Udemu және Memrise — олардың кәсіби сөздік қорын зерттеу тиімділігі тұрғысынан.

1. Coursera: сертификаттаумен академиялық тәсіл. Артықшылықтары:

- Беделді университеттер ұсынған жоғары сапалы мазмұн.
- Түйіндемеге қосуға болатын сертификаттарды алу мүмкіндігі.
- Кәсіби салалар бойынша курстардың кең таңдауы.

Кемшіліктері:

- Кейде курстар білімді практикалық қолдануға бағытталмайды.

2. LinkedIn Learning: мансапқа бағытталған кәсіби курстар. Артықшылықтары:

- Мансаптық өсу үшін LinkedIn-мен интеграциялаудың қарапайым әдісі.
- Бизнес және технология курстарының үлкен таңдауы.
- Тәжірибешілердің жоғары сапалы мазмұны.

Кемшіліктері:

- Курстар тым жалпы болуы мүмкін және әрқашан кәсіби терминологияны терең қамтымайды.

- Бір курсты қажет ететін пайдаланушылар үшін жазылым құны жоғары болуы мүмкін.

3. Udemu: курстардың қол жетімділігі мен әртүрлілігі. Артықшылықтары:

- Қол жетімді бағамен курстардың кең таңдауы, әсіресе жеңілдіктерді ескере отырып.
- Үйренген терминдерді бекітуге көмектесетін практикалық тапсырмалар.
- Оқытушылармен және басқа оқушылармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі.

Кемшіліктері:

- Курстардың сапасы мұғалімге байланысты өзгеруі мүмкін, өйткені мазмұнды жеке авторлар жасайды.

- Курстар көбінесе қысқа мерзімді және тақырыпты терең түсінбеуі мүмкін.

4. Memrise: лексиканы есте сақтаудың инновациялық әдістері. Артықшылықтары:

- Жаңа сөздер мен сөз тіркестерін тезірек есте сақтауға көмектесетін Мнемотехника мен геймификацияны қолдану.

- Мобильді қосымшаның арқасында сөздерді ыңғайлы қарқынмен және кез келген уақытта үйрену мүмкіндігі.

- Әр түрлі құрылғыларда қол жетімділік.

Кемшіліктері:

- Кәсіби лексика бойынша мамандандырылған курстардың шектеулі таңдауы.

- Оқыту сапасы жоғары академиялық стандарттарға сәйкес келмеуі мүмкін, өйткені курстар негізінен лексиканы есте сақтауға бағытталған.

Талдау нәтижелері бойынша, Coursera ресми сертификаттармен растау мүмкіндігімен терең, құрылымдалған білім алу, кәсіби сөздік қорын үйрену үшін ең жақсы таңдау.

Себептеріне тоқтала кетсек:

1. Жоғары сапалы мазмұн. Coursera - дағы курстарды Стэнфорд, Йель, Лондон университеті сияқты жетекші университеттер мен оқу орындары әзірлейді, бұл жоғары академиялық деңгейге кепілдік береді. Бұл әсіресе кәсіби лексиканы есте сақтап қана қоймай, оны белгілі бір сала аясында игергісі келетіндер үшін өте маңызды.

2. Материалдардың тереңдігі және жүйелеу. Coursera тек терминдерді үйретудің орнына мамандыққа терең енетін курстарды ұсынады. Егер сіз сөздерді есте сақтап қана қоймай, оларды жұмысыңыздың контекстінде қолдануды үйренгіңіз келсе, Coursera типті платформалар сізге тек лексикалық қор ғана емес, сонымен қатар сіздің кәсіби тәжірибеңізге оңай енетін толық білім бере алады.

3. Ресми сертификаттар. Егер сіз мансап туралы біліміңіздің ресми растауын алғыңыз келсе, Coursera курстары сіздің кәсіби беделіңізді арттыратын және жұмыс берушілер үшін пайдалы болатын сертификаттар береді. Егер сіз халықаралық компанияда жұмыс жасасаңыз немесе мансапта жоғарылағыңыз келсе, бұл өте маңызды.

4. Кәсіби тақырыптардың кең таңдауы. Coursera көптеген салаларды қамтиды, соның ішінде бизнес, қаржы, медицина, заң және мамандандырылған лексиканы білу маңызды басқа да кәсіби салалар. Сіз заңды, іскерлік немесе медициналық ағылшын тілінде болсын, сіздің нақты қажеттіліктеріңізге сәйкес келетін курстарды таба аласыз.

Қорытынды. Кәсіби сөздік қорын үйрену үшін онлайн платформаларды пайдаланудың көптеген артықшылықтары бар, соның ішінде қолжетімділік, икемділік және теңшелген тәсіл. Coursera, LinkedIn Learning, Udemy және Memrise сияқты платформалар мамандарға білімді тереңдетуге және біліктілікті арттыруға көмектесетін сапалы ресурстарды ұсынады.

Дегенмен, оқытудың максималды тиімділігі үшін курстардан өту ғана емес, сонымен қатар жаңа білімді іс жүзінде белсенді қолдану маңызды. Кәсіби форумдардағы пікірталастарға қатысу, әріптестермен қарым-қатынас жасау үшін арнайы ресурстарды пайдалану және ауызша сөйлеу дағдыларын қолдану ұсынылады. Тек осылай ғана сіз кәсіби сөздіктің жоғары деңгейіне қол жеткізе аласыз және оны мансапта қолдана аласыз.

Тұтастай алғанда, онлайн платформалар кәсіби сөздікті оқытудың тиімді құралы болып табылады, әсіресе оларды пайдалану басқа оқыту әдістері мен тәжірибелерімен біріктірілсе.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Гоглова М.Н. Внедрение дистанционного образования в муниципальную систему повышения квалификации. М.:ООО «Диона», 2017.-85 с.
2. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі /
3. Ахметова Г.К., Қараева Ж.А., Мухамбетжанова С.Т.// Алматы: АҚ «ҰБАО Өрлеу» 2019.
4. Білім беру платформаларын тиімді қолдану – табысты оқытудың нәтижесі [Электрондық ресурс] : <https://bilimdine.kz/?p=134649>
5. Онлайн оқыту платформалары [Электрондық ресурс]: <https://cps.nu.edu.kz/tpost/g6a12tnpo1-onlain-oitu-platfomalari>

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-50-55

УДК 551.521.3 551.583

КІШІ ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМҒА БЕЙІМДЕЛУ ШАРТТАРЫ

МЕТЕРБАЕВА КУЛБАРШЫН МЕТЕРБАЕВНА

Профессор м.а., ғылым кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ДАУЛЕТ НҰРАЙ ЖАНАТҚЫЗЫ

Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу 2 курс магистрант, Қазақ ұлттық қыздар
педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Баланы мектепке дейінгі ұйымға қабылдау - бұл бала мен оның ата-анасының өміріндегі өте жауапты және қиын кезең. Осы кезеңде мектеп жасына дейінгі бала жаңа әлеуметтік жағдайларға бейімделеді.

Мақалада кіші топ балаларының мектепке дейінгі ұйымға бейімделуінің педагогикалық-психологиялық аспектілері жан-жақты қарастырылған. Сонымен қатар мақалада авторлар кіші топ балаларының мектепке дейінгі ұйымға бейімделуінің шарттарын ұтымды дәлелдей алған.

Түйінді сөздер: мектеп жасына дейінгі бала, кіші топ балалары, мектепке дейінгі оқыту, мектепке дейінгі тәрбие, мектепке дейінгі ұйым.

УСЛОВИЯ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕЙ ГРУППЫ К ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. Поступление ребенка в дошкольную организацию - очень ответственное и трудное время в жизни ребенка и его родителей. В этот период дошкольник приспосабливается к новым социальным условиям.

В статье подробно рассмотрены педагогико-психологические аспекты адаптации детей младшей группы к дошкольной организации. Также в статье авторам удалось рационально обосновать условия адаптации детей младшей группы к дошкольной организации.

Ключевые слова: дошкольник, дети младшей группы, дошкольное обучение, дошкольное воспитание, дошкольная организация.

CONDITIONS FOR ADAPTATION OF CHILDREN OF THE YOUNGER GROUP TO THE PRESCHOOL ORGANIZATION

Annotation. The admission of a child to a preschool organization is a very responsible and difficult time in the life of a child and his parents. During this period, the preschooler adapts to new social conditions.

The article considers in detail the pedagogical and psychological aspects of the adaptation of children of the younger group to preschool organization. Also in the article, the authors managed to rationally substantiate the conditions for the adaptation of children of the younger group to preschool organization.

Keywords: preschooler, children of the younger group, preschool education, preschool education, preschool organization.

Мектепке дейінгі білім берудің негізгі құндылықтарының бірі - әр баланың денсаулығының барлық компоненттерін қолдау және нығайту: физикалық, жүйке-психикалық және әлеуметтік-психологиялық. Қазіргі заманғы мектепке дейінгі ұйым жағдайындағы бұл міндет, әсіресе бала психикалық және эмоционалды күйзеліске ұшыраған бейімделу кезеңінде басымдыққа ие. Негізгі құндылық - денсаулық тәрбиелік міндетке айналады, ол жаңадан келген балалар үшін балабақша қабырғаларында әр балаға қолайлы және жайлы жағдай жасауға негізделген ерекше атмосфера құруды көздейді [1].

Кіші топ балаларының жеке дамуының негізгі салаларын қалыптастыру үшін ең маңызды кезең болып саналады. Бір жағынан, психикалық процестердің белсенді дамуы жүреді (қабылдау, зейін, ойлау, т.б.); сөйлеуді, қимылдарды, ойынды меңгеру; өзі және басқалар туралы алғашқы идеялар, мәдени-гигиеналық дағдылар мен қарым-қатынас дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар, мектеп жасына дейінгі балалардың физиологиялық процестері мен психологиялық ерекшеліктері тұрақсыздықпен ерекшеленеді, деп атап өтті С.А.Беличева [2].

Сондықтан баланың мектепке дейінгі ұйымға қабылдануына байланысты өзгерістер балаларда да, ата-аналарда да алаңдаушылық пен ыңғайсыздық жағдайын тудырады. Демек, мектепке дейінгі ұйымға бейімделу кезеңінде балалардың психикалық және физикалық денсаулығын сақтау тәрбиешілер мен ата-аналардың алдында тұрған басты міндеттердің бірі ретінде қарастырылуы керек.

Алайда, қазіргі заманғы зерттеулерде бейімделу кезеңін жүзеге асырудағы өзара ықпалдастық мәселелерінде кіші топ балаларының тәрбиешілері мен ата-аналарының кәсіби құзыреттілігінің жеткіліксіздігімен байланысты проблемалар атап өтіледі. Ең маңызды мәселелерге мыналар жатады:

- ата-аналар мен тәрбиешілер арасындағы жоғары әлеуметтік өзгерістерге өзара әрекеттесуге қатысушылардың төмен мәдениетіне, сындарлы қарым-қатынас орната алмауына байланысты тұлғааралық қақтығыстар;

- мектепке дейінгі ұйымға қабылдану кезінде балаға қойылатын жаңа талаптарға, оның мәртебесінің өзгеруіне байланысты эмоционалды стресс (балалар да, ата-аналар да) ;

- тәрбиенің қолайсыз отбасылық факторларының болуы (ата-аналардың агрессивтілігі, авторитаризм, шамадан тыс қамқорлық және т. б.);

- ата-аналардың баланың бейімделу кезеңінің құндылығын және оның жеке тұлғаны қалыптастыру үшін маңыздылығын түсінбеуі;

- тәрбие мазмұнын анықтауға, ата-аналармен өзара әрекеттесудің формалары мен әдістерін таңдауға, ата-аналарға психологиялық-педагогикалық білім беру бойынша жұмыстың бөлшектенуіне және т.б. формальды көзқарас.

Аталған мәселелер «отбасы - мектепке дейінгі ұйым» бірыңғай кеңістігінде тәрбие - білім беру қызметінің субъектілері ретінде ата-аналармен ынтымақтастықты ұйымдастырудың жаңа деңгейінде кіші топ балаларын мектепке дейінгі ұйымға бейімдеу процесін сүйемелдеу бойынша ата-аналармен өзара ықпалдастық жүйесін әзірлеудің ерекше маңыздылығын анықтайды.

Г.А.Балл, атап өткендей «бейімделу» ұғымының негізгі мағынасы оны бейімделу, үйлесімділік ретінде көрсетеді (лат. бейімделу) ішкі тұрақтылықты сақтай отырып, қоршаған ортаның (сыртқы) әртүрлі жағдайларына ағзаның бейімделуі. Бұл тұрғыда баланың бейімделудің биологиялық (ұйқының, режимнің, тамақтанудың және т.б. жаңа жағдайлары) және әлеуметтік (баланың өмірінің жаңа формасы, отбасылық қатынастар мен тәрбие сипатының өзгеруі және т. б.) тұрғысынан қарастырылады [3].

Кіші топ балаларының мектепке дейінгі ұйымға бейімделу процесін сүйемелдеу оның сәтті өтуінің маңызды факторы болып табылады, өйткені педагогикалық сүйемелдеу:

- жұмыс жоспарын әзірлеуге және оны іске асыру үшін жағдайлар жасауға бағытталған қажетті рәсімдер жүйесін (ұйымдастырылған, диагностикалық, ағартушылық, оқыту және т. б.) қамтиды;

- тәрбиешілер мен ата-аналардың өзара әрекеттесуін баланы өмірдің жаңа әлеуметтік жағдайларына баулу үшін үздіксіз, жүйелі, мақсатты және дәйекті қызмет ретінде қамтамасыз етеді.

Бейімделу кезеңінде мектеп жасына дейінгі балаларды педагогикалық-психологиялық сүйемелдеудің мақсатты бағыты оның жас нормаларына сәйкес келетін және жеке мүмкіндіктерін ескеретін дамуды қамтамасыз ету болып табылады. Сондықтан, бейімделу процесін қолдаудың негізгі міндеттерін келесі міндеттерін анықтадық:

- балаларға, ата-аналарға туындаған мәселелерді шешуде уақтылы және жедел педагогикалық қолдау және көмек көрсету;

- жаңа тәрбиелеу және оқыту ортасына оңтайлы бейімделуді қолдау;

- проблемалардың пайда болуына жол бермейтін нақты педагогикалық әсерлерді анықтау;

- өзімен, ересектермен, құрдастарымен және т. б. қарым-қатынастардың қалыптасуын қамтамасыз ететін даму жағдайларын құру.

Осы міндеттерді іске асыру мектеп жасына дейінгі баланың жаңа әлеуметтік жағдайларға бейімделу кезеңін ол үшін де, ата-аналар үшін де оңтайлы және аз қиындықтармен ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Кіші топ балаларын мектепке дейінгі ұйымға бейімдеу процесін педагогикалық-психологиялық сүйемелдеудің келесі қағидаттарын анықтай алдық:

- ата-аналарға баланы тәрбиелеу жағдайларын, қолданылатын әдістер мен кәсіби қызмет нысандарын көрсетуді көздейтін әлеуметтік ашықтық қағидаты;

- ата-аналар мен тәрбиешілердің мақсаттары, міндеттері, тәрбиелік әсерлерінің сабақтастығы мен дәйектілігін ұсынатын отбасындағы және мектепке дейінгі ұйымдағы балаларды тәрбиелеу бірлігі қағидаты;

- отбасы мен мектепке дейінгі ұйым арасындағы қарым-қатынастың сипатын және ізгі ниет, құрмет пен түсіністік ұстанымын анықтайтын адамгершілік қағидаты.

Сонымен қатар, ғалым О.И.Зотова ата-аналармен олардың пікірлері мен ұстанымдарын зерделеуді және жұмыстың тиісті формалары мен әдістерін таңдауды ескере отырып, өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін еріктілік пен этика қағидатын атап өтті [4].

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті стандартында балалық шақтың әртүрлілігін қолдау, оның бірегейлігі мен өзіндік құндылығын адамның жалпы дамуындағы маңызды кезең ретінде сақтау мемлекеттің басты міндеті екендігі айтылған [5].

Өмірдің алғашқы жылдарындағы балаларды мектепке дейінгі ұйым жағдайына бейімдеу мәселесі бірнеше онжылдықтар бойы өзектілігін жоғалтқан жоқ. Көптеген зерттеушілер ерте жастағы педагогика саласындағы көрнекті ғалым Н.М.Аксаринаның сөзімен айтқанда, баланы «ең қысқа уақытта және ең аз жарақатпен бейімделуді» қамтамасыз ете алатын шараларды анықтауға бет бұрды [6]. Алайда, балабақшаға қабылдану кезінде балаларда болатын стресстің ауырлығын төмендетудің ең тиімді құралы олардың ата-аналарының тобында болуы болды, бұл бейімделу процесінің барлық қатысушыларының қарым-қатынасының сипатын түбегейлі өзгертуді талап етті. Тәрбиешілердің қызметі тәрбие мен оқытудан ерекше мәртебеге ие болды – балалар мен олардың отбасыларына жаңа өмірлік жағдайға көшу процесінде профилактикалық және жедел көмек көрсетуге бағытталған педагогикалық қолдау мәртебесі.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде бейімделу ұғымы, оның кең анықтамасында, тірі жүйе мен сыртқы жағдайлар арасындағы сәйкестікті білдіреді, ал бейімделу - бұл процесс және нәтиже, яғни белгілі іс-әрекет жүйесі. Физиологиялық тұрғыдан бейімделу - бұл сыртқы жағдайлардың өзгеруіне байланысты ішкі динамикалық стереотипті қайта құру. И.П. Павлов сыртқы өмір сүру жағдайлары, сыртқы орта сыртқы стереотип деп есептеді. «Қалыпты өмір салтын өзгерту кезінде», - деп атап өтті И.П.Павлов, «әдеттегі сабақтарды тоқтатқан кезде ескі динамикалық стереотиптің бұзылуы және жаңасын орнатудағы қиындықтар туындайды».

Кіші топ балаларының мектепке дейінгі ұйым жағдайына бейімделу мәселелерін зерттеуде соңғы жылдары әлеуметтік бейімделу мәселелері Ш.А. Амонашвили, Г.Ф.Кумарин, А.В.Мудрик және т.б. ғалымдардың педагогикалық еңбектерінде белсенді түрде қарастырылуда.

Н. Д.Ватутина балаларды балабақшаға сәтті бейімдеу үшін жағдайларды оңтайландыруды қарастырады, балалардың мінез-құлқының ерекшеліктерін және сәйкесінше осы кезеңде оларға педагогикалық әсер ету әдістерін, отбасындағы балаларды балабақшаға дайындауға қойылатын талаптарды ашады [7].

Е.И.Морозова мектеп жасына дейінгі балалардың балабақшаға психологиялық бейімделуінің ерекшеліктерін, сондай-ақ баланың психологиялық әл-ауқатының факторларын және оның мектепке дейінгі жастағы психикалық дамуының негізгі заңдылықтарын қарастырды [8].

Бейімделу тұжырымдамасының дамуына Жан Пиаже маңызды үлес қосты.

«Бейімделу (лат. *adaptatio*-бейімделу), Дж.Пиаженің айтуы бойынша, адамға тән іс-әрекетті жүзеге асыру барысында қоршаған ортаға әсер ету арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді, бұл жеке адамға өзекті қажеттіліктерді қанағаттандыруға және олармен байланысты маңызды мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, сонымен бірге адамның максималды іс-әрекетінің, оның мінез-құлқының, қоршаған орта талаптарының сәйкестігін қамтамасыз етеді» [9].

Л.Филипс бейімделудің интеракционистік тұжырымдамасына сәйкес, бейімделудің барлық түрлері психикалық және қоршаған орта факторларына байланысты екенін өз еңбектерінде жүйелеген. Л.Филипстің пікірінше, бейімделу қоршаған ортаға әсер ететін іс-әрекеттің екі түрімен ерекшелінеді:

- әркім өзінің жасына және жынысына сәйкес кездесетін әлеуметтік үміттерді қабылдау және тиімді жауап беру;

- жаңа және ықтимал қауіпті жағдайларға тап болған кезде икемділік пен тиімділік, сондай-ақ оқиғаларға өзі үшін қажетті бағыт беру мүмкіндігі [10].

Мектепке тәрбиелеу мен оқытудың жалпыға міндетті мемлекеттік стандартының ережелері бала үшін ең қолайлы психологиялық-педагогикалық жағдайларды жасауға, мұнда тәрбиеші мен баланың өзара әрекеттесу жағдайларына ерекше назар аударылады [5, 4 б.].

Көбінесе бейімделу жүйке және эмоционалдық бұзылулармен бірге жүреді. Сондықтан, мектепке дейінгі ұйым ұжымының жұмысындағы басты міндеттердің бірі-бейімделудің сәттілігіне оң әсер етуі мүмкін жағдайларды іздеу.

Н.В.Мельникованың [11] еңбектерін зерделей келе, осы мақсатқа қол жеткізуге ықпал ететін психологиялық-педагогикалық шарттарды бөліп көрсеттік:

- бала мен оның отбасы мүшелерінің балабақшаға бала баруының дайындығы;

- отбасындағы және балабақшадағы балаға қойылатын талаптардың бірлігі;

- топта эмоционалды қолайлы климат құру;

- эмоционалды қолайлы байланыстарды қалыптастыруға бағытталған балалардың ойын қызметін ұйымдастыру.

Г.Бардиер мен И.Ромазанның пікірінше, баланың жаңа өмірлік жағдайларға бейімделу процесіне келесі факторлар әсер етеді.

Бірінші фактор-объективті ортаны ұйымдастыру, яғни баланың өмірі жүзеге асырылатын материалдық кеңістік. Балабақша тобының кеңістігі-бөлмелердің ауданы, интерьер, түстер, иістер, дыбыстар және т.б. - бала үйреніп қалған пәтердің кеңістігінен айтарлықтай ерекшеленеді.

Екінші фактор - уақытты ұйымдастыру, яғни күн режимі. Отбасындағы режимнің мектепке дейінгі ұйымның күн тәртібінен өзіндік, кейде айтарлықтай айырмашылықтары бар.

Үшінші фактор - баланың коммуникативті тәжірибесі. Әдетте, мектеп жасына дейінгі балаларда бейтаныс ересектермен және балалармен қарым-қатынас тәжірибесі өте аз, ал

баланың бұл тәжірибесі мектепке дейінгі ұйымға қабылданға дейін неғұрлым аз болса, оның тәрбиешілермен және құрдастарымен қарым-қатынасы соғұрлым қиын және ұзақ болады [12].

Е.И.Морозова өз зерттеулерінде балалардың жаңа өмірлік жағдайларға тәуелділігінің жылдамдығы мен сапасына әсер ететін екі негізгі шартты анықтаған.

Бірінші шарт - баланың отбасы және оның балабақшаға бейімделуіне бағытталған ата-аналардың әрекеттері.

Екінші шарт - балабақша және мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық ұжымының арнайы жұмысы, ол алғаш рет кіші топқа кіретін балалардың балабақшаға қолайлы бейімделуін қамтамасыз етеді [8, 18 б.].

Балаларды бейімдеу процесін сәтті ұйымдастыру үшін тәрбиеші мектеп жасына дейінгі баланың даму ерекшеліктерін жақсы білуі керек, әр баланың дамуының әлеуметтік жағдайын ескеруі керек, балабақша топтарындағы балаларды бейімдеу процесін ұйымдастырудағы тәжірибеге назар аударуы тиіс.

Осылайша, педагогикалық-психологиялық зерттеулердегі балабақшаға бейімделу мәселесі мектеп жасына дейінгі баланың жаңа ортаға ену және оның жағдайына бейімделу процесі ретінде түсінілетіндігін көрсетеді. Бейімделу-бұл оң (бейімделу, яғни ағза мен психиканың барлық пайдалы өзгерістерінің жиынтығы) нәтижелерге немесе теріс (стресс) әкелетін белсенді процесс. Бұл сәтті бейімделудің екі негізгі критерийі: ішкі жайлылық (эмоционалды қанағаттану) және мінез-құлықтың сыртқы сәйкестігі (қоршаған орта талаптарын оңай және дәл орындау мүмкіндігі). Кіші топ балаларының мектепке дейінгі ұйымға үйрену процесінің ерекшеліктері күрделі процесс болып табылады. Балалардың мектепке дейінгі ұйымға бейімделу процесін тиімді басқарудың қажетті шарты - бұл ойластырылған іс-шаралар жүйесі, онда баланың мінез-құлқын анықтайтын қажеттіліктерге жауап беретін, ата-аналармен дұрыс ұйымдастырылған тиімді іс-әрекеттер.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бабенко А. Помочь ребёнку [адаптироваться в детском саду] // Дошкольное воспитание. - 2017. - №11. - С. 32-34
2. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. - М.: Социальное здоровье – <http://pedlib.ru/Books/2/0186> (дата обращения 15.09.2021.).
3. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности. https://www.liveinternet.ru/users/redhead_queen/post227154287/(дата обращения: 04.09.21)
4. Зотова О.И., Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности // Психологические механизмы регуляции социального поведения. - М.: Педагогика, 2017. - С. 220.
5. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқуағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 23 қыркүйектегі, №406 бұйрығы.
6. Аксарина Н.М. Воспитание детей раннего возраста: Учебник для учащихся отделений мед. сестер детских учреждений. [Электронный ресурс] <http://pedmir.ru/docs.php?cid-1> (дата обращения 12.11.21.)
7. Ватутина Н.Д. Ребенок поступает в детский сад: Пособие для воспитателей дет сада/ - М.:Лидер, 2016.-№3.- С.104.
8. Морозова Е.И. Психологические подходы к изучению процесса адаптации детей дошкольного возраста // Ж-л Альманах института коррекционной педагогики РАО - № 4. - 2015. – С. 17-26.
9. Пиаже,Ж. Избранные психологические труды/ Ж. Пиаже. – М.: Междунар. Пед. Акад., 1994 – 680 с.
10. Филипс Л.Психология личных взаимоотношений в детском коллективе. / Я.Л. Коломинский. – Минск:ЛИНКА – ПРЕСС, 2015. – 390 с.
11. Мельникова Н. Адаптация малышей к детскому саду //Дошкольное образование. - № 5. 2015. – С 31-45.
12. Бардиер Г., Ромазан И., Чередникова Т. Я хочу: Психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей. СПб.: Дорваль, 2015.-360 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-56-60
УДК 378.24

FEATURES OF ORGANIZATION OF LABOR EDUCATION LESSONS IN PRIMARY GRADES

KYSTAUBAEVA BOTAGOZ

PhD student of the EP 8D01301 - Primary education pedagogy and methodology
of Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan

DALIA RAMUTĖ KARATAJIENĖ

doctor of the Vilnius Academy of Arts,
Vilnius, Lithuania

Annotation. *The article considers the features of organization of labor education lessons in elementary school of the Republic of Kazakhstan in the context of modern educational reforms. The article emphasizes the importance of labor education as an integral part of formation of functional literacy, practical skills, critical thinking and creative abilities in junior schoolchildren. Types of lessons, forms and methods of work are described, including traditional and non-traditional approaches, such as STEAM-technologies. Special attention is paid to the integration of an interdisciplinary approach, project activities and the use of modern educational tools, which contributes to the development of research skills and systemic thinking in children.*

Key words: *labor education lesson, primary grades, STEAM-technologies, junior schoolchildren, creativity*

The relevance of the research topic “Features of the organization of labor education lessons in primary grades in the Republic of Kazakhstan” is related to the current trends of education reform in Kazakhstan, which include the introduction of updated educational standards aimed at the development of functional literacy, critical thinking and creative abilities of students. In the context of the implementation of the National Project “Educated Nation” and introduction of the new edition of the state standard of general education, the importance of labor education in the primary grades increases as an integral part of the formation of practical skills and value orientations in labor activity among schoolchildren.

In addition, in the Republic of Kazakhstan there is an increased attention to the issues of early professional self-determination, education of labor skills, responsibility and discipline in children. Of particular importance is the integration of labor education within the general educational process, which requires the search for optimal approaches to the organization of lessons, taking into account the cultural, social and educational characteristics of Kazakhstani schools. In this regard, the issues of formation and development of junior schoolchildren not only theoretical knowledge, but also practical skills through labor classes are relevant, which contributes to the harmonious development of personality and preparation of the child for active life activity.

Thus, the study of the peculiarities of the organization of labor education lessons in elementary school in the Republic of Kazakhstan is important for improving the educational process, increasing its efficiency and compliance with modern requirements, as well as for the formation of schoolchildren's key competencies necessary in the future for successful social and professional adaptation [1].

The subject “Labor Education” in primary grades is an integral part of the educational area “Technology and Art”, as at its core it has always reflected the process of manual processing of materials. The content of the subject fully corresponds to its objectives: pupils learn labor skills that contribute to the development of their independence, responsibility and ability to solve practical problems. During the lessons, children teach themselves to perform specific labor operations,

realizing the necessity of each task and their role in the process of creating the final product, which develops their awareness of the quality of labor and responsibility for the results.

Various forms of work are actively used in the organization of labor education lessons in elementary school - frontal, collective and individual. The use of these forms contributes to the diversity of the learning process and improves the quality of educational activities. Each lesson has a clearly structured organization, which includes stages: learning new material, consolidation of knowledge, testing of mastered skills, generalization of information and systematization of knowledge, as well as homework. The composition of lesson stages is determined depending on the content, didactic and cognitive objectives, as well as methods and technical means used in the learning process.

The typology of lessons in labor education includes several types, each of which is aimed at solving certain pedagogical tasks. An introductory lesson, for example, is focused on forming students' general ideas about the subject and its tasks, on familiarizing them with the methods of work. Lessons of generalization and repetition serve to systematize and consolidate knowledge. Lessons of learning new material reveal the content of a new topic, ensuring the assimilation of theoretical knowledge and practical skills through a combination of different teaching methods, including introductory conversation and active work of students.

Special attention should be paid to subject lessons in which pupils work with materials of animate and inanimate nature. These lessons include experiments, observations and practical activities, which requires careful preparation on the part of the teacher: selection of necessary materials, equipment and visual aids. Tasks at subject lessons can be both individual and group, which contributes to deeper understanding of the material and development of independent work skills.

Within the framework of classifying lessons according to the main type of teaching we can distinguish traditional, developmental, integrated and non-traditional lessons. Traditional lessons are focused on the transfer of knowledge, developing lessons stimulate students' thinking activity, and integrated lessons contribute to the establishment of interdisciplinary links, combining knowledge from different areas. In turn, non-traditional lessons are aimed at the development of cognitive interest and the use of non-standard methods of presentation of educational material, which contributes to deep motivation of students and satisfaction from the labor process itself.

Thus, the peculiarities of the organization of labor education lessons in elementary school are related to the integrated approach, which takes into account different types of lessons, forms and methods of teaching aimed at developing both practical and personal skills in children.

Labor lessons in elementary school should have a pronounced creative coloring, contributing to the development of cognitive and practical skills of students. T.F. Agarkova in her research offers a detailed structure of a technology lesson, which includes several key stages aimed at achieving didactic and educational goals [2].

I. Organization of the beginning of the lesson involves the following points:

Providing students' workplaces with the necessary materials and tools, which is the basis for effective performance of tasks.

Establishing discipline and creating a positive working atmosphere that promotes concentration.

Familiarizing pupils with the topic of the lesson and initial acquaintance with the sample product, which contributes to the formation of ideas about the final result.

II. Planning of labor actions by children includes the following components:

Talking with students, during which the teacher identifies their knowledge of the subject and deepens and broadens their understanding.

Analysis of a sample of the product, which helps to understand the technological process and the main stages of work.

Determination of the technology of manufacturing the product using drawings and instructional-technological map, which contributes to the formation of skills to work with technical documentation.

Drawing up a work plan by pupils, which helps to build a sequence of actions and increase independence in the labor process.

Determining the criteria for evaluating the product, which contributes to the development of critical thinking and self-control in pupils, as well as repeating the rules of labor operations to consolidate the material.

III. Pupils' independent work is of special importance, since it is at this stage that a new product is created, which must meet predetermined criteria. In the course of performing a task, pupils' polytechnic knowledge is consolidated, their skills of planning work, saving materials and time, and maintaining order at the workplace are developed. This process contributes to the development of cognitive functions: attention, memory, thinking, speech and imagination, and improves students' interaction with the teacher and peers.

IV. The lesson outcome provides students with the opportunity to:

Summarize the acquired knowledge, which contributes to their systematization.

Analyze the completed work and evaluate the results, which helps to develop critical thinking and self-reflection.

V. Homework, as a rule, is of an exploratory nature and helps pupils to deepen the knowledge gained at the lesson.

The organization of technology lessons should be guided by these principles, taking into account the specifics of pedagogical practice and the tasks set for the learning process. The development of lessons should be considered taking into account all stages: from planning to analyzing the results.

There are various forms of lessons, including traditional and non-traditional ones. In recent decades, non-standard forms of lessons have become an integral part of the educational process. Malygina A.S. in her classification distinguishes the following types of non-standard lessons [3]:

-Integrated lessons (e.g., di-, tri- and poly-integrated lessons) aimed at combining different areas of knowledge.

-Transformed lessons (lectures, seminars, credits), involving a change in the form of presentation of material.

- Lessons with non-standard content construction (games, problem and modular lessons).

-Lessons with non-standard design (excursions, travels, lessons in the format of a fairy tale).

Of particular importance are three periods of preparation and implementation of non-traditional lessons:

- The preparatory stage includes the active participation of both teacher and students. Unlike a traditional lesson, here pupils take part in the preparation: they compose questions, prepare crossword puzzles and quizzes, make didactic material.

- The main stage of the lesson includes three key stages:

- Formation of pupils' motivation, setting problems and tasks, clarification of readiness to solve them.

- Presentation of new material, where a non-standard form of organizing students' thinking activity is used.

- Development of practical skills and abilities aimed at consolidating knowledge.

Lesson analysis is carried out in the process of accomplishing the tasks in order to improve the quality of teaching and education.

Non-traditional lessons are highly effective, as they not only deepen pupils' knowledge, but also stimulate creative and critical thinking. These lessons contribute to a deeper understanding of the teaching material and help pupils to see the practical application of theoretical knowledge. It is important to note that the use of non-standard forms of lessons should not exclude traditional methods, but should only complement and diversify the learning process, increasing students' motivation and interest in learning.

The use of STEAM-technologies in the organization of labor education lessons in elementary school becomes an important tool for creating a multifaceted educational environment focused on the

development of creative, research and practical skills of students. Integration of elements of science, technology, engineering, art and mathematics into labor lessons allows not only to enrich the content of the educational process, but also to significantly increase its effectiveness, ensuring the harmonious development of children through active involvement in research activities.

The application of STEAM-technologies (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) in labor education lessons in primary grades is a promising approach aimed at integrating science, technology, engineering, arts, and mathematics. This interdisciplinary approach contributes to deeper perception of educational material by students and development of critical thinking, which is an important component of the educational process at all its levels. The introduction of STEAM-technologies elements in labor lessons allows not only to develop practical skills, but also to stimulate research activity, deepen knowledge in various fields of science and art, and integrate them into practical activities [4].

The main feature of organizing labour education lessons in primary grades is the use of an interdisciplinary approach, which fits perfectly with the concept of STEAM-technologies. In labor lessons, students can explore materials and their properties from a science perspective, design and model products using engineering principles, and apply mathematics for accurate calculations and artistic knowledge to design products. This interdisciplinary approach helps students understand the interconnectedness of different areas of knowledge and develops systems thinking, which is essential for building research skills.

The STEAM approach involves the active use of project work, which is the foundation of labor lessons. Designing and making products in labor lessons gives children the opportunity to apply scientific principles and practical skills learned in STEAM-technologies to solve real-life problems. For example, creating a model of an environmentally friendly house using wooden materials, calculating its dimensions and design solutions taking into account the physical and chemical properties of materials, as well as design solutions for exterior decoration - this is a complex activity that promotes in-depth study of topics and development of children's research competencies.

The peculiarity of labor education lessons using STEAM-technologies is that students not only learn technical and practical skills, but also learn to analyze, experiment, make hypotheses, and test them in practice. For example, when creating a product model, children can explore different materials, conduct tests for strength or durability, analyze the results and improve the project. This allows students to develop an exploratory attitude towards the labor process, which actively develops their analytical and critical thinking.

The STEAM approach encourages independent decision-making and initiative, which is important for organizing labor education lessons in elementary school. Pupils can independently plan the stages of work, choose materials and methods of their processing, and test the results. This contributes to the development of children's self-confidence, responsibility for the result and the ability to self-analyze, which is an important aspect of the development of research skills [5].

Modern educational tools such as 3D modeling, robotics and computer programs for designing and creating models are actively used within the framework of labor lessons with STEAM-technologies. These technologies empower students by allowing them to work with modern tools, which not only enhances their knowledge of technology, but also prepares them for science and research activities in the future. For example, creating electronic circuits for mechanical structures, calculating their parameters, or using 3D printers to make parts of a product are examples of how technology can be integrated into labor education lessons to develop students' research and technical competencies.

Project work within the STEAM approach requires active interaction of students in a group, which promotes the development of communication and teamwork skills. This is important in labor lessons, because when completing tasks, children learn to share ideas, discuss moves, and solve problems together, which develops their research and organizational skills.

Deepening knowledge through an interdisciplinary approach: students learn not only theoretical foundations, but also practical application of knowledge in real life, which contributes to deep learning.

Development of critical thinking: the process of designing and creating products with different disciplines in mind helps children learn to evaluate alternatives, analyze and draw conclusions.

Developing research skills: the ability to conduct research, form hypotheses, test them and improve the project in the process is encouraged.

Stimulating creativity: children learn not only technical techniques, but also develop their creativity, which is especially important for the formation of a harmoniously developed personality.

Thus, the integration of STEAM-technologies into labor education lessons in primary grades is an effective tool for organizing the educational process, which contributes to the development of children's research and creative abilities, as well as their ability to solve practical problems using various knowledge and skills. The introduction of STEAM-technologies in elementary school labor education lessons not only enriches the learning process, but also contributes to the development of students' key competencies necessary for successful learning and research activities in the future.

REFERENCE:

1. Sukharevskaya E. Yu. Technology of integrated lesson. - Rostov-on-Don: "Uchitel", 2013.
2. Agarkova T.F. Structure of labor education lessons in elementary school. // Elementary School. 2004. № 11. P. 45-49.
3. Malygina A.S. Non-standard forms of lessons. // Nachalnaya shkola. 2004. № 11. P. 45-49.
4. Scientific-practical education, research education, STEAM-education: new types of educational situations: Collection of reports of the IX International Scientific and Practical Conference "Research activity of students in the modern educational space". Volume 1 / Edited by A.S. Obukhov. Moscow: MOD "Researcher"; Journal "Researcher/Researcher", 2018. - 260 p.
5. Sabirova F. M. Theory and practice of realization of STEAM-education: textbook for universities / F. M. Sabirova, T. I. Anisimova. - St. Petersburg: Lan, 2024. - 104 p.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-61-63
УДК 37.1174

КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ: ПРОБЛЕМЫ, ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

ДЖАМАНГАРАЕВА МАДИНА АРКЕНОВНА

главный менеджер кафедры физической культуры НАО «Казахский Национальный
Технический Университет имени К.И.Сатпаева

ДЖАМАНГАРАЕВА УЛБАКИТ ТУРСУНБАЕВА

специалист Офиса институциональной эффективности НАО «Казахский национальный
педагогический университет имени Абая»
г. Алматы, Казахстан

Аннотация. *Качество образования в вузах представляет собой важную составляющую образовательной политики каждой страны и является критерием, определяющим подготовку квалифицированных специалистов, конкурентоспособных на рынке труда. В статье анализируются ключевые проблемы, связанные с обеспечением высокого уровня образования в высших учебных заведениях Казахстана и зарубежных стран. Рассматриваются современные подходы к оценке качества образования, включая аккредитацию образовательных программ, рейтинговые системы, а также использование инновационных технологий в образовательном процессе. Исследуется влияние внутренней и внешней оценки на качество высшего образования в Казахстане, приводятся примеры внедрения передовых практик и технологий в учебный процесс. В заключении предлагаются рекомендации для дальнейшего улучшения качества образования в университетах, ориентированных на требования мирового рынка труда и научных стандартов.*

Ключевые слова: *Качество образования, высшее образование, аккредитация, инновационные технологии, образовательные стандарты, рейтинговые системы, подходы в оценке качества образования.*

Вопрос качества образования является одной из основных тем в образовательной политике большинства стран. В условиях глобализации и ускоренного технологического прогресса, успешное развитие высшего образования напрямую связано с его способностью отвечать современным вызовам рынка труда и научного сообщества. В Казахстане и других странах СНГ этот вопрос становится все более актуальным в свете потребности модернизации образовательной системы. Одним из главных факторов, влияющих на качество образования, является внедрение эффективных методов оценки и аккредитации образовательных программ, а также использование инновационных технологий в учебном процессе [1; 3].

Качество образования в вузах – это многогранное понятие, которое включает в себя не только содержание образовательных программ, но и методы преподавания, а также результаты, которые демонстрируют студенты по окончании учебного процесса. Качество образования должно быть ориентировано на создание конкурентоспособных специалистов, соответствующих международным стандартам и потребностям глобального рынка труда.

По мнению казахстанских исследователей, таких как Кузиева Ж.Т. (2021), ключевыми аспектами качества образования являются:

1. Соответствие образовательных программ требованиям национальных и международных стандартов.
2. Качество преподавания и научно-педагогической работы.
3. Результаты обучения студентов, включая их профессиональные навыки и уровень общей культуры.

Международные стандарты качества образования, такие как требования Всемирной ассоциации университетов (UNESCO) и Европейской ассоциации университетов (EUA), ставят акцент на таких критериях, как академическая свобода, доступность образования, а также возможности для научных исследований и развития студентов [4].

Оценка качества образования в вузах осуществляется через различные механизмы, включая аккредитацию образовательных программ и рейтинговые системы. В Казахстане, как и во многих странах мира, аккредитация является важным элементом обеспечения качества образования. Аккредитация проводится как на национальном, так и на международном уровне, что позволяет образовательным организациям соответствовать мировым стандартам и получать признание на международной арене [1].

Международные рейтинги, такие как QS World University Rankings и Times Higher Education, являются важным инструментом, с помощью которого университеты могут оценить свою конкурентоспособность и уровень образования. Эти рейтинги оценивают университеты по множеству критериев: академические достижения, научные публикации, качество преподавания и репутация среди работодателей [5].

Система аккредитации и рейтингования оказывает большое влияние на процессы улучшения качества образования в казахстанских вузах. В последние годы наблюдается тенденция к активному внедрению международных аккредитаций в образовательные организации Казахстана, таких как аккредитации по стандартам EQUIS или AACSB [3].

Одним из наиболее значимых факторов улучшения качества образования в высших учебных заведениях является внедрение инновационных технологий. В последние десятилетия образовательные организации всего мира активно внедряют технологии дистанционного обучения, такие как массированные онлайн-курсы (МООС), платформы для электронного обучения, использование виртуальных лабораторий и образовательных симуляторов.

В Казахстане внедрение инновационных технологий в образовательный процесс набирает популярность. Например, Национальный исследовательский университет «КазГЮУ» внедрил систему дистанционного обучения, которая позволила улучшить качество образования, обеспечив доступность для студентов, обучающихся в удаленных регионах страны [2].

На международном уровне Coursera, edX и другие онлайн-платформы дают студентам возможность учиться у ведущих университетов мира, а использование искусственного интеллекта и аналитики данных позволяет преподавателям индивидуально подходить к каждому студенту, обеспечивая высокий уровень персонализированного образования [6].

В Казахстане активно разрабатываются и внедряются различные подходы для повышения качества образования в вузах. Одной из таких практик является *персонализированное обучение*, в рамках которого образовательный процесс строится с учетом индивидуальных особенностей и потребностей каждого студента. Внедрение электронных систем мониторинга и аналитики позволяет преподавателям точно оценивать уровень знаний студентов и адаптировать программу в соответствии с их потребностями [1, 28 с.].

Кроме того, важную роль в улучшении качества образования играет повышение квалификации преподавателей, участие их в международных образовательных проектах и программах обмена. Казахстан активно развивает программы международных академических обменов, что способствует интеграции лучших мировых практик в учебный процесс [3, 18 с.].

Качество образования в вузах является многогранным процессом, включающим множество факторов: от соответствия образовательных программ международным стандартам до внедрения инновационных технологий в обучение. В Казахстане развитие системы аккредитации и рейтингования, а также активное использование технологий дистанционного обучения и персонализированного подхода являются важными шагами в повышении качества образования. Для достижения устойчивых результатов необходимо продолжать работу над

улучшением качества преподавания, аккредитации и инновационных подходов в образовательном процессе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Журинов А.М. Роль аккредитации в обеспечении качества образования в Казахстане. Алматы: Издательство «Қазақстан», 2019. 191 с.
2. Кузиева Ж.Т. Инновационные технологии в системе высшего образования Казахстана. Астана: Назарбаев Университет, 2021. 153 с.
3. UNESCO. World Higher Education Database. Paris: UNESCO Publishing.
4. European Association for Quality Assurance in Higher Education. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. Brussels: EQAR. 2020.
5. Harvey L. The Role of Rankings and Accreditation in Higher Education Quality. *Journal of Higher Education Policy*, 42(1), 22-34, 2020.
6. Zhaoyang J. The Impact of Technology on Education Quality in the 21st Century. *Journal of Education Technology & Research*, 45 (1), 34-46, 2022.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-64-69

ЭОК 372.881.111.1

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

МАУКЕНОВА АҚНҰР АРТЫҚБАЕВНА

Ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Өндіріс ауылы,
Жарылқасын Отарбаев атындағы орта мектеп, Қазақстан Республикасы

***Аннотация:** мақалада ағылшын тілін сын тұрғысынан ойлау технологиясының мүмкіндіктерін пайдаланып оқытудың ерекшеліктеріне тоқталды. Сын тұрғысынан ойлау модулі мен жеке тұлғаның сыни тұрғыдан ойлауын дамытудың шарттары сөз болды. Ағылшын тілін оқытуға сыни тұрғыдан ойлау технологиясын енгізу тілдік дағдыларды дамытуға қолайлы жағдай туғызып сонымен қатар оқушыларды сыни тұрғыдан ойлау қабілеті өте қажет болатын шынайы өмірге дайындауға көмектесетіні қарастырылды.*

***Кілт сөздер:** орта мектеп, ағылшын тілі, сын тұрғысынан ойлау, рефлексия, дағды, модуль, ынта.*

Қазіргі білім беру жүйесінде қоғамның даму деңгейі дәстүрлі білім беруден инновациялық білім беруге көшуді, білімді өз бетінше меңгеруге және оны өзгермелі жағдайда пайдалана алатын жеке тұлғаны дамытуды қамтамасыз етеді. Сондықтан білім беру мазмұнын жаңарту заманауи білім беру мекемесінің қызмет бағыттарының бірі болып табылады. Мұғалімнің басты мақсаты – білім берудің жаңа моделін құру, белгілі бір көлемдегі білім мен білік дағдыларын меңгеру, оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың әртүрлі жаңа әдістерін іздестіру, жаңа технологияларды сабақта тиімді пайдалана білу. Жаңа технологияның мүмкіндіктері дидактика мен психологияда талданып, педагогикалық талаптарға сай қолданылуы керек. Қазіргі ағылшын тілін оқыту жаңа білім беру технологиялары мен әдістерін қолданудың арқасында елеулі өзгерістерге ұшырады. Терең білім алуға ықпал ететін негізгі құралдардың бірі – оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту. Бұл когнитивті қабілет ақпаратты есте сақтаумен қатар, оны мағыналы талдауға, бағалауға және әртүрлі контексттерде қолдануға мүмкіндік береді. Ағылшын тілін оқытуға сыни тұрғыдан ойлау технологиясын енгізу тілдік дағдыларды дамытуға қолайлы жағдай туғызады, сонымен қатар оқушыларды сыни тұрғыдан ойлау қабілеті өте қажет болатын шынайы өмірге дайындауға көмектеседі.

Қоғам өміріндегі қазіргі өзгерістер экономиканың, саясаттың, әлеуметтік-саяси саланың дамуы қоғамдағы негізгі фактор болып табылатын жеке тұлғаның жалпы дамуына байланысты болмақ. Қазіргі кезде оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын қолдануды, жеке тұлғаның жан-жақты шығармашылық тұрғыдан дамуына жол ашуды көздеп отыр. Бұл міндеттерді жүзеге асырушылар білім беру жүйесіндегі күрделі мәселелерді шешуші-кәсіби шеберлігі жоғары ұстаздар. Жоғары кәсіби педагогикалық құзіретті мұғалімдерге қойылатын талаптар қоғам қажеттілігінен туындайды. Оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде оқу қарқынын жақсарту мақсатында жаңа педагогикалық технологияларды қолдану- заман талабы.

«Сыни тұрғысынан ойлау» ұғымын белгілі бір идеяларды қабылдай отырып, оның неге қатысты екенін зерттеу, оларды жеңіл септикалық ойларға қарсы қоя білу, салыстыра алу, сол идеяларға қарсы көзқарастармен тепе-теңдікте ұстап зерттеу, оларға сеніммен қарау деп түсіндіруге болады [1.35 б.].

Сын тұрғысынан ойлау деңгейіндегі ойлау тек ересек адамдарға, жоғары сынып оқушыларына ғана тән деп ойлау аса дұрыс түсінік емес. Жас балалардың да бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда өз даму деңгейіне сәйкес ойы шыңдалып, белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз.

Сын тұрғысынан ойлау жобасының әдіс-тәсілдері оқушыларды тынымсыз ізденімпаздыққа баулиды. Баланың еркін де терең ойлауына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады. Оқушының ізденісі жеміссіз болмақ емес. Дәстүрлі білім беру кезіндегі оқушыны сын тұрғысынан ойлайтын оқушымен салыстырғанда нәтижесі жақсы болды.

Сын тұрғысынан ойлау – оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушыны мұғаліммен, сыныптастарымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама.

Сын тұрғысынан ойлауды үйрету үшін мына төменгі шаралар орындалуы шарт:

- 1) сын тұрғысынан ойлауды тудыру үшін уақыт керек;
- 2) оқушыларға ойланып-толғануға, ойын ашық айтуға рұқсат беру;
- 3) әртүрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау;
- 4) үйрену барысындағы оқушылардың белсенді іс-әрекетін қолдау;
- 5) кейбір оқушылар түсіп қалған қолайсыз жағдайларды әжуаға айна-лддырмау;
- 6) оқушылардың бір-бірінің жауабына жасаған сынының дәлелді, дәйекті болуын талап ету;

7) сын тұрғысынан ойлауды бағалау.

Ал оқушылардан осыған байланысты:

- сенімділікпен жұмыс жасау;
- бар ынтасымен оқуға берілу;
- пікірлерді тыңдау, құрметтеу;
- өз пікірін ашық білдіруді талап ету қажет.

Тек сонда ғана олар:

- мен осы мәселе туралы не ойлаймын?
- осы мазмұннан алған ақпарат менің бұрынғы осы мәселе туралы білетініме сәйкес пе?
- осы ақпаратты үйрене отырып мен бірдеңе жасай аламын ба?
- маған бұл жаңа ойлар, идеялар қаншалықты әсер етті? деген сауалдар төңірегінде ойлауға үйренеді [2.3 б.].

Сыни ойлау-өзіндік ойлау. Сыни ойлау – сұрақ қоюдан және шешімін талап ететін проблемаларды айқындаудан басталады. Оқушы өзі сұрақ қойып, шешімін өзі айқындайды. Сыни ойлау- әлеуметтік ойлау, бірлесе оқыту идеясы. Мақсаты: Барлық жастағы оқушыларға кез – келген мазмұнға сын тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға, саналы шешім қабылдауға сабақтарға үйрету. Бұл бағдарлама жаңа буын оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда, оқушылардың білім деңгейін көтеруде, балаларды шығармашылыққа баулуға, ойларын еркін айтуға, тез арада дұрыс шешім қабылдауға көмектесетін бірден – бір тиімді технология. СТО технологиясын пайдаланатын әр ұстаз өз педагогикалық қызметінде, оқушы мен мұғалім арасындағы қарым – қатынасқа деген де көзқарасының мүлдем өзгергенін байқайды.

Сыни ойлау сабағының құрылымдық формуласы 3 кезеңнен тұрады:

I.Қызығушылығын ояту («көпір жасау», ой қозғау) – Эвокация – қызу оқу жұмысымен шұғылдануға қызығушылықтың оянуы. Бұл кезеңде мұғалім бұрынғы білетін білімдерін жаңа материалмен ұштастыруға жағдай жасайды. Сабақтың мазмұнына сай алынған стратегиялар арқылы оқушылардың ойы шыңдалып, аршылады. Сабаққа белсенділігі, ынта – жігері артады. Бұл кезеңде мұғалім жаңа ақпаратты таныстырады. Тақырып бойынша жұмыс жасауға итермелейді.Таңдап алынған стратегияларға байланысты өз бетімен білім алуға көмектеседі.

II. Мағынаны таныту (мағынаны ажырату) – Реализация– оқып жатқан тақырыптардың қажетін түсіну. Мағынаны тану кезеңі негізгі кезең сондықтан оқылып жатқан материалдың қажеттілігін түсіндіреді.

III. Ой-толғаныс (рефлексия, жаңа білім құрастырылады) - Рефлексия – тұжырымға келу, қорытындылау, жаңа білімді бекіту. Бұл бағдарламаның қорытынды үшінші кезеңінде үйренгенін саралап, салмақтап ой елегінен өткізеді, білімді бекітеді. Оқушылар осы кезеңде өз

шығармашылықтарын көрсете алады. Өзіне және сыныптастарына сын көзбен қарайды. Өздерін бағалайды. Оқып, білгендерін таразылайды.

Сын тұрғысынан ойлау стратегиясы бойынша жүргізілетін жұмыста оқушылардың:

1. Өз бетінше тұжырым жасау, қорытындыға келу.
2. Ұқсас құбылыстар арқылы арасынан тиімдісін таңдай білу.
3. Проблеманы шеше білу.
4. Пікір таласты жүргізе білуге қабылеті қалыптасады.

Сын тұрғысынан ойлаудың маңыздылығының нәтижесі.

1. Әдіс түрлері.
2. Белсенді практикалық іс-әрекетте болуы.
3. Басқалармен қарым-қатынас жасай білу, қорғай білу.
4. Қажет болса өз көз-қарасын өзгерту.
5. Топтық тұжырымға келе білу.
6. Топ алдына шығып өз тұжырымын айта білу.

Сыни ойлау – адам өмірінің бір саласы. Себебі, бұл философия адамдарға көптеген жолдар мен шешімдер ішінен маңызды әрі пайдалы екенін, тек қажетті ақпараттарды ғана жинақтап, жаңа білімді бұрынғыдан ажырата алуға көмектеседі.

Қай замандарда да мектеп қоғамның әлеуметтік, экономикалық және мәдени салаларындағы өзгерістерге икемделіп отырған. Әр кезеңге сай оқыту теориялары, оқыту үдерісін ұйымдастыру мәселелері де өзгеріп, жаңа сұраныстарға жауап берердей бейімделген.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту оқытудың жаңартылған бағдарламасындағы сабақтарда аса қажетті мәнді, маңызды әрекет болып табылады. Дәл осы кезеңде үйренуші не үйренгенін саралап, салмақтап, оны қандай жағдайда, қалай қолдану керектігін ой елегінен өткізеді. Белсенді түрде өз білімін үйрену жолына қайта қарап, өзгерістер енгізеді. Ойлауға тиімді етуге лайықталған "Бес жолды өлең", "Венн диаграммасы", "Еркін жазу", "Семантикалық карта", сияқты стратегиялар әр сабақтың ерекшелігіне, ауыр-жеңілдігіне қарай лайықтала қолданылады. Олар оқушылардың бір-бірімен ой алмастыруын, ой түйістіруін қамтамасыз етеді. Әр оқушы өз шығармашылығын көрсете алады [3.74 б.].

Б.А.Тұрғынбаева «Сын тұрғысынан ойлауды жүзеге асыру үшін төмендегідей шарттар орындалуы қажет» деп көрсеткен:

- ✓ Сын тұрғысынан ойлауды тудыру үшін уақыт керек.
- ✓ Оқушыларға ойланып-толғануға, ойын ашық айтуға рұқсат беру.
- ✓ Әр түрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау.
- ✓ Үйрену барысындағы оқушылардың белсенді іс-әрекетін қолдану.
- ✓ Кейбір оқушылар түсіп қалған қолайсыз жағдайларды әжуаға айнадырмау.
- ✓ Оқушылардың бір-бірінің жауабына жасаған сынының дәлелді, дәйекті болуын талап ету.
- ✓ Сын тұрғысынан ойлауды бағалау.

Ал оқушылардан осыған байланысты:

- сенімділікпен жұмыс жасау;
- бар ынтасымен оқуға берілу;
- пікірлерді тындау, құрметтеу;
- өз пікірін ашық білдіруді талап ету қажет.

Тек сонда ғана оқушылар:

- Мен осы мәселе туралы не ойлаймын?
- Осы мазмұннан алған ақпарат менің бұрынғы осы мәселе туралы білетініме сәйкес пе?
- Осы ақпаратты үйрене отырып мен бірдеңе жасай аламын ба?
- Маған бұл жаңа ойлар, идеялар қаншалықты әсер етті? деген сауалдар төңірегінде ойлауға үйренеді.

Оқушының оқуға деген қызығушылығы артады, ұжымда жақсы қарым-қатынас қалыптасады, саналы тәртіп орнайды.

СТО технологиясы - білім берудің сапасын арттырудағы тиімді жоба. Ол үшін оқытушы сабақтың мақсатын нақтылап, оған шығармашылық тұрғыдан келіп, оқушының білімділік, тәрбиелік жағынан қызығуын арттырып, оның өрісін дамытуда аянбай еңбектенуі қажет. Осы тәжірибені СТО технологиясы да ұстанады. СТО мұғалім мен оқушының арасындағы қарым-қатынас. Мұғалім бұл жағдайда танымдық іс-әрекетті ұйымдастыратын ұжымдық істердің ұйтқысы болғандықтан, оқушылардың шығармашылығы мен танымдық белсенділігін арттырады. Сын тұрғысынан ойлау негізінде құрылған сабақта тек жақсы оқитын оқушылар ғана белсенді жұмыс істеп қана қоймай, барлық баланың дамуы үшін қолайлы жағдай туғызып, қабілеті жеткен жерге дейін еңбек етуі ойластырылса, әр оқушының оқуға деген қызығушылығы артатыны даусыз. Сондай ақ «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясына негізделген сабақ оқушының ой-өрісін дамытып, жан-жақты, терең білім алуына жағдай жасап қана қоймай, оқушы бірде басқаға көмектесе, бірде басқаның көмегін өзі алады. Оқушы білімді өз ізденісімен, өз біліктілігімен алады, іскерлік дағдылары қалыптасып, артады. СТО бағдарламасы негізінде өткізілген сабақтар оқушының тақырыпты толық меңгеруіне, өз бетінше жұмыс жасауына және уақыт үнемдеге өте ыңғайлы. Бұл технологияны пайдалану жеке тұлғаның ойлау қабілетін дамытуға, эстетикалық тәрбие, коммуникативтік қабілеттерін шыңдауға, қолайлы шешім қабылдай алуға, ең бастысы, білім сапасын арттыруға негіз болады.

Нәтижесінде:

- оқушы еркін сөйлеп, өз ойын жасқанбай айтуға үйренеді;
- жұппен, топпен жұмыс істей отырып, бірін-бірі сыйлауға, шешімі табылмай жатқан мәселені ақылдасып шешуге ұмтылады;
- бірін-бірі оқытуға және дамытуға үйренеді;
- жағымды қарым-қатынасқа бейімделеді;
- ойы сараланған, дарынды, шығармашыл тұлға қалыптасады.

Сыни тұрғыдан ойлау – ақпаратты бағалау, оның күшті және әлсіз жақтарын анықтау, әртүрлі көзқарастарды талдау және негізделген шешім қабылдау қабілеті. Ол талдау, интерпретация, салыстыру, синтез және қорытынды жасау сияқты дағдыларды қамтиды. Ағылшын тілін үйрену контекстінде бұл мәтіндерді тереңірек түсінуге ғана емес, сонымен қатар мәдени және тілдік айырмашылықтарды сыни бағалауға, мәлімдемелерді түсіндіруге және ағылшын тілінде өз пікіріңізді білдіруге көмектеседі. Кіші және үлкен балалар бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырса, олардың даму деңгейіне сай ой-өрісін шыңдап, әр жастағы оқушыларды кез келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі пікірдің бірін таңдап, саналы шешім қабылдауға үйретеді. Сыни тұрғыдан ойлаудағы «сыни» термині теріске шығару ретінде сипатталмайды, ол рефлексия барысында маңызды мәселелерді талқылауды, меңгерілген тәжірибе бойынша рефлексияны білдіреді. Біздің заманымызда балалардың дамыған тұлға болып, ой-өрісі күшті болуы маңызды және қажет. «Сын тұрғысынан ойлау технологиялары» сабақтарында келесі шараларға көңіл бөлінеді:

- Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту уақытты қажет етеді.
- Оқушыларға ойлануға, алаңдауға және өз ойын ашық айтуға мүмкіндік береді.
- Әртүрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау.
- Оқушылардың оқу барысында белсенді болуын қамтамасыз ету.
- Кейбір оқушылардың жауаптары мен сындарының дәлелді және дәйекті болуын талап ету.

Сыни тұрғыдан ойлауды меңгеру үшін мынадай қасиеттер болуы керек:

- Жоспарлауға дайын болу;
- Бейімделу (басқа адамдардың идеяларын қабылдау қабілеті);
- Табандылық (қиын тапсырмаларды кейінге қалдырмау);
- Жақсы түсіну (өзінің және басқалардың пікірін ұстану);

- Компромисстік келісімді іздеу [4,11 б.].

Жеке тұлғаның сыни тұрғыдан ойлауын дамытудың шарттары:

- Сыни тұрғыдан ойлау тәжірибесін жинақтауға уақыт пен мүмкіндік беру;
- Оқушылардың ойлауына жағдай жасау;
- Түрлі идеялар мен пікірлердің пайда болуына мүмкіндіктер туғызу;
- Оқу-тәрбие процесінде оқушылардың белсенділігін қолдау;
- Әрбір оқушы сыни тұрғыдан ойлауға қабілетті;
- Оқушыны өз пікірін айтуға ынталандыру және өз пікірін бағалау [5, 85 б.].

Сын тұрғысынан ойлау модулі бойынша сабақ 3 кезеңге бөлінген.

1. Қызығушылықты ояту.

2. Мағынаны тану.

3. Ойды ынталандыру.

Қызығушылықты ояту қазіргі және өткен білімін, қарастырылып отырған мәселе бойынша оқушының не білетінін, не айта алатынын, ойлау, ойын жеткізе білуін ұштастыруда. Оқу үрдісінде оқушы жаңаша ойлауға, оқуға, сөйлеуге, талқылауға, өз пікірін айта алады. Пәнге деген қызығушылықты ояту кезеңінің тағы бір мақсаты – баланың белсенділігін арттыру. Бұл жаңа технология баланы белсенді әрекеттер арқылы білім алуға және қарым-қатынаста бірлескен диалог құра отырып, өз бетінше шешім қабылдауға үйретеді.

Мағынаны тану кезеңінде оқушы жаңа ақпаратпен танысады, мұғалім сұрақ-жауап арқылы өз бетінше жұмыс жасай отырып, жаттығуларды орындауға бағыттайды. Бұл жүйенің бір ерекшелігі – кез келген ақпарат жан-жақты тексерілгеннен кейін қабылданады. Екінші ерекшелігі, білім әдетте жеке емес, топтық немесе ұжымдық талқылау түрінде алынады. Ойлау кезеңінде оқушы алған білімдерін қорытып, ажыратып, білмегенін сұрауға дайындалады. Бұл кезеңде жаңа сабақты түсіну үшін жаңа тақырыпты алдыңғы тақырыппен ұштастыра білу дағдысы қалыптасады. Мұнда олар өз ойларын ашық, еркін айта алады, сабақ барысында бір-бірінің қателері туралы айтады, жақсы қасиеттерін біледі, бір-біріне тілектерін айтады. Оқытудың бұл кезеңінде оқушылар бір-бірінен үйренеді, жұппен жұмыс істеуге үйренеді. Мұғалім баланың ерекшеліктерін байқап, олардың өз бетінше дамуы мен оқуға деген қызығушылығын арттыруға жағдай жасауы керек. Ағылшын тілін Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Өндіріс ауылы, Жарылқасын Отарбаев атындағы орта мектебінде сыныптар арасында «Бес қадам талдау және дәлелдеу әдісі» сыни тұрғыдан ойлау технологиясы бойынша эксперимент жүргіздік. Ол «Талдау мен дәлелдеудің бес қадамы» тәжірибесінің мектепте орындалу барысы туралы есеп беріліп отырды. Тәжірибенің мақсаты: «Сынып оқушылары арасында бес қадамдық талдау және дәлелдеу әдісі арқылы ағылшын тілін оқытуға сыни тұрғыдан ойлау технологиясын енгізу.

Тәжірибе барысы: 1. Алдын ала дайындық. 2. Тәжірибе басталар алдында білім деңгейіне қарай әр сыныпқа бейімделген сабақ жоспары құрылды. 3. Ағылшын тілі мұғалімдері бес қадамдық әдісті сабаққа енгізу бойынша әдістемелік ұсыныстар алды. Оқушыларды ағылшын тіліндегі ақпаратты сыни тұрғыдан түсінуге ынталандыратын талдау, дәлелдеу және рефлексия дағдыларын дамытуға басты назар аударылды. 4. Әдістемені жүзеге асыру кезеңдерінде сабақты негізгі кезеңге бөлдік:

- Ақпарат жинау;

- Оқушыларға талдау үшін олардың білім деңгейіне сәйкес мәтіндер, бейне немесе аудио материалдар ұсыну.

Мысалы, иллюстрациялары бар қарапайым мәтіндер, күрделірек түпнұсқалық мақалалар мен TED Talks пайдаланылды.

Сыни талдау: оқушылар дәлелдердің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға арналған сұрақтарды пайдаланып ақпаратты талқылады және қорытындылады. Бұл кезеңде олар негізгі фактілерді анықтауды және материалдардың мазмұнын түсіндіруді үйренді. Оқушыларға талқыланатын тақырып бойынша өз пікірлерін білдіру ұсынылды.

Бұл пікірді мәтіннен немесе бейнежазбадан мысалдар арқылы дәлелдеп, қорыту керек болды. Оқушылар топтық пікірталастарға және шағын дебаттарға қатысты, онда олар өз позицияларын қорғады және басқалардың пікірлерін даулады. Бұл пікірталас оқу дағдыларын дамытуға көмектесті.

Рефлексия: Пікірталастардан кейін оқушылар пікірталас нәтижесінде өз пікірлері қалай өзгергенін және қай дәлелдер ең сенімді болғанын талдай отырып, рефлексиялық эссе немесе шағын жазбалар жазды. Оқушылар пікірталасқа белсенді қатысты, бірақ алғашқы кезеңде кейбіреулерге ағылшын тілінде өз пікірлерін айту қиынға соқты. Кейін мұғалімнің қолдауымен олар «Менің ойымша», «себебі» сияқты түйінді сөз тіркестерін меңгеріп, қарапайым диалогтарға қатыса алды.

Рефлексия негізгі деңгейде өтті: оқушылар үлгілі өрнектерді пайдаланып 3-4 сөйлем жазды. Қорыта келе, оқушылар негізгі сыни талдау және дәлелдеу дағдыларын дамыта бастады. Оқушылар тақырыпқа қызығушылық танытты, әсіресе мектепте компьютерді пайдаланудың оң және теріс жақтарын талқылады. «Не жақсы?» сияқты талдау сұрақтары және «Не жаман?» тақырыпты тереңірек түсінуге көмектесті. Оқушылардың пікірлері қарапайым тілмен айтылды, бірақ олар технологияның оқу процесіне қалай әсер ететіні туралы хабардар екенін көрсетті. Қорытынды: оқушылар сыни талдаудың негізгі дағдыларын ойдағыдай игеріп, дәлелді пікірлер айта білді.

Оқушылар өз ойларын фактілерге сүйене отырып жеткізу, мәселелерді дәлелді түрде талқылау дағдылары қалыптастырды.

Рефлексиялық эсселер мәселені терең түсінуді көрсетті және оқушылардың дамуының ықтимал салдарын талдауда жетілгендігін көрсетті. Баланың күрделі тақырыптарды талқылауға дайын екендіктерін көрсете отырып, тілді меңгеру және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерінің жоғары деңгейін көрсетті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Райысов У.Сын тұрғысынан ойлау технологиясы, -Алматы, 2009.
2. Калмыков Т.С. Саморегуляция деятельности школьника и формирование активности личности. М., 2006. -412 с.
3. Данилов М.А. Роль начального обучения в умственном и нравственном развитии человека. –М., 2010. -3- изд., 321 с.
4. Стрезикозин В.П. Виды обобщения в обучении. – М.,Педагогика, 2012. – 412 с.
5. Махмудов М.Н. Самостоятельная работа учащихся. - Казань, 2013, -240 с.
6. Раченко И.П. Активность личности в обучении. - Вестник высшей школы, 2007.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-70-75

ӨОК 514:011.41

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖОЛДАРЫ

БЕКСЕИТОВА ҒАЛИЯ МЫРЗАБЕКОВНА

Тарих пәнінің мұғалімі, Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Өндіріс ауылы, Жарылқасын Отарбаев атындағы орта мектеп, Қазақстан Республикасы

***Аннотация:** мақалада қазақ мәдениеті арқылы қазақтың ұлттық педагогикасын қалыптастыру, ұлттың этностық ерекшеліктері қарастырылды. Халық педагогикасы - халықтың мәдени мұрасы ретінде көрсетілді. Қазақ халқы өзінің тәрбиелеу, дүниетану жүйесін көшпелі және отырықшылық тұрмысқа байланысты, тарихи-әлеуметтік жағдайларға сәйкес дамытып, өзінің ұлттық (этностық) мәдени ерекшеліктерін қалыптастырған жолдары сөз болды. Мәдениеттің өмірдегі көрінісі - ұлттық тәрбиенің жемісі болып көрсетілді.*

***Кілт сөздер:** орта мектеп, халық педагогикасы, ұлттық мәдениет, этнос, ұлттық қасиеттер, салт-дәстүр.*

Қазақ мәдениеті – ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениет. Ол ұлттық тәлім-тәрбиенің негізінде дамып, қалыптасты. Ұлттық тәрбие сол ұлттың мәдениетін дамытудың қозғаушы күші болып табылады. Әрбір халықтың тарихи тіршілігі мен рухани тәжірибесі бар. Халықтың тұрмыс-тіршілігіндегі рухани тәжірибелері арқылы қалыптасқан тәрбиелік және дүниетанымдық құралдарын біз халық педагогикасы дейміз. Халық педагогикасы - халықтың мәдени мұрасы.

Халық педагогикасы сол халықтың (ұлттық) этностық ерекшеліктеріне байланысты дамып, қалыптасқан. Ал этностық (ұлттық) ерекшеліктері сол этностың тұрмыс-тіршілігіне, тарихи әлеуметтік, жағрафиялық жағдайларына, генетикалық, физиологиялық т.б. ұлттық ерекшелігіне байланысты болатыны белгілі [1,35 б.].

Тәрбиелеу- мәдениетке баулу деген сөз. Қазақ халқы өзінің тәрбиелеу, дүниетану жүйесін көшпелі және отырықшылық тұрмысқа байланысты, тарихи-әлеуметтік жағдайларға сәйкес дамытып, өзінің ұлттық (этностық) мәдени ерекшеліктерін қалыптастырды.

Қазақ халқының мәдениетіндегі тәрбие мен оқыту ерекшеліктері оның ғасырлар бойы дамып, қалыптасқан ұлттық қасиеттері: меймандостық, кісілік сыйласымдылық, имандылық, кішіпейілділік, кеңпейілділік, салауаттылық, тіршілікке бейімшілдік десек; Рухани болмыстары: өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, жадына сақтай білу қабілеттілігі оның ұлттық ерекшеліктерін танытады.

Әрбір ұлттың ұлттық қасиеттері ұлттық тәрбиеге (ұлт педагогикасына) байланысты дамып, қалыптасқан. Қазақ халқының ұлттық тәрбие жүйесін халықтық тәлім-тәрбие дейміз де, ол туралы тұжырымдалған ғылыми жүйені халық педагогикасы дейміз.

Халық педагогикасы ұлттық әдебиет пен сол ұлттың салт-дәстүрлерінің құралады. Әдебиет көркем шығармалар арқылы сан үйретуден бастап, шығарма кейіпкерлерінің тілін, ойын, іс-әрекеттерін, мінез-құлқын, ұлттық қасиеттерін үлгі ретінде әсерлі баяндап, содан соң көркемдеп көрсетіп үйрету арқылы жеке тұлғаның адами қасиеттерін қалыптастырып, кісілік сана-сапасын арттырады.

Ал, ұлттық салт-дәстүрлер игі әдебиеттердің әдет-ғұрыпқа (әдепті іс-әрекетке) айналып, одан әдеп (ұлттық мәдени көрніс), әдептен дәстүрге (мәдени үрдістің ұлттық дәрежедегі көрнісі) дәстүрден салт (ұлттық мәдени көрніс), әдептен дәстүрге (мәдени үрдістің ұлттық дәрежедегі көрнісі) дәстүрден салт (ұлттық қолданыстың қолданылмалы заңға айналуы), салттан салт-сана (дәстүрдің ұлттық санаға сіңіп, сөзсіз қолданыста болуы) қалыптасқанын көрсететін жеке тұлғаның ұлттық мәдени қасиеттерін қалыптастырады.

Қазақ халқының аса бай ұлттық әдебиеті, қайырымды, әдепті салт-дәстүрлері оның этностық (ұлттық) ерекшеліктерін көрсетеді де, ол жеке тұлғалардың ұлттық қасиетерін қалыптастырады.

Халық педагогикасы- сол халықтың тұрмыстық, өмірлік тәжірибесінен дамып, қалыптасқан ұлттық тәрбиелік және дүниетанымдық жүйені көрсететін ғылым саласы. Халықтың (этностың) тәжірибесінсіз “педагог та жоқ, педагогика да жоқ “ (К.Д. Ушинский). “Біз бала тәрбиелеуде халық тәжірибесіне сүйенеміз” (Аристотель). Сол халық тәжірибесі арқылы дамып қалыптасқан “Халық педагогикасы-империкалық білімдер жиынтығы” (Г.С. Виноградов) болып табылады. Қазақ халқының халық педагогикасы ұлттық тәрбие құралы ретінде оның этностық (ұлттық) ерекшеліктерін қалыптастырады [2,47 б.].

Педагогика және этнопедагогиканың арақатынасына (К.Ж. Қожахметова) төмендегідей талдау жасайды.

Ғылымның компоненттері	Педагогикалық ғылым - үлкендер мен балаларды тәрбиелеу мен оқыту туралы ғылым заңдылықтары
Мақсаты мен міндеттері	1.Тәрбие аймақтарының заңдылықтарын ашу, білім беру, оқыту, тәрбиелеу мен білімдендіру жүйесін басқару; 2. Практикалық тәжірибені кеңейту және үйрену; 3. Білім беру жүйесін болжау; 4. Практикада зерттеудің нәтижесін енгізу.
Нысанасы	Педагогика нысаны – адамның өзгеруі мен өзіндік өзгеруі барлық жағынан құрылымы және оның қалыптасуы.
Пәні	Пәні-оқу-тәрбие үрдісінің мақсаттылығы, бар мақсаттылығының қалыптасуы, оқыту, оқу, өзін-өзі білімдендіру мен өзін-өзі тәрбиелеу. Педагогика пәні- тәрбие, білім беру, оқытудағы адамның тұлғалық қалыптасуы мен дамуындағы бағыттар үрдісі.
Қызметті	Адамдарға таным заңдылықтары тәрбие, білім беру, оқыту мен оның негіздерін көрсету және жақсы жолы педагогикалық тәжірибе мен қойылған мақсатқа жетудің тәсілін көрсету.
Әдістері	Бақылау, тәжірибеден үйрену, басылымдар, мектеп құжаттарын талдау, педагогикалық шеберлікті үйрену, әңгімелесу, педагогикалық эксперимент, педагогикалық тестілеу, сауалнама, сандық әдістер.
Принциптері	Тәрбиелеу: 1. құндылық қарым-қатынасқа бағытталу; 2. Субъективтілік; 3. “баланың бар екенін қабылдау”. Оқыту: оқытудың дамытушылық, тәрбиелеушілік сипаты; ғылыми мазмұн мен оқу процесінің әдістері; ғылым жетістіктерін меңгерудегі жүйелілік пен бірізділік; саналылық; көрнекілік; оқытудың жеткіліктілігі; оқытудың өмірмен байланыстылығы;
Категориялары	Тәрбиелеу, оқыту, білімдендіру, қалыптастыру, дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу, педагогикалық процесс, әлеуметтік қалыптасу.
Заңдары	Оқытудың мақсаты, мазмұны, әдістерінің әлеуметпен ұштасу заңы; тәрбиелей және дамыта оқыту заңы; оқушылар іс-әрекетінің оқыту мен тәрбиелеуге бағыттылық заңы; педагогикалық процестің тұтастық заңы; оқытудағы теория мен практиканың байланыстылық заңы; оқу практикасын ұйымдастырудағы ұжым мен жеке адамдардың байланыстылық заңы.
Заңдылықтары	Педагогикалық заңдылық - тәрбие құбылыстарының нақты шынайылықпен байланыстылығы. 1.Жеке адамның әлеуметтік-психологиялық қалыптасуы, баланың өзіндік белсенділігіне байланысты іске асырылады;

	<p>2. тәрбие процесінде баланың іс-әрекетінің мазмұны, өзекті қажеттіліктердің тууына байланысты өзгеріп отырады;</p> <p>1. жеке адам тек өзінің іс-әрекеті арқылы ғана дамиды.</p> <p>2. Бала өзін жақсы көргенде, қорғанышты сезінгенде өзінің қарым-қатынасын еркін көрсете алады.</p> <p>3. Субъектінің белсенді іс-әрекеті барысында объектіге жеке қарым-қатынасы туындайды.</p> <p>4. Баланың дамытушылық автономиясы мен психологиялық эмансипациясы тәрбиенің “жабық сипатын” бейнелейді.</p> <p>5. Жеке адам тұтас феномен ретінде өмір сүреді.</p>
Теория	<p>Тәрбие процесінің мәні. Тәрбие процесінің заңдылықтары. Жеке адамды қалыптастырудың біртұтас теориясы. Тәрбиеге комплекстік тұрғыдан келу теориясы. Оқушы тәрбиесін жүйелі талдау. Педагогтар мен оқушылардың қарым-қатынасын қалыптастыру. Және басқа теориялар.</p>

Қазақ халқының ұлттық мәдениеті – тарихи мәні бар, өзіндік ерекшеліктері бар құбылыс. Этнопедагогика - ұлттың мәдени мұрасы, тәрбие негіздері. Белгілі ғалым А.Қасымжанов: “Мәдени эмпирикалық деректер мен айғақтарға талдау жасай келе және ғылыми ілімдерге сүйене отырып, этномәдени уақыттың рухани дүниетанымдағы (негізінен қазақ халқының) кезеңдерін (мифологиялық уақыт, архетиптік уақыт, өркениеттік уақыт, дәстүрлік уақыт, инновациялық уақыт) ғылыми түрде, айқындап көрсетеді. Ағартушылық - қазақ халқының ХІХ ғасырдағы рухани мәдениетінің маңызды бөлігі болып табылады”, - дейді (Қасымжанов А. Рухани тамырлар. “Қазақ”, 90-б.) [3,11 б.].

Ұлттық мәдениеттің даму кезеңдерінің қай дәуірін алсақ та, ол халықтың ұлттық (халықтық) педагогикасымен сабақтасып жатқанын көреміз. Ұлттық мәдениет ұлттық тәрбие арқылы қалыптасады. Ал, тәрбие дүниетаныммен, өмір заңдылықтарымен (философиямен) тығыз байланысты.

Қазақтың ұлттық тәрбие негіздері (халық педагогикасы) ең әуелі дүниетанытуды, содан кейін тәрбиелеуді, ол үшін өмір заңдылықтарын үйретуді көздейді.

Қазақтың халық педагогикасының үлкен бір саласы ауыз әдебиеті (жалпы әдебиет) - ұрпақты адамгершілікке, еңбекке, әсемдікті сезуге, тіл мәдениетіне құштарландыра тәрбиелейтін күдіретті құрал. Оның тәрбиелік кеңістігі мен қуаттылығы тарихи кезеңдер мен уақыттарға байланысты өлшенеді.

Мәдениеттің өмірдегі көрінісі - ұлттық тәрбиенің жемісі. Әдебиет – тәрбиенің (мәдениеттілікке тәрбиелеудің) басты құралы болып табылады. Кез келген әдеби шығарманың эстетикалық (көркемдік) мәні тәрбиеленушінің этикасы мен этникасын (әдебин) яғни мәдениетін қалыптастыруға себін тигізеді, әсер беріп адамдығын қалыптастырады.

Жас ұрпақтың әдептілігін (мәдени болмысын) дамытып қалыптастыру үшін, қазақ халқы әдебиеттің әдептілікке үйрететін үрдістерін жан-жақты пайдалана білген.

Ең әуелі бір жастан бес жасқа дейінгі баланың адамдық қасиеттерін қалыптастыру мақсатында, қазақ халқы тілашар дәстүрі сияқты ұлттың шығармашылық жемістерін барынша қолданып, оны тәрбие құралы етіп, пайдаланған.

Әсіресе, қазақ халқының мақал-мәтелдері ұрпақты мәдениеттілікке тәрбиелеудің ең басты құралы болды.

“Туған жерге туың тік”, “Кісі елінде сұлтан болғанша өз елінде ұлтан бол” сияқты мақалдар туған жерді сүю отанды ардақтау мәдениетін үйретуді көздейді.

“Кәсіп, кәсіптің түбі – нәсіп”, “Аз да болса, саз болсын” сияқты мақалдар кәсіпте мәдениет негізі екендігін меңзеп, “аз да болса, саз” еңбек мәдениетін үлгі етіп көрсетеді.

“Бірлік болмай, тірлік болмас”, “Ырыс алды ынтымақ” сияқты мақалдар ынтымақ пен бірлік ұлттық мәдениеттің өзекті бір түйіні екендігін түйсіндіреді де, “Бас басыңа би болсаң, Манар тауға симассың. Бір данаға жол берсең, жанған отқа күймессің” деп түйіндейді.

“Бөріктің намысы бір”, “Ер мойнында қыл арқан шірімес” деп, халық ер азаматтардың намыстылығын және олардың елге қызмет ету мәдениеті әруақытта сақталады деп, олардың халық алдында парызын мойындатады.

Ұлттық салт-сананың өмірдегі қолданылмалы көріністері: рәсімдер, рәміздер, ырымдар, тыйымдар, жөн-жоралғылар, діни уағыздар, сенімдер, кісілік рәсімдері, перзенттік парыз, адамгершілік борыш, ұрпақтық міндет арқылы іске асырылып, *салауаттылық, имандылық мейірімділік, қайырымдылық* сияқты мәдени көріністерін табады.

Ұлттық мәдениеттің дәстүрдегі бастау көрінісі – сәлемдесу. Сәлем - әдептіліктің, яғни мәдениеттіліктің белгісі. Сәлемнің сәлемдесу, сәлем беру, сәлем ету сияқты түрлері өзінің жөн-жоралғылық (мәдени) ерекшеліктерімен сараланады. Қазақ келіні сәлем ету кезінде инабаттылық көрсетіп, үлкенге шынайы күлімдеп, жылы шырай көрсетсе, оның мәдениеттілігінің өз дәрежесі белгілі болады [4,10 б.].

Ұлттық мәдениеттіліктің белгілері, әсіресе, отбасындағы сыйласымнан көрінеді. “Әке - отбасының пірі”, “ана-әулеттің күні” деп халық от басындағы сыйласым мәдениетін ең әуелі ата-ананы сыйлаудан бастауды үйретеді, талап етеді. Отбасындағы сыйласымдық дәстүр бойынша ата, әке, аға, іні, әже, ана, әпке, сіңлі ұғымдарына сәйкес әрбір адамның өзінің сыйласымдық міндеттері мен борыштары және перзенттік парызы болады.

Халық отбасынан кейінгі сыйласым мәдениетін ұлағатты ұстазға инабатты шәкірт бола білу деп түйеді. Өйткені ұстаз өнеге көрсетеді, мәдениеттілікті үйретеді. Сондықтан шәкірт ұстаздан мәдениеттілікті үйренумен қатар, ұстаз бен мәдениетті түрде қарым-қатынас жасай білуге міндетті. Оның үстіне ұстаз “сегіз қырлы, бір сырлы” өзінің мәдениеттілік қасиеттерін шәкіртінің бойына сіңіріп, жүрегінде нұр жандырады. Ұстазын сыйлай білген шәкірт, өзінің ата-анасын, халқын да сыйлай білетін мәдениетті азамат болып өседі.

Ұлттық дәстүр бойынша, әдеппен сөйлеу, көпшілік орындарында әдепті болу, инабатты, иманжүзділік талап етіледі. Үлкеннің атына сыйласым мен ізеттілік белгісі ретінде “еке” деген сыйласымдық жұрнақ қосылып (Әдеке, Беке, Ардеке т.б.) айтылса, және “апашым”, “апатайым”, “ағатайым” деп атаса, кішілерге және балаларға сөз айтқанда “жаным”, “күнім”, “айым”, “ботам”, “құлыным” деген инабатты сөздер қосылып айтылып, дәстүрлік мәдени үрдістер қолданылады.

Қазақтың ұлттық: имандылық, қайырымдылық, мейірімділік, ізеттілік, инабаттылық, дәстүрлері, меймандостық, қонақжайлылық дәстүрлеріндегі рәсімдері - ұлттық мәдениеттің айқын белгілері болып табылады. Мысалы, кісі күту дәстүрі бойынша қонақ қабылдау, қонақасы беру, қонақ кәде жасау ұлттық мәдени рәсімдер арқылы орындалады.

“Халқыңды сүйсең, салтыңды сүй” деп халық ұлттық тәрбиеде қасиетті туған жерді қастерлеу, халықты қастерлеу, текті, ұлтты, жалпы адамзатты сүюді парыз деп санайды, халық педагогикасының мәдени, рухани кредосы - әдептілік.

Аталы сөз – бата, өнеге, тілек - ұлттық мәдениеттің мәнді белгілері. Ұлағатты ұстаздар мен шешендер, хандар, билер, атақты аталар мен дарынды даналар өздерінің өсиеттерін айтып, өнегелерін көрсетіп, ана тілінің айшықты сөздерімен тілек, бата беріп, ұрпақта мәдениеттілікке тәрбиелеуді мақсат тұтқан.

Халықтың ұрпақты әдептілікке (мәдениетке) тәрбиелейтін ұлағатты ұғымдары мен ырым, тыйым сөздерінің мәдени тәрбиелік мәні зор. Салауаттылық, сауап, үнем сияқты ұғымдарға қайшы келетін кесір, обал, ысырап сөздерінің мәнін халық жас ұрпаққа жастайынан түсіндіріп, ұрпағын салауаттылыққа, үнемшілдікке, ұқыптылыққа, яғни мәдениеттілік негіздерін білуге тәрбиелейтін.

Халық ұрпағынан ағайын, жекжат-жұратты сыйлау дәстүрлері арқылы аталас, ауылдас, құда, нағашы, күйеу, жезде, жиен, дос, жолдас, таныс, ұжымдас адамдармен сыйласу мәдениетін талап етеді. “Аталастың аты озғанша, ауылдастың тайы озсын”, “Құдаңды

құдайдай сыйла”, “*Шын дос болу – бақыт*” деп халық адам сыйлаудың ғажап үлгілерін ұрпағына үнемі үйретіп отырған.

Ер намысы, қыз абыройы - қазақ халқының ұлттық тәрбиедегі мәдени мұралық белгілерін білдіретін тәрбиелік тіректері. “*Жақсы жігіт он бесінде баспын*” дейді, “*жаман жігіт отыз бесінде жаспын*” дейді деп, халық жеке тұлғаның мәдениеттілігі жастайынан-ақ белгілі болатынын дәлелдейді. Халық қыздың абыройлы болуына көбінесе ана жауапты деп қарап, қызды әдепті (мәдениетті) етіп тәрбиелеу - ұлттық міндет екенін баса көрсетеді.

Әрбір мәдениетті, білімді адам өзінің кәсіптік, дүниетанымдық деңгейін ұлттық мәдениетпен ұштастыра білуге міндетті. Мәдениетті болу үшін білімді болу – міндет. Білімді болғанмен ұлттық мәдениетті игермеген болса ондай тұлға ұлт алдында “мәңгүрт”, мәдениетсіз болып көрінеді де, халықтың наразылығына ұшырайды. Кәсіптік-мұрагерлік әдеп (мәдениет) сақталған жерде дамыған дарынның мәдени жемістері көрінеді.

Қазақтар “Баланды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле”- дегендей, халқымыздың бойына сіңген атадан балаға жалғасып келе жатқан ұлттық тәрбиесі өзге ұлттардан ерекшеленіп, өздеріне тән қасиеттерді көрсетіп тұратындығын жоққа шығара алмаймыз. Ұлттық тәрбиеміздің халықтың сан ғасырлар тарихымен тығыз байланыста болып, осы уақытқа дейін дәстүрлі тәрбие құндылықтарын жоғалтпай жалғастырып келеді. Халқымыздың ұлттық тәрбиесі негізінен жүйелі болған. Өйткені, тәрбие әке-шеше, отбасынан бастап, ағайын- туыс, көрші-қоланның бәрі араласып, бәрі де халықтың баласына ортақ қамқорлық жасаған. “Балаңа басқұр қалдырғанша, тозбас дәстүр қалдыр” деген қазақ халқы озық жұрттардың санатында болашақ қамын қатты ойластырған. Сол себепті ұлтымыз: “Балаң өзіңе тартса- жұбан, қоғамға тартса - қуан” - деп бекер айтпаған. Біздің тәрбиеміздің бір ерекшелігі - қыз балаға қамқорлықпен қарау. Себебі халқымыз қыз тәрбиесіне баса назар аударған. “Ел болам десең- бесігінді түзе” дегендей, тәрбие бесіктен басталатынын бәрімізге белгілі. Ал бесік иесі- ана. Ал қазіргі заманда қыз баланы, яғни болашақ бесік иесін тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлуіміз керек, өйткені қыз бала ертеңгі бойжеткен, ана, халқымыздың болашағы. Сондықтан да отбасының берекесі болмай, Отанның мықты болуы мүмкін емес. Яғни, Қазақстанның әлем мойындайтын мемлекет болуы әрбір отбасына, оның мүшесіне әсіресе әйел затына көбірек байланысты. Себебі қашанда отбасының ұйытқысы - “Әйел” деген даналық сөз бабалардан болашаққа жалғасып келеді. Баяғының білімпазы Ризаудин Ибн Фахруддин: “Әйелдері тәрбиелі болған халық -тәрбиелі, әйелдері тәрбиесіз болған халық-тәрбиесіз”. Әйелдері үнемшіл,пысық, жігерлі, талантты болса- халық бай, ал жалқау, салақ немесе ысырапшыл болса, халық тақыр кедей болады,-деп бекер айтпаса керек. Тіпті, қыз бала анасына тартады деп қортынды жасаған халықта ақылды әжелер, инабатты аналары бар ауылдың бойжеткеніне көрмей-ақ құда түсу салты да бар. Қызды тәрбиелеу- ұлтты тәрбиелеу,-деген сөз. “Халықты тану үшін қызын көр”- дейді. “Кәріге құрмет, үлкенге міндет” демекші үлкендерді, қарттарды, ақсақалдарды сыйлау тәрбиеміздің ең басты ерекшелігі деп санауға болады. Себебі халқымыздың тарихына үңілсек, ұлттық танымды қалыптастырушы ата-анаға деген көзқарас пен құрмет ерекше болған. Яғни, халқымыздың ұрпақ тәрбиелеу үрдісі, отбасындағы қарым-қатынас үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету тәрізді ұлттық дәстүрлері әрқашан сақталған және оның ұрпақ тәрбиелеудегі маңызы айрықша, халықтық мінез- құлқы мен іс-әрекетінің рухани негізі. Ата-ананы құрметтеу, үлкенді сыйлау, адалдық пен әділдік сияқты қасиеттеріміз ұлттық дәстүр ретінде қалыптасқан. Бұған дәлел “Үлкенді ұлықтап өскен ел ойсырамайды”, “Кәрі, кәрінің сөзі- дәрі”, “Кәрісі бардың ырысы бар”, “Атасыз үй батасыз, анасыз үй панасыз”, деген ұлағатты сөздеріміз, мақал- мәтелдеріміз бекер айтылмаған болу керек. “Бала- артта қалған із, бақыт- ұзатылған қыз”, “Ұл-қызың мұрагерің, ертеңгі із басарың, өшпес ескерткішің, жалғанда жасар жалғасың” - дейді халық. Сондықтан да адалдық құндылықтарды, халықтық ұранын зор ниетпен бағалай біліп, оларды адамзат мүддесіне жарату, салт-тәрбие көрсетілген). “Қыз өссе, елдің көркі”, “Жоғалтпа салт-дәстүріңді”, “Ұлттық тәрбиеміздің ерекшеліктері” т.б. тақырыптарда

пікірталас, әңгіме жүргізу арқылы оқушылардың ұлттық тәрбиеге деген танымдық қызығушылықтарын оятуға міндеттіміз [3,14 б.].

Тәуелсіз еліміздің, алдыңғы қатарлы, өркениетті елдермен терезесі тең болу үшін, қазақ елінің мәдениетін, тілін, әдебиетін, экономикасын, ғылымын көтеретін тұлғаны қалыптастыру қазіргі Қазақстан педагогика ғылымының басты мақсаты. Осы орайда, келтірілген деректер оқушыны жауапкершілікке тәрбиелеуден туындайтындығын толық дәлелдейді. Ал қойылған талап сол шәкірттерді өзіне тән мінез, ұғым қабылдау ерекшеліктеріне байланысты жүзеге асыру шешуші мәнге ие болу мен қатар, сол оқушының ар-ұждан, намыс, ұлттық сезімдерін терең түсініп, адамгершілік ынтасын көтере түсетіндігі айғақ. Тәрбие саласында мақсатқа жетудің негізгі принципі - көзделген істің мазмұны, оны жүргізу әдістемесі мен тәсілі және түрі екендігін үнемі ескертуге тиістіміз. Оқу әрекеті баланың дамуының басты шарты, оқушылардың кейінгі саналы өміріне қажетті қызығулардың, түрткілерінің, дағдылардың қалануының негізі болғандықтан, оқыту үрдісіндегі маңызды мәселелердің бірі саналы оқу әрекетін қалыптастыру болып есептеледі. Олай болса, оқу үрдісі баланың әрбір даму кезеңдерінде пайда болатын жетекші әрекетінің сәйкестендіріп, қоршаған дүниені тануға, танымдық қасиеттерін әрекет тәсілдерін меңгеруге, бойындағы қабілеттерін жетілдіруге, жеке тұлға ретінде қалыптастыруға ұмтылдыру қажеттіліктерін туғызады.

XX ғасыр қоғам талабына байланысты білімдендіру ғасырына айналуға. Қазіргі кездегі саясат экономикалық өзгерістерге сай қоғамдық өмірдің барлық саласындағы демократиялық жағдайларға байланысты білім беру мәселелері маңызды орынға ие болуда. Осыған байланысты адами-құндылық қасиеттері мен кәсіби біліктілігі жоғары бағытта жұмыс істей алатын мамандар даярлау мәселелерінің қажеттілігі артауда.

Тәуелсіз еліміздің, алдыңғы қатарлы, өркениетті елдермен терезесі тең болу үшін, қазақ елінің мәдениетін, тілін, әдебиетін, экономикасын, ғылымын көтеретін тұлғаны қалыптастыру қазіргі Қазақстан педагогика ғылымының басты мақсаты. Осы орайда, келтірілген деректер баланы жауапкершілікке, білімділік пен қатар рухани-дүниетанымдық, адами-құндылық қасиеттерінің жоғары деңгейде тәрбиелеуден туындайтындығын толық дәлелдейді. Ал қойылған талап сол шәкірттерді өзіне тән мінез, ұғым қабылдау ерекшеліктеріне байланысты жүзеге асыру шешуші мәнге ие болу мен қатар, сол оқушының ар-ұждан, намыс, ұлттық сезімдерін терең түсініп, адамгершілік ынтасын көтере түсетіндігі айғақ.

Олай болса, этнопедагогика ғылымының дамуына өзіндік үлесімізді қосу, ары қарай өз деңгейінде дамыту баршамыздың міндетіміз екендігін ұмытпауымыз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қоянбаев Ж.К. Педагогика. Алматы, – 2001.
2. Әбілова З.Ә. Этнопедагогика. Алматы, – 1997.
3. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. Алматы, – 2000.
4. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. Алматы, – 1995.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-76-81

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

НИШАНБАЕВА САБИРА ЗЕТБЕКОВНА

«Педагогика, бизнес және құқық» институты. «Педагогика, психология және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер» кафедрасының PhD., доценті. Алматы қ.

Аннотация: Бүгінгі таңда болашақ педагогтерді цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға даярлау – жоғары мектептің ең өзекті мәселесі. Олар қазіргі ақпараттық қоғам талабына сай оқу-тәрбие үдерісінің тиімді ұйымдастырылуына ықпалын тигізумен бірге, білім алушылардың тез өзгермелі ақпараттық қоғамға үйлесімді бейімделуінің, кәсіби тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыра алатын құзыретті маман тұлғасын дайындаудың амбебап құралына айналып отыр. Ең алдымен, цифрлық білім беру ресурстары дидактикалық мақсатқа жетуге немесе белгілі бір оқу міндеттерін шешуге бағытталған дайын интерактивті мультимедиялық өнім болып табылады. Қазіргі таңда оларды пайдалану тиімділігі – бұл ақпараттық білім беру ортасына қызығушылықты тудырумен қатар ақпаратқа қолжетімділік дәрежесін қамтамасыз ету және білім сапасын арттыру.

Сонымен қатар тәжірибелік эксперимент жұмысы барысында болашақ мамандардың цифрлық білім беру ресурстарын кәсіби өзін-өзі дамыту құралы ретінде меңгеруін қалыптастыруға бағытталған «Цифрлық білім беру ресурстары – кәсіби өзін-өзі дамыту құралы» атты курс бағдарламасы жасақталған.

Зерттеу Алматы гуманитарлы-экономикалық университеттің қаржыландырылуымен жүргізілді.

Түйін сөздер: білім беруді цифрландыру, цифрлық білім беру ресурстары, компьютер, мультимедиялық, интерактивтілік, қол жетімділік.

FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS TO USE DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF EDUCATION

Today, preparing future teachers for the use of digital educational resources is the most pressing issue of Higher Education. They contribute to the effective organization of the educational process in accordance with the requirements of the modern information society, but also become a universal tool for the harmonious adaptation of students to a rapidly changing information society, training the personality of a competent specialist capable of professional self-realization. First of all, digital educational resources are ready-made interactive multimedia products aimed at achieving a didactic goal or solving certain educational tasks. Currently, the effectiveness of their use is not only to generate interest in the information educational environment, but also to ensure the degree of access to information and improve the quality of Education.

Using digital educational resources, the authors independently develop the intellectual potential of students and increase the knowledge base. Using them creatively, we tried to find out whether it is possible to present the educational process in an interesting and informative way.

Key words: digitalization of education, digital educational resources, computer, multimedia, inter-activity, accessibility.

Кіріспе

Білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану даярлығын қалыптастыру мәселесінің өзектілігін, біз, біріншіден, Қазақ-

стан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының мақсатын – цифрлық технологияларды пайдалану мен дамыту арқылы мемлекет экономикасының бәсекелестігін арттыруды жүзеге асырудың басты бағыты ретінде қарастыра аламыз (Мемлекеттік бағдарлама..., 2017) [1]. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Ж. Тоқаев 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында білім беру саласындағы қазіргі пандемия кезіндегі өзекті проблемалардың бірі есебінде онлайн білім беру платформасын атап өткен болатын (Тоқаев, 2020) [2].

Цифрландыру, бір жағынан, біріктіруші және кіріктіруші бастама ретінде әрекет етсе, екінші жағынан, педагогтер қауымы және жалпы қоғамның әрбір мүшесі үшін мүлдем жаңа оқыту құралы болғандықтан, оны меңгеруде үлкен қиындықтар туындап отыр. Бірінші кезекте цифрландыру күнделікті өмірдің барлық салаларына түпкілікті енуі тұлғаның жеке сапалық қасиеттерін жетілдіруге жаңа талаптар қояды. Оның ішінде, ең алдымен, оның танымдық қызметтеріне өзгерістер енгізе отырып, қазіргі әлеуметтік ортаның ерекше сұранысына айналып отырған икемді дағдыларды (soft skills) дамытуды талап етуде.

Қазіргі постиндустриалды қоғамға негізгі үш сипат (білім, ақпарат, цифрлық технология) тән екенін ескерсек, бұнда ақпарат әлеуметтік процестердің жұмыс істеуінің қайнар көзі ретінде әрекет етеді және олардың арасындағы өзара байланыстың шарты болып табылады. Себебі ғаламдық желі көмегімен ақпараттық кеңістікті қалыптастыруға, адам өмірінің экономикалық саласын көркейтуге, әлемдік құндылықтарға, озық тәжірибеге жол ашылады. Яғни ауқымды ақпаратқа қол жеткізу арқылы жеке тұлғаның дүниетанымын кеңейтіп, өзін-өзі жүзеге асыруға мол мүмкіндіктер беріледі. Бұл үздіксіз ақпараттар ағыны қарқыны өз кезегінде әлеуметтік орта мен жеке адамдардың өмірін жаппай цифрландыру жағдайына әкеліп отыр (Сардарова, 2008), [3].

Заманауи әлемдегі цифрлық технологиялардың басты құндылығы – бұл тек құрал ғана емес, сонымен бірге жаңа мүмкіндіктерге ие интеллект ортасы болуы: кез келген ыңғайлы уақытта оқыту, үздіксіз білім беру, жеке білім беру маршрутты жобалау, кез келген пайдаланушының электрондық ресурстарын тұтынушыдан оны жасақтаушыға айналуы.

Цифрлық білім беру ресурстары – компьютерді қолдану арқылы жүзеге асатын өнім. Цифрлық білім беру ресурстары деп қазіргі заманғы білім берудің мақсаттарымен міндеттерін іске асыруға бағытталған графикалық, мәтіндік, цифрлық, сөйлеу, музыкалық, бейне, фото және басқа да ақпаратты қамтитын ақпараттық дереккөздер түсініледі. Күнделікті практика көрсетіп отырғандай, олардың басты құндылығы – бүгінгі цифрлық қоғам сұранысына сәйкесті педагогтерге оқытудың мазмұнын, әдістері мен ұйымдастырушылық нысандарына сапалы деңгейде өзгеріс енгізуге мүмкіндік беруі. Осыған орай, біз бүгінгі ақпараттандырудан цифрландыруға өту кезеңінде білім беруді цифрландыруды жүзеге асыру процесінің тиімді құралы – цифрлық білім беру ресурстары (ЦББР) деп нақты айта аламыз. Сол себепті де цифрлық білім беру ресурстарын оқу-тәрбие үдерісінде тиімді қолдана алу, болашақ педагогтердің цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану даярлығын қалыптастыру – бүгінгі күн талабынан туындап отырған өзекті мәселе.

Зерттеу мәселесі теориялық (философиялық, педагогикалық, психологиялық, ғылыми-теориялық еңбектерді талдау, салыстыру, жүйелеу, үлгілеу, қорытындылау); эмпирикалық (оқу-әдістемелік құжаттарды талдау, сұхбаттасу, сауалнама алу, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар); статистикалық (тәжірибелік-эксперимент нәтижелерін математикалық-статистикалық өңдеу және талдау) әдістері, цифрлық білім беру ресурстары туралы таным сауалнамасы; өзін дамыту қажеттіліктерін жүзеге асыру және өзін-өзі кәсіби-педагогикалық дамытуға парциалды дайындығы диагностикалары қолданылды.

Бүгінгі күні еліміздегі білім беруді цифрландырудың басты мақсаты – заманауи озық ақпараттық технологияларды қолдану негізінде білім берудің бірыңғай ақпараттық ортасын құру арқылы ұлттық білім беру сапасын арттыру. Ол өз кезегінде педагогтердің біліктіліктері мен дайындық деңгейіне жаңа талаптар қоя отырып, олардың кәсіби қызметіндегі нақты қайта

құруларды қажет етеді. Өйткені қазіргі қоғам үшін кәсіби қызметіне функционалды дайындығы ғана емес, сонымен қатар тез өзгермелі қоғам жағдайына тез бейімделе алатын шығармашыл, құзыретті маман қажеттігінің басымдылығы артуда.

Отандық ғалымдар елімізде цифрландыру үдерісінің жүзеге асу қарқынына сипаттама жасап, Қазақстан 4.0 индустриясын дамытуда перспективалы ел болуға толық мүмкіндік бар деп тұжырымдайды. Оны белсенді енгізу үшін ең алдымен, білім беруді цифрландыру қажеттігін баса көрсетеді, өйткені бұл процестің білім беру сапасына әсері білім алушыларға әлеммен, әсіресе заманауи технологиялармен нақты танысуға мүмкіндік беретіндігімен дәлелдейді (Сарсенбаева, 2021), [4]. Біз де ресейлік және отандық ғалымдардың тұжырымдарына қосыла отырып, цифрландыру, оның ішінде білім беруді цифрландыру бүгінгі төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы елдің әлеуметтік-экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге және цифрлық экономиканы қалыптастыруға бағытталған оңтайлы да перспективалы қадам деп айта аламыз (Буданцев, 2020) [5].

Тарихына үңілсек, «цифрландыру» терминінің өзі ақпараттық-коммуникациялық техно-логиялардың қарқынды дамуына байланысты пайда болды. Давоссе Клаус Шваб, 1960-1980 жылдардағы алғашқы цифрлық революцияны «өнеркәсіптік» деп атады, оның катализаторы жартылай өткізгіш ЭЕМ, 60-70 жылдары – дербес компьютерлерді, 90 жылдары – интернет желісін дамыту болды деген пікірді ұстанады. Сонымен қатар автор төртінші өнеркәсіптік революцияға ауысу басталатындығын және ол мобильді ғаламтор желісі мен жасанды интеллектінің дамуына байланысты цифрлық технологияның кең ауқымына негізделетінін алдын ала пайымдаған еді (Никулина, 2018) [6].

Заманауи цифрлық мәдениетті анықтайтын негізгі құбылыстарға дербес компьютер мен сандық құрылғылардың барлық түрлері жатады: ғаламтор, жасанды интеллект, жүйелік және қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз ету, компьютерлік графика және виртуалды шындық жүйелері, дәстүрлі байланыс құралдарының сандық форматтары (кітаптар, фотосуреттер, аудио және бейнежазбалар, сандық теледидар және т.б.), компьютерлік ойындар, технологиялық өнер туындылары. Аталған үрдістер толықтай ғаламтор желісінде болып, дәстүрлі қабылдау үшін жиі теріс қабылданатын екіұшты тенденцияларды тудырады. Цифрлық дәуірде мәдениеттің ерекше түрін қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр (Галкин, 2013) [7].

Ресей ғалымдарының тұжырымдауынша, қазіргі цифрлық білімі орта үш негізгі жағдайларға негізделеді, біріншіден, бүкіл әлем цифрлық форматқа көшуде және соған сәйкесті білім беру үдерісі артта қалмауы тиіс; екіншіден, білім беруді цифрландыру жекелек білім траекториясын таңдауға мүмкіндік беріп, өз біліміне деген жауапкершілікті арттырады; үшіншіден, білім берудің тұтас цифрлық жүйесі барлық ел азаматтарына сапалы және тым жаңа білім алуға тең қолжетімділік бере алады (Тавадян, 2019) [8].

Жалпы цифрлық білім беру ресурстары ұғымы қарапайым «қағаз» ақпарат көздері (кітаптар, журналдар, газеттер, оқулықтар, оқу құралдары және т.б.) ұғымынан және электронды бұқаралық ақпарат құралдарының (радио және теледидар сияқты) көмегімен таратылатын мазмұнды материалдан, сондай-ақ, соңғы отыз жыл ішінде айтарлықтай өзгерген дәстүрлі педагогикалық бағдарламалық құрал ұғымынан туындайды. Қазіргі таңда сабақта цифрлық білім беру ресурстарын қолданбай елестету мүмкін емес, сондықтан мұғалім ақпараттық технологияны толық меңгеріп, ғаламторда еркін жұмыс істей білуі тиіс. Мұнда педагог білім беріп қана қоймай, білім алушыларды өз бетімен білімді толықтыру көздерін табуға, өзін-өзі жүзеге асыра білуге бағыттау қызметін атқарады. Осыған байланысты, ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдетіп қана қоймай, білім беру жүйесін жаңаша құруға мүмкіндік беретін заманауи ақпараттық техно-логиялар негізінде құрылған оқытудың жаңа моделіне сәйкесті құрылған тұтас педагогикалық үдерісті талап ететіндігін ескеру қажет.

Тәжірибе дәлелдеп отырғандай, цифрлық білім беру ресурстарының мүмкіндіктері кең және олардың көпфункционалды рөлі келесі мазмұнда сипатталады (Кубрушко, 2019) [9].

- оқытудағы көрнекіліктің жедел құралы ретінде;

- білім алушылардың практикалық машық- тарын пысықтауда көмекші құрал;
- білім алушыларға сауалнама жүргізу және бақылау, сондай-ақ, үй тапсырмаларын бақылау және бағалау құралы;
- схемалармен, кестелермен, графиктермен, шартты белгілермен жұмыс жасау мүмкіндігі;
- білім алушылардың шығармашылық жұ- мыстарындағы мәтіндерді редакциялау және қателерді түзету құралы.

Электронды білім беру ресурстары оқыту құралы ретінде дәстүрлі оқыту құралдарымен салыстырғанда олардың артықшылықтарын анықтайтын бірқатар басымдылықтарға ие, олар:

1. Мультимедиа құралдары. Ақпаратты ұсы- нуда бірнеше құралдарды бір уақытта қолдану: графика, мәтін, бейне, фотосурет, анимация, дыбыстық эффектілер, жоғары сапалы дыбыстық сүйемелдеу.

Интерактивтілік. Электронды білім беру ресурстарындағы интерактивтілік жиын элемент- терінен бірнеше таңдау арқылы қамтамасыз етіледі; пернетақтадан мәтін енгізу, содан кейін қателерді талдау және жүйелеу; жаңа ақпараттық объектілерді аудиовизуалды түрде ұсына оты- рып, композицияның интерактивті мульти- медиа элементтерін белсендіру; белгілі бір жүйені ұйымдастыру мақсатында объектілерді байланыс арқылы біріктіру. Электронды білім беру ресурстарының бұл мүмкіндіктері білім алушының өзіне ыңғайлы қарқынмен жұмыс істеуін қамтамасыз етеді және олардың таным- дық іс-әрекетінің жеке қабылдауын, даралық ерекшеліктерін ескеруге көмектеседі.

1. Қолжетімділік. Электронды білім беру ресурстарының қолжетімділігі оларды ыңғайлы уақытта және кез келген қолданушымен әлеу- меттік медиа қарым-қатынаста болуын қам- тамасыз етуі. ЭБР мазмұнындағы қолжетімділік ерекше білім беруді қажет ететін балаларға, әсіресе, үй жағдайында оқытылатын білім алушылар үшін өте маңызды. Бұл МЖМБС ережесін жүзеге асыруды қамтамасыз етеді, соған сәйкес әр оқушыға (дарынды балалар мен ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қоса алғанда) түрлі ұйымдастыру формалары мен жеке ерекшеліктерін ескеру қамтамасыз етілуі тиіс (Рахматуллина, 2020) [10]

2. Жан-жақтылығы. Әмбебаптылық – бұл электронды білім беру ресурстар сапасы оқу пәні бойынша нақты оқу-әдістемелік кешенге қатаң байланысты емес және кез келген оқу-әдістемелік кешен сабақтарына енгізілуі мүмкін материал бойынша білім, білік, дағды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Алайда кез келген электрон- ды білім беру ресурстарын қолдану негізінде оқу процесін құруда белгілі бір оқулықта неме- се оқу пәні бойынша оқу-әдістемелік кешенде жүзеге асырылатын тұжырымдаманың негізгі ережелерін ескеру, яғни авторлардың жетекші идеяларына қайшы келмейтін электронды білім беру ресурстарын таңдай отырып, соның негізінде білім алушылардың іс-әрекетін құру басшылыққа алынуы қажет.

3. Вариативтілік. Вариативтілік деп оқу мазмұнының бір фрагментін әр түрлі оқу-әдістемелік кешендерге (ОӘК) және оқу бағдарламаларына бағдарлай отырып ұсыну түсініледі және ерекшеленеді: қазіргі заманғы жағдайларда ерек- ше өзекті; мазмұн элементтерін енгізудің әр түрлі тәсілдері; енгізілетін бекітулердің негіздеделерін нақтылаудың әр түрлі тәсілдері мен дәрежесі және т.б.; күрделіліктің әр түрлі деңгейлері; оқушылардың ақпаратты қабылдауының түрлі әдістері, бұл білім алушылардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру кезінде білім беру нәтижелеріне қол жеткізу үшін білім алушылардың жеке ерекшеліктерін «дәл» рет- теуге, оқушылардың әр түрлі санаттары үшін мазмұнды игерудің жеке траекторияларын құруға мүмкіндік береді (Мошқалов, 2012) [11].

Біздің пікірімізше, ЦБР басты артықшылықтары – бұл мұғалімге ауқымды мазмұнда көмек беруі, яғни мультимедиялық проектор арқылы сандық нысандарды көрнекі түрде көрсетуі; білім алушылардың сандық білім беру ресурстарымен жұмысының жекелік, зерттеушілік, сондай-ақ, шығармашылық сипат- та болуын ұйымдастыруы; оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын айтарлықтай арттыруы; энциклопедиялық сипаттағы қосымша ақпарат алу мүмкіндігі.

Әдебиеттерге шолу негізінде келесі тұжырым жасай аламыз:

Цифрлық білім беру ресурстары дегеніміз – компьютердің орасан зор мүмкіндіктерін пайдалана отырып, дидактикалық мақсатқа жетуге немесе белгілі бір оқу мәселелерін шешуге бағытталған толық интерактивті мульти-медиялық өнім.

Болашақ педагогтың цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға дайындығы деп сандық технологиялардың мүмкіндіктерін негізге ала отырып, цифрлық білім беру ресурстарын кәсіби қызметтегі көп қырлы оқу-тәрбие үдерісінің мақсаттары мен қызметтерін тиімді жүзеге асыруын сипаттайтын қабілет, дағдылар жиынтығын түсінеміз.

Тәжірибелік-эксперимент жұмысы 2017-2019 жылдар аралығында Атырау университеті базасында «Педагогика және психология» ма-мандығының 3 курс студенттерімен ұйымдас-тырылды. Жүргізілген тәжірибелік жұмыс үш кезеңге сәйкес жүргізіліп, оған барлығы 82 студент қатыстырылды, мұнда 40 студент – бақы-ланушы топ және 42 студент –эксперименттік топ.

Анықтау эксперименті кезінде басты мін-деттердің бірі цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға болашақ мұғалімдердің даярлығының нақты жағдайын анықтау бол-ды. Соған сәйкесті келесі әдістемелер таңдап алынды: бақылау, әңгімелесу, «цифрлық білім беру ресурстары туралы таным» сауалнамасы (авторлық өңдеуде); Н.П. Фетискиннің «Өзін-өзі кәсіби дамытуға қажеттіліктерді жүзеге асыру диагностикасы» (Фетискин, 2002) [12], Н.Р. Молочниковтың «Өзін-өзі дамыту мүмкін-діктерін бағалау» (Молочников, 2002) [13].

Ең алдымен, біз бүгінгі ақпараттандырудан цифрландыруға өту кезеңінде білім беруді цифрландыруды жүзеге асырдың тиімді құралы – цифрлық білім беру ресурстары (ЦББР) деп айта аламыз. Сонымен қатар, зерттеліп отырған про-блема бойынша әдебиетті талдау, білім беруде цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың әлемдік тәжірибесіне және күнделікті практи-ка ЦББР көмегімен төмендегі педагогикалық мақсаттарға қол жеткізуге болатындығын көр-сетеді:

- цифрлық технологияларды кеңінен қолдану нәтижесінде білім беру жүйесі жұмысын же-тілдіру (оқу-тәрбие үдерісі тиімділігі мен сапасын арттыру; пәнаралық байланыстар-ды кеңейту; қажетті ақпаратты іздеу жұмысы тиімділігін және көлемін кеңейту; танымдық іс-әрекет белсенділігін арттыру);

- ЦББР – болжамды нәтижені алу құралы, атап айтқанда, білім алушыларға жоғары нәтиже беретін білім беру процесінің икемділігін және болашақ жұмыс берушілерге жоғары кәсіби мобильді мамандар дайындауды қамтамасыз етуі;

- цифрлық ресурстар дәстүрлі оқытудағы кедергілерді еңсеруге мүмкіндік береді: бағдар-ламаларды игеру қарқыны, педагогты, оқыту ны-сандары мен әдістерді таңдау;

- білім алушының тұлғасын дамыту; ақпараттық қоғам жағдайындағы тез өзгермелі өмірге дайындауы. Педагог цифрландыру жағ-дайында заманауи сапалы білім алудың қажетті траекториясын құруға көмектесетін навигатор болып табылады.

Білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлық білім беру ре-сурстарын пайдалану даярлығын сапалы түрде жүзеге асыру, біздің пікірімізше, келесі жұмыс түрлерінің орын алуын талап етеді:

- қазіргі цифрлы Қазақстан жағдайында цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға болашақ мұғалімдердің даярлығын қалып-тастыру бүгінгі күн сұранысы екендігін ескере отырып, оқу-тәрбие үдерісінде кеңінен қолдану;

- цифрлық білім беру ресурстарының орасан зор мүмкіндіктерін меңгеру мақсатында жоғары оқу орындарында оқу үрдісіне ЖОО-да цифрлық білім беру ресурстарын қолдану теориясы мен практикасын меңгеруге көмектесетін арнайы элективті курстар енгізу;

- ЖОО-да оқу-тәрбие үдерісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолдануға арналған қазақ тіліндегі оқу-әдістемелік нұсқаулықтар, оқулықтар, оқу құралдарын шығару жұмыстарын жандандыру;

- білім беру жүйесінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың шетелдік, отандық тәжірибесі бойынша пікір алысу, тәжірибе жи-нақтау мақсатындағы вебинар, онлайн-

дәрістер, ғылыми-тәжірибелік семинарлар кеңінен ұйым- дастыру.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарлама. – Астана, 2017.
2. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. tengrinews.kz/kazakhstan_news
3. Сардарова Ж.И. Білім беруді жаңарту жағдайында бастауыш мектепті ақпараттандырудың теориясы және практикасы: педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2008 жыл. – Б. 341.
4. Сарсенбаева Н.Ф., Мырзахметова Б.Ш., Адылбекова Э.Т. Цифровизация образования в Республике Казахстан // Мир педагогики и психологии: международный научно-практический журнал. – 2021. – №01 (54).
5. Буданцев Д.В. Цифровизация в сфере образования: обзор российских научных публикации // Молодой ученый. – 2020. – № 8. – С. 120-127.
6. Никулина Т.В., Стариченко Е.Б. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление // Педагогическое образование в России. – 2018. – № 8. – С. 107-113.
7. Галкин, Д.В. От кибернетических автоматов к искусственной жизни: теоретические и историко-культурные аспекты формирования цифровой культуры [Текст]: автореф. дис. ... д-ра философ. наук / Д.В. Галкин. – Томск, 2013. – 51 с.
8. Тавадян А.М., Зима В.А., Хусаинова Н.Б. Теоретические основы подготовки студентов к педагогической деятельности в условиях цифровизации образования // KANT, 2019. – №3 (32). – С. 137.
9. Кубрушко П.Ф., Назарова Л.И., Симан А.А. Подготовка преподавателей к инновационной педагогической деятельности в условиях цифровизации аграрного образования // Вестник ФГОУ ВПО МГАУ им. В.П. Горячкина. – 2019. – № 5 (93). – С. 40.
10. Рахматуллина Э.Д. Использование информационных технологий в инклюзивном образовании // Образование и воспитание. – 2020. – №3. – С. 82-84.
11. Мошқалов А.Қ. Білім беру жүйесіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізудің теориялық-практикалық негіздері // Ғылыми-педагогикалық басылым «Ұлт тағылымы». – 2012. – №2. – С. 262-267.
12. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп: учебное пособие. – М.: Изд-во «Институт психотерапии», 2002. – С. 339.
13. Вукович Г.Г., Молочников Н.Р., Трунин С.Н. Управление человеческими ресурсами. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2011. – С. 129.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-82-88

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ НЕГІЗІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

МОЛДАХМЕТОВА УЛЖАН ОТАРБАЕВНА

Алматы гуманитарлы-экономикалық университетінің «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының магистранты

Аңдатпа: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілетін тәрбие жұмысы негізінде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың ерекшеліктері қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімі мен мінез-құлқын дамыту, патриоттық сезімін қалыптастыруда тәрбие жұмысының педагогикалық әдістерінің маңыздылығы қарастырылған. Сонымен қатар, отбасымен және мектеппен бірлесіп жүзеге асырылатын шаралар арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеудің тиімді жолдары ұсынылған. Зерттеу нәтижелері бастауыш сынып оқушыларында ұлттық мәдениетке қызығушылықты арттыруға бағытталған әдістердің рөлін атап көрсетеді. Мақалада ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың аксиологиялық, тұлғалық-бағдарлы және қызметтік тәсілдері сипатталған.

Кілтсөздер: ұлттық құндылықтар, тәрбие жұмысы, бастауыш сынып, патриоттық тәрбие, мәдениет, аксиологиялық көзқарас, тұлғалық бағдар.

Annotation: This article examines the characteristics of fostering national values among primary school students through educational activities. The significance of pedagogical methods in shaping students' national consciousness, behavior, and patriotic feelings is analyzed. Additionally, the article proposes effective approaches for promoting national values through collaborative efforts between families and schools. The findings highlight the role of methods aimed at increasing interest in national culture among primary school students. The article describes axiological, personality-oriented, and activity-based approaches to forming national values.

Keywords: national values, educational work, primary school, patriotic education, culture, axiological perspective, personality-oriented approach.

Ұлттық құндылықтардың маңызы

"Мәңгілік Ел" ұлттық идеясы аясында ұлттық құндылықтарды нығайту қоғамның рухани негізі ретінде қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық мәдениетке, әдет-ғұрыптарға, тіліне деген құрметін тәрбиелеу тұлғаның патриоттық сезімінің негізі ретінде қызмет атқарады. Ұлттық құндылықтар адамның өмірлік басымдықтарын анықтайды, оның рухани дамуының тірегі болып табылады [65].

Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды сіңіру процесі олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, ойын түріндегі іс-шаралар, шығармашылық тапсырмалар, ұлттық салт-дәстүрлерді дәріптеу арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Мұндай тәрбиелік шаралар оқушылардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттырады, оларды өзін-өзі тануға және отанына деген сүйіспеншілік сезімін дамытуға ынталандырады.

Ш.Амонашвили төменгі сынып оқушыларының психологиялық, педагогикалық ерекшеліктерін: «дүниені диалектика заңдылығына сай түсінудің генетикалық алғашқы пайым жасауға талпынуы», - деп түсіндіреді[66]. Адамның жеке қасиеттері өмір жолында дамып, қалыптасатын болғандықтан, жеке «тұлғаның дамуы» мен «қалыптасуы» ұғымдарының мәнін ашу педагогика үшін маңызды мәселе болып табылады.

Психологтар «құндылық» ұғымымен қоғамдағы әлеуметтік тарихи мағыналарды және шындықтың белгілі құбылыстарының жеке адамдарға қатысты жеке мәнін сипаттайды. Құндылық психологиялық феномен ретінде әртүрлі психологиялық компоненттерді белгілі

жүйеге байланыстырады. Құндылықты психологиялық табиғатын қажеттіліктер, қызығушылықтар, мотивтер және жеке тұлғаның бағыттылығы аралығындағы байланыс пен қатынас тұрғысында қарастырған жөн [67]. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың неге қызығатынын, не қажет екенін, ол үшін не істеу керектігін айқындаудың арақатынасын ажыратқанда ғана ол өзіндік «Мен-ін» қалыптастыра алады, - деп есептейміз.

Д.А. Леонтьев атап өткендей, құндылық бағдардың жеке иерархиясы жақсы шекараланған «блоктардың» бірізділігін көрсетеді. Ол әр түрлі негіздер бойынша блоктарға біріктірілген және өзінше полярлық құндылықтар жүйесін білдіретін құндылықтарды топтастыруды келтіреді. Атап айтқанда, терминалды құндылықтардың ішінде бір-біріне мыналар қарама-қарсы қойылады:

1. Нақтылы өмірлік құндылықтар (денсаулық, жұмыс, достар, отбасы өмірі) – абстрактілі құндылықтар (таным, даму, еркіндік, шығармашылық).

2. Кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру құндылықтары (қызықты жұмыс, табысты өмір, шығармашылық, белсенді өмір) – жеке өмір құндылықтары (денсаулық, махаббат, достардың болуы, ойын-сауық, отбасы өмірі).

3. Жеке құндылықтар (денсаулық, шығармашылық, еркіндік, белсенді өмір, ойын-сауық, өзіне деген сенімділік, материалды ауқатты өмір) – өзара тұлғалық қарым-қатынастар құндылықтар (достардың болуы, бақытты отбасы өмірі, басқалардың бақыты).

4. Белсенді құндылықтар (еркіндік, белсенді өмір, табысты өмір, қызықты жұмыс) – пассивті құндылықтар (табиғат пен өнердің әсемдігі, өзіне деген сенімділік, таным, өмірлік даналық).

Негізгі құндылықтардың ішінен Д.А. Леонтьев мыналарды атап көрсетеді:

1. **Этикалық құндылықтар** (адалдық, жетіспеушіліктерге төзбеушілік) – өзара тұлғалық қарым-қатынастар құндылықтары (тәрбиелік, өмірге қуанушылық, қайырымдылық) – кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру құндылықтары (жауапкершілік, істердегі тиімділік, тұрақты ерік, орындаушылық).

2. **Дара құндылықтар** (биік сұраныстар, тәуелсіздік, тұрақты ерік) – конформды құндылықтар (орындаушылық, өзін-өзі бақылау, жауапкершілік) – альтуристік құндылықтар (шыдамдылық, қайырымдылық, көзқарастардың кеңдігі).

3. **Өзін-өзі бекіту құндылықтары** (биік сұраныстар, тәуелсіздік, төзбеушілік, батылдық, тұрақты ерік) – басқаларды қабылдау құндылықтары (шыдамдылық, қайырымдылық, көзқарастардың кеңдігі).

4. **Интеллектуалды құндылықтар** (білімділік, ақыл-парасаттылық, өзін-өзі бақылау) – дүниені тікелей-эмоционалды сезіну құндылықтары (өмірге қуанушылық, адалдық, қайырымдылық) [68].

В.Франкл адам өмірінің мәні мен мағынасының биіктігіне айналған құндылық туралы: «біз өзімізді ұмыта, біздің өмірімізге енген талап-міндеттер әлеміне өзімізді құрбан ете отырып, ішкі талабымыздан да жоғары, бізден тыс әлемдік заттарға сай талап-тілектерді орындап, өзімізді сол деңгейде көрсеткіміз, жүзеге асырғымыз келеді», - деген тұжырым жасаған [69]. В.Франкл айтқандай өмір мәнін адам жаны ұмтылатын рухани деп түсіндіреді. Өмірдің мәнін түсіну әр түрлі жас кезеңінде және әртүрлі жағдайда пайда болуы мүмкін, сондықтан адам өз тіршілігіне өзі мән беруі тиіс, әйтпесе оған сырттан келер көмек жоқ. Өмірдің мәні жазылып, құрастырыла салмайды, ол өмір бойы жинақталады. Өмір мәнін іздестіру адам үшін табиғи құбылыс болып саналады.

Адам өмірінің мәні жоғары құндылық жүйесін түзеді:

1. Тәжірибеден, ақыл-санадан тыс құндылық. Оған жаратушы ием туралы әлем дүниесіндегі абсолютті ұстанымдар, моральді абсолют жүйесі енеді. Бұл құндылықтар адамды өлім туралы ойлауға, оған мән беруге әкеледі. Олар идеологиялық жүйені біріктіреді, құрайды, қоғамды біріктіреді, адамның тіршілігіне әсері бар.

2. Әлеуметтік – мәдени құндылықтар: саяси мұраттар, мемлекет мәдениеті, мемлекет

тарихы, мемлекеттік шекара; дәстүрлер, аймақ, т.б. қасиеттері бар адамды тапқандай болады. Бұдан шығатын түйін автор адам өмірінің мәнін бір жағынан тұлғаның тылсым дүниемен қатынасы, ойлауы, тіршілік көзі болса, екінші жағынан мемлекет деңгейіндегі құндылықтар өлшемі болып табылатынын ескерткен.

Тәрбие жұмысының бағыттары

Бастауыш сыныптарда тәрбиелік жұмыстарды ұйымдастыру үш негізгі бағытта жүзеге асырылады:

1. Мұғалімнің оқушыға тікелей әсері: Оқушының қызығушылығы мен қажеттіліктерін зерттеу, жеке даму жоспарын құру. Сондай-ақ, тәрбиелік әңгімелер мен әдет-ғұрыптарды талқылау арқылы оқушылардың ұлттық құндылықтарға деген көзқарасын қалыптастыру.

2. Білім беру ортасын қалыптастыру: Ұжымдық рух пен әлеуметтік орта құру, өзін-өзі басқару дағдыларын дамыту. Бұл ретте мектепте ұлттық мәдени шараларды өткізу және балалардың өз шығармашылықтарын көрсетуі маңызды.

3. Отбасы мен мектеп арасындағы байланыс: Ата-аналармен тығыз қарым-қатынас орнатып, тәрбиелік ықпалды күшейту. Ұлттық құндылықтарды дәріптейтін отбасылық жобалар мен мерекелік шараларға ата-аналарды белсенді қатыстыру.

Кесте 2 – Тәрбие жұмысы функциясының үш тобы

Топ функциялары	Функциялардың сипаттамасы
<i>бірінші</i>	Мұғалімнің оқушыға тікелей әсері
<i>екінші</i>	Тәрбие беру ортасымен байланыс
<i>үшінші</i>	Оқу үдерісінде өзара әрекеттесетін субъектілердің әсер ету тәртібін белгілеу.

Мұғалімнің тәрбиелік жұмысында басты орынды ұйымдастыру қызметі атқарады, онда ол тиісті функциялардың толық кешенін жүзеге асырады (мақсаттарды қою, жоспарлау, үйлестіру, тиімділікті талдау және т.б.).

Ұлттық бірліктің басты қағидасы ретінде ұлт рухын нығайтып дамыту біріктіруші және нығайтушы негіздер ретінде белгіленді. Рухани негіз – ұлтты біртұтас етіп біріктіретін күш. Халық рухы күшті болған сайын оның мемлекеттілігінің болашағы да жоғары. Бұл тарих пен біздің тағдырымыздың басты қозғаушы тетігі. Дәп ұлт рухы кез келген ел келбетінің қайталанбас қасиетін айқындайды, бағытын анықтап, дамуына екпін береді. Біздің ұлттық рухымызды көтеру үшін: дәстүрлер мен патриотизм рухы, жаңару, жарысу және жеңіске жету рухы; дәстүрлі құндылықтарға сүйену (тіл мен мәдениетке құрмет, имандылық, отбасы, ұрпақтар байланысы, патриотизм және төзімділік) қоғамның рухани негізі ретінде негізгі басымдықтар болуы тиіс.

Қазіргі мектептің жалпы даму тенденциялары, тәрбие жүйесінің болуы, әр мектептегі тәрбие жұмысының атқаруда түрлі әлеуметтік институттардың өзара қызмет бөлісіп алуын, тәрбиешілер қызметінің мақсаттары мен міндеттерінің өзгеріске ұшырауын, олардың функцияларын байыта қарауды талап етеді. Осы мәселені іске асыру үшін елімізде тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері айқындалып, тәрбие жұмысын ұйымдастыруда басшылыққа алынатын нормативтік құжат ретінде бекітілді. Бұл бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастыруға негіз болатын тәрбие жұмысын жүйелі жүргізудің тиімділігін арттырады сөзсіз.

Сонымен, тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастыру тұлғаның табиғи жаратылысы мен арнайы ұйымдастырылған тәрбие үдерісінің негізінде тұлғаның ұлттық санасын, сезімін, мінез-құлқын дамытуға бағытталған мақсатты, жүйелі, жоспарлы жүргізілетін жұмыстың нәтижесі болып табылады. Ұлттық құндылыққа қызығушылықты қалыптастыру үдерісі бастауыш сынып оқушысының тұлғасына оның жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, мақсатты түрде педагогикалық

ықпал көрсету жүйесінен тұрады.

Дегенмен, ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы отбасының ықпалы, оның тиімділігін арттыруда мектептің ынтымақтастығы мәселелеріне аз көңіл бөлініп отыр. Жоғарыда аталған ғалым-педагогтар зерттеуіне сүйене отырып, біз гумандық қасиетке адамзат бойындағы ізгі ниетті барлық ұнамды құлықтардың жататынын анықтадық. Ол адамның ойы, көзқарасы, мінез-құлқы, іс-әрекеті, қарым-қатынасы арқылы көрініс береді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру келесі әдіснамалық тәсілдерге негізделеді:

–Аксиологиялық көзқарас: Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың бірлігі арқылы оқушылардың моральдық қасиеттерін дамыту.

–Тұлғалық-бағдарлы көзқарас: Тұлғаның өзін-өзі тануы мен шығармашылық қабілеттерін дамыту.

–Қызметтік көзқарас: Баланың әрекетін ұлттық мұралар, қолөнер және ұлттық ойындар арқылы ұйымдастыру.

–Құзыреттілік көзқарас: Тәрбие мақсаттарын анықтау, оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыру және әлеуметтенуді қамтамасыз ету.

–Әлеуметтік көзқарас: Әлеуметтік шынайылықтың тұлғаға әсерін ескеру.

–Жүйелілік көзқарас: Педагогикалық процесті құрылымдық және иерархиялық жүйе ретінде қарастыру.

–Тұтастық көзқарас: Зияткерлік және рухани дамудың үйлесімділігі.

–Синергетикалық көзқарас: Тәрбиені түрлі ішкі және сыртқы ықпалдардың келісімді процесі ретінде қарау.

Тәрбие принциптері:

–Гуманистік бағыт – тәрбиеленушіні дербес субъект ретінде қабылдау.

–Жалпыадамзаттық құндылықтар – рухани дәстүрлер мен мәдениетке негізделу.

–Мәдени сәйкестілік – ұлттық және әлемдік мәдениетке үйлесімділік.

–Үздіксіздік – тұлғаның барлық кезеңінде жан-жақты даму.

–Табиғи сәйкестілік – оқушының жынысы мен жас ерекшеліктерін ескеру.

–Тұтастық – оқу мен оқудан тыс қызметтердің бірігуі.

–Этникалық принцип – ұлттық сана мен дәстүрлерді насихаттау.

Зерттеу тақырыбымызда тікелей басшылыққа алатын үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасының негіздері мына бағыттарды іске асырады. Тәрбие тұжырымдамасының негіздері жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды, патриотизм мен еңбексүйгіштікті, адам құқықтары мен бостандығын құрметтеуді көздейді.

Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері «Мәңгілік ел» жалпыұлттық идеясы, отбасылық тәрбие құндылықтары және оқу мен тәрбие үдерістерінің өзара байланысын нығайту арқылы тәрбиелік әлеуетті арттыруға бағытталған. Бұл бағытта сыныптың тәрбиелік жүйесін құру негізгі рөл атқарады, оның тиімділігі директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарының жетекшілігімен мектептің барлық тәрбиелік қызметтерін біріктіру арқылы қамтамасыз етіледі.

Негізгі қағидалар мен тәсілдер:

–Жүйелі амал – тәрбиелік үдерістің тұтастығын қамтамасыз етіп, оқушылардың белсенділігі мен көшбасшылық қабілетін дамытуға бағыттау.

–Әлеуметтік орта – сыныптың әлеуметтенуін күшейту, ұжымдық тәрбие арқылы оқушылардың оқшаулануына жол бермеу.

–Дәстүрлерді қалыптастыру – тәрбиелік жүйеде тұрақтылықты сақтау, әр оқушының ерекшелігін дамытуға бағытталған тапсырмаларды ұйымдастыру.

–Шығармашылық пен ынтымақтастық – оқушылар, мұғалімдер және ата-аналар арасындағы қарым-қатынасты дамыту, олардың өзін-өзі көрсетуіне жағдай жасау.

Тәрбиелік жүйенің басқару функциялары:

–Тәрбиелік әрекетті диагностикалау және жоспарлау;

–Мектеп, отбасы және қоғамның ынтымақтастығын ұйымдастыру;

–Ересектер мен балалар арасында гуманистік қарым-қатынасты нығайту.

Тәрбиелік жүйенің құрылымы:

- Мақсаттар мен идеялар жиынтығы;
- Тәрбиелік әрекеттер және олардың ұйымдастырушысы;
- Әлеуметтік және педагогикалық орта арқылы қарым-қатынас;
- Басқару және дамыту жүйелері.

Кез келген сыныптың тәрбиелік жүйесі динамикалық сипатқа ие және өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл жүйенің тиімділігі ата-аналар, педагогтар және оқушылар арасындағы тығыз байланысқа негізделеді.

Практикалық ұсыныстар

Мектептегі тәрбиелік жұмыстардың тиімділігін арттыру үшін:

- Ұлттық құндылықтарды дәріптейтін іс-шаралар ұйымдастыру (апталықтар, мерекелер).
- Бұл іс-шараларға ұлттық киімдер көрмесін, музыкалық және әдеби кештерді енгізу.
- Оқушылардың белсенділігін арттыратын шығармашылық жобалар жүргізу. Мысалы, ұлттық аспаптарда ойнау шеберлігін үйрету немесе ұлттық тағам дайындау жарыстарын өткізу.
  - Ата-аналарды тәрбиелік процестерге тарту. Ата-аналармен бірлескен ұлттық мәдени шаралар ұйымдастырып, балалардың үйде ұлттық салт-дәстүрлермен танысуын қамтамасыз ету.

Қосымша әдістер

Ұлттық құндылықтарды тереңірек меңгерту үшін мұғалімдерге интерактивті әдістерді қолдану ұсынылады. Мысалы, қазақ халқының ертегілері мен аңыздарын сахналау, тарихи тұлғалар туралы пікірталастар ұйымдастыру, ұлттық мұраларды зерттеу бойынша жобалар әзірлеу. Бұл әдістер оқушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырады және олардың танымдық қабілеттерін дамытады.

Тәрбие жұмысы – бұл жеке тұлғаның неғұрлым толық дамуына бағытталған ересектер мен балалардың тіршілік әрекетін ұйымдастыруға бағытталған мақсатты іс-әрекет. Қазіргі мектептің жалпы даму тенденциялары, тәрбие жүйесінің болуы, әр мектептегі тәрбие жұмысының атқаруда түрлі әлеуметтік институттардың өзара қызмет бөлісіп алуын, сынып жетекшілері қызметінің мақсаттары мен міндеттерінің өзгеріске ұшырауын, олардың функцияларын байыта қарауды талап етеді.

Е.В.Бондаревскаяның тәрбие тұжырымдамасы бойынша келесі логикалық жүйесілікті сақтау керек. Олар:

- қазіргі әлеуметтік-педагогикалық жағдаяттарға талдау жасау;
- қазіргі тәрбие мақсаты, міндеттері мен қызметіне сыни талдау жасау;
- тәрбие мазмұнының базалық компонентін анықтау;
- тәрбие технологиялары мен әдістерін негіздеу;
- оқушы тәрбиелілігінің критерийлерін айқындау [71].

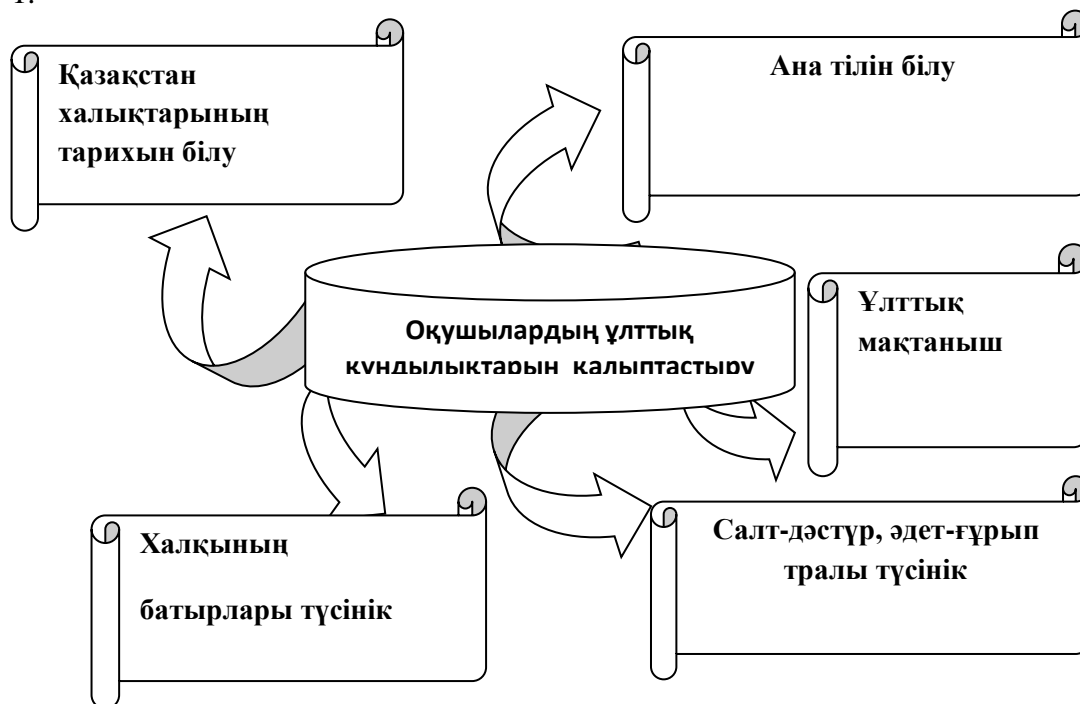
Автордың тұжырымдамасында көрсетілген жүйелілікті біздің елімізде қабылданған және біз басшылыққа алатын тәрбие тұжырымдамасы тұрғысынан талдасақ, толығымен сақталғанын көреміз.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – оқушының қоршаған ортадағы әлеуметтік-мәдени құндылықтарды меңгеруі, өзін-өзі дамытуы және қоғамда өз орнын табуы арқылы жүзеге асады. Бұл үдеріс тәрбиелік жұмыстарды жүйелі ұйымдастыру арқылы күшейеді.

Негізгі бағыттар:

1. Тілге сүйіспеншілік – ана тілін білу, еркін сөйлеу, жазу және ұлттық әдеби шығармаларды түсіне білу.
2. Туған жерге сүйіспеншілік – табиғатты қорғау, экологиялық мәдениетті дамыту.
3. Туған елге сүйіспеншілік – ұлттық салт-дәстүрлер мен мәдениетті қастерлеу, азаматтық сана қалыптастыру.
4. Отбасы құндылықтары – ата-анаға құрмет, сыйластық қарым-қатынас.

5. Халықтар достығы – өзге ұлттардың мәдениетін түсіну және құрметтеу.
1.

Сурет 1. – Тәрбие жұмысында бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру бағыттары

Тәрбиелік жұмыстың ерекшеліктері:

- Ұлттық құндылықтарды меңгерту үшін оқушылардың танымдық іс-әрекетін дамыту;
- Ойындар, өнер, музыка, әдеби шығармалар арқылы ұлттық сезімдерін қалыптастыру;
- Жеке тұлғалық ерекшеліктерді ескеру, дербестікке тәрбиелеу.

Қолданылатын әдістер мен технологиялар:

- Тәрбие сағаттары, сахналық қойылымдар ұйымдастыру;
- Ана тіліне арналған пән апталықтары;
- Отбасы қарым-қатынас мәдениетін дамыту бойынша шығармашылық жұмыстар;
- Ұлттық құндылықтарды жалпыадамзаттық құндылықтармен сабақтастыру.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру бойынша педагогикалық және психологиялық негіздерге сүйене отырып, тәрбиелік жұмыстың жүйелі, мақсатты және жоспарлы түрде жүргізілуінің маңыздылығы көрсетілді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру оқушылардың қоршаған ортаға, туған жерге, Отанға деген сүйіспеншілігін оятып, ұлттық сана-сезімін және мінез-құлық қасиеттерін дамытуды қамтиды. Бұл үшін тәрбие жұмыстарының мазмұнында ұлттық дәстүрлер, ана тілі, салт-дәстүрлер және отбасы құндылықтарын қамтитын тақырыптарды енгізу, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, түрлі әдістер мен технологияларды қолдану ұсынылады.

Сонымен қатар, оқушылардың ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарын үйлестіру арқылы олардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ету керектігі баса көрсетілген. Тәрбиелік процестің тиімділігі мектеп пен отбасының бірлескен іс-әрекетімен, сондай-ақ қоғамның белсенді қатысуымен артатыны айқындалады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Айтмұхамбетова, Б. Б.(2013). «Қазақстанның рухани құндылықтары мен ұлттық тәрбие негіздері». : Алматы Рауан. 2.
2. Қайырбекова, Г. Ш. (2015). «Бастауш мектепте ұлттық тәрбие беру әдістері». : Алматы Білім. 2.
3. Ермакова, Ж. Т. (2014). «Ұлттық рухани құндылықтарды балаларға үйрету әдістемесі». : Алматы Білім.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-89-95

УДК: 373:14

ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ- МАЗМҰНДЫҚ ҮЛГІСІ

МОЛДАХМЕТОВА УЛЖАН ОТАРБАЕВНА

Алматы гуманитарлы-экономикалық университетінің «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының магистранты

Аңдатпа: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастырудың теориялық және тәжірибелік аспектілері қарастырылады. Авторлар оқушылардың танымдық қызығушылықтарын, тәрбиелік құндылықтарын дамытуға бағытталған тәрбие жұмысының мазмұнын, әдістерін және технологияларын талдайды. Зерттеу барысында мотивациялық, мазмұндық және іс-әрекеттік компоненттер негізінде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың өлшемдері мен деңгейлері айқындалды. Бастауыш сынып оқушыларына арналған тәрбие жұмысының мазмұндық-құрылымдық үлгісі ұсынылып, оның тиімділігі тәжірибелік-эксперименттік әдістер арқылы дәлелденген.

Кілт сөздер: ұлттық құндылықтар, тәрбие жұмысы, бастауыш сынып, тәрбие технологиялары, мотивация, мазмұндық-құрылымдық үлгі.

Abstract This article examines the theoretical and practical aspects of forming national values among primary school students. The authors analyze the content, methods, and technologies of educational work aimed at developing students' cognitive interests and educational values. The study identifies the criteria and levels of forming national values based on motivational, substantive, and activity-based components. A content-structural model of educational work for primary school students is proposed, and its effectiveness is proven through practical and experimental methods.

Keywords: national values, educational work, primary school, educational technologies, motivation, content-structural model.

«Үлгі», «үлгілеу» ұғымы бірнеше мәндік мағынаға ие. Педагогикалық зерттеудің әдістерін талдауға арналған бірнеше ғылыми зерттеу жұмыстарда үлгілеу ғылыми-танымдық әдіс ретінде қарастырылған. Қ.А.Штофф үлгіні «шындық өмірді терең түсіну мақсатында оны сыртқа шығару құралы ретінде» қабылдайды. Сонымен бірге үлгіні танымдық бақылау мен эксперименттен теорияға көшуде теориялық жалпылаудың әр түрлі формаларына қарай қозғалыс барысындағы «саты ретінде» қарастырады.

Үлгілеу – теориялық танымның негізгі категориясы, үдерістер мен құбылыстарды жанама түрде зерттеу әдісі.

Үлгілеу – таным объектілерін үлгінің көмегі арқылы зерттейтін әдіс болғандықтан, үлгі ретінде белгілер, символдар немесе нысаналар алынады. Әрбір үлгі нысананың қасиеті арқылы бейнеленеді, яғни құрылған үлгінің бөлшектерін зерттеу мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Үлгі сөзі латын тілінен аударғанда өлшем, бейне, әдіс дегенді білдіреді.

Үлгілеу төмендегідей жағдайда қолданылады:

– сыртқы ортадағы заттар мен құбылыстардың өзара әсер ету ережесін және оның негізгі сипатын жүйелі зерттеу үшін;

– құрылымның әртүрлі түрін жалпылау және талдауды жобалау кезеңінде;

– жүйелі пайдалану кезеңінде.

Педагогика саласында жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижесінде зерттеу объектілеріне байланысты түрлі үлгілер жасалып, оқыту мен тәрбиелеудің компоненттері анықталған.

Шетел және Қазақстан ғылымында зерттеу мәселелеріне байланысты педагогикалық тұрғыдан үлгі ұғымына сипаттама берген ғалымдар: А.В.Барабанщиков, А.И.Бочкин, А.Г.Гейн, А.П.Сейтешов, Г.К.Нурғалиева, Н.Г.Хмель т.б. атауға болады.

Ғылыми түрде анығырақ айтсақ, үлгі дегеніміз - белгілі бір үдерісті немесе құбылысты біріншіден, басқаруға бағдарланған тұжырымдамалық құрал. Ал мұндағы алдын-ала болжау, бағдарлау қызметтері басқарудың мақсатынан туындайды. Гуманитарлық салада көбіне мағыналы үлгі қолданылады. Мағыналы үлгіні құруда субъектінің мінез-құлқы туралы жаңа ақпараттар алуға, талдаудың барлық әдістерін тиімді пайдалануда өзара байланыс пен заңдылықты анықтауға ықпал етеді.

Мағыналы үлгілеудің қызметтік белгісі бойынша олар: бейнелеу, түсіндіру, болжау болып бөлінеді. Бейнелеу үлгісі деп кез келген нысанды бейнелеп суреттеуді айтады.

Түсіндіру үлгісі деп деп сұрақтарға жауап беруге, мазмұнға сәйкес толық мағлұматты дәлелдей білуді айтады.

Болжау үлгісі субъектінің болашақтағы мінез-құлқын бейнелеуге арналған, яғни зерттелуші субъектіге ықпал ету қандай өзгерістерге әкелуі мүмкін деген сұрақтарға жауап береді.

Мағыналы үлгіні педагогикалық салада теориялық білім тұжырымдамасы негізінде құруға болады.

Философиялық сөздікте: үлгілеу (фр. modele-үлгі, пішін) – зерттеу үшін арнайы жасалған бір нысанды басқа бір нысанның сипаттамасын қайта жаңғырту. Бұл үлгі деп аталады.

Педагогикалық сөздікте: (лат. Modulus - үлгі, өлшем) – нысан және оған қарым-қатынастық мәндерді көрсететін көрнекілік құралдардың бірі (шартты бейне, схема т.б.), - деп анықтама берілген.

Біз үлгіні қарастыруда нысан үдерістері мен үлгі арасындағы үйлесімділікті сақтауға назар аудардық. Сондықтан да үлгілеуге зерттеу проблемасының мақсатын, міндеттерін, мазмұнын, құралын, әдістерін, технологиясын, ұйымдастыру формаларын өзара байланыста қарастыра отырып, эксперименттен өткізіп, талдау-жинақтау негізінде жүргізілу қажет деп түйіндейміз.

Тұлғалық тұғыр. Тұлғаны құндылық ретінде қабылдау. Тұлғалық тұғыр – педагогтың әрбір баламен және ұжыммен өзара әрекетіндегі көзқарасын анықтайтын базалық құндылық бағдары. Тұлғалық тұғыр тәрбиеленушіге өзін тұлға ретінде саналы ұғынуына көмек беруді, оның мүмкіндіктерін анықтауға, ашуға, өзіндік санасын қалыптастыруға, тұлғалық маңызды және қоғамдық қабылданған өзін-өзі анықтауды, өзін-өзі жүзеге асыруды және өзін-өзі бекітуді іске асыруға көмек беруді қамтиды. Ұжымдық тәрбиеде тұлғалық тұғыр тұлғаның ұжым алдындағы басымдылығын тануды, онда гуманистік өзара қатынастарды құруды білдіреді, соның нәтижесінде тәрбиеленушілер өздерін тұлға ретінде саналы ұғынады және басқа адамдарды тұлға ретінде көруге үйренеді.

Іс-әрекеттік тұғыр. Объектінің біртұтастығын және оның тетіктерін ашуға бағыттау. Алдына мақсат қоя білу, іс-әрекетін жоспарлау, бақылау, баға беру. Тұлғаның өздігінен мақсат қоя білуі, іс-әрекетті жоспарлауы, орындауы, нәтижеге жете білуі. Тұлғаның шығармашылық әлеуетінің дамуына ықпал етіп, өзін өзі жүзеге асыруына жағдай туғызу.

Мақсатты-жүйелілік тұғыр. Ақиқатты жүйелілік тұрғыдан қабылдау. Ұлттық, қазақ, қазақстандық, жалпыадамзаттық патриоттық құндылықтар жүйесі тұрғысынан іске асыруға бағыттау. Тұлғаның шығармашылық іс-әрекетін шығармашылық ойлау, шығармашылық қиял, шығармашылық қабілеттеріне мақсатты-жүйелі түрде ықпал ету арқылы дамыту.

Әлеуметтік тұғыр. Тұлға тәрбиесі – әлеуметтендіру үрдісі. Тұлғаның дамуына ықпал ететін әлеуметтік орта мен тәрбиелік кеңістікті орнықтыру. Әлеуметтік қарым-қатынас негізінде тұлғаның патриоттық құндылығын қалыптастыруға бағыттау. Тұлғаның әлеуметтік қатынастар жүйесіне түсуі. Әлеуметтік қатынастар жүйесінде тұлғаның шығармашылық, іс-әрекетін қалыптастыруға бағыттау.

Тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастыру үшін пайдаланған тәрбие технологияларына тоқталайық. Тәрбие технологиясы – тәрбие мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін оқыту формаларының, әдістерінің, жолдарының, тәсілдерінің және тәрбие құралдарының жиынтығы. Бұл дамыту, оқыту және тәрбие үдерістеріне ықпал ететін тәсілдердің бірі.

Тұлғалық - бағдарлы тәрбие технологиясының зерттейтіні оның мәні мен ондағы тәрбиелік қарым-қатынастар. Тәрбиелік қарым-қатынас орнату арқылы, тұлғаны дамытатын жағдаяттар, тұлғаның білімін, субъектілік тәжірибесін жетілдіру, өз дүниетанымын, өзіндік қолтаңбасын және өзіне тән тұлғалық қасиеттер қалыптастыру. Тәрбиенің нақты мәні – тұлғаны сомдаушы үдерісті ұйымдастыру. Тәрбиеге қамтылған субъектілік қалыптағы бірдей жағдайда тәрбиеленгенімен де, түрлі тәрбиелік үдерісті үйретеді, яғни тәрбиелік деңгейі әртүрлі болады. Тұлғалы бағдарлы технологияның мақсаты – тұлғаны дамытуда, әлеуметтік ортада өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруда кездесетін әртүрлі жағдайларда оң шешім таба білу.

Н.Е.Щуркова құндылық бағдарлы тәрбие технологиясын зерттеп, оны топта іске асырудың пайдасы зор екендігіне тоқталды: топтағы әр бала ойланып, әрекет етуге күш жұмсайды; топта қалыптасқан көңіл-күй ортасы баланың көңіл-күйіне әсер етеді.

- тәжірибесі, білімі, дағдысы, өз күшіне сенімсіздігі, тұлғалық қасиетінің толық жетілмеуінен туатын өз басына тән мәселені нақты білу;
- көңіл-күйін реттей білу, өмірлік келеңсіздіктен қажетті тұжырым жасай білу;
- өмірдің мәнін іздеу, түрлі өмірлік құндылықтарға өзінің қатынасын білдіру [70].

Тұлғалық бағдарлы тәрбие технологиясы оқушыны әлеуметтендіруді, оның тұлғалық қасиеті субъект деңгейінде дамытуды көздейді. Жан дүниені қозғалысқа түсіру – тұлғаның ішкі дүниесін дамытудың бірден-бір жолы. Осыған орай тұлғаның жан дүниесіне түрткі тудырып, оны дамытуды ұйымдастыру – педагогтың басты қызметіне айналуы шарт.

Тәрбие технологиясы ішіндегі оқушының білімге, оқуға, ғылымға, еңбекке деген ынта ықыласын қалыптастыруға *ойын технологиясы* негізгі орын алады. Ойын технологиясы оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасын, бір-бірлерін түсінудің психологиялық үдерісі, эмоциялары, ерік-жігерлік қасиеттері шындалады, мінез-құлқы айқындала түседі, белсенділігі артады, соның нәтижесінде тұлғалық қабілеті көрініс береді. Ойын ол тәрбие құралы. Қарым-қатынасқа түсу арқылы оқушының мінез-құлқындағы кемшіліктер, оның бойындағы өзіншілдік қасиеттер көрініс береді. Мұғалім тұлғаның бойындағы жағымсыз қасиеттерді жою мен болдырмаудың тәсілдерін пайдалана отырып, оның жағымды қасиеттерін жетілдіруге мүмкіндік алады.

Іскерлік ойындар технологиясы – заттық және әлеуметтік мазмұндағы кәсіби іс-әрекетті, белгілі бір тәжірибеге тән қарым-қатынаст модельдеу формасы. Ойын алықы адамының белгілі бір типті тәжірибелік әрекет жасауын ұйымдастыруға байланысты және қатысушылардың мақсатына орай, ойынның мынадай түрлері ажыратылады: оқу, зерттеу, басқау, аттестациялық.

Әлеуметтік тәрбие үшін іскерлік ойынның мынадай сипаттарын ескеруге болады:

- ойын арқылы шынайы өмірде қол жеткізе алмайтын мәселеге қол жеткізіп, сонан кейін оны шынайы өмірде қолдануға болады;
- ойын арқылы адам жаңа идеяны белгілі бір іс-әрекет, іс-қимыл арқылы жылдам игеруге ұмтылады;
- ойында қиял элементі болғандықтан, ол адамның жасырын қабілетін ашуға мүмкіндік береді;
- өзге адамның рөлін орныдау арқылы, сол адам үшін ненің маңызды екенін және оның жеке басына тән түрткісін түсінуіне көмектеседі.

Тәрбиеленуші іскерлік ойынның танымдық мазмұнымен танысу арқылы өзге қатысушылармен өзара әрекеттесуге, белгіленген нұсқаға бірігіп қызмет атқыруға және оны шешуге дайындалады, өз шешеімімен бірге, ортақ шешім қабылдауға дағдыланады. Түрлі

жағдаяттық мәселелер қатысушыларды бірігіп әрекет етуге, ортақ пікірге сай шешім қабылдауға жаттықтырады.

Ұжымдық шығармашылық істер технологиясы. Аталған технология оқушының бойындағы шығармашылық дамуды көздейтін заманауи технологияға жатады. Заманауи технологиялар қазіргі таңда кеңінен қолдану аясында. Қоғамның сұранысына байланысты сыни тұрғыда ойлау технологиясы, миға шабуыл технологиясы, интербелсенді әдістер, IP технологиясы т.б. тұлғаның шығармашылық дамуына ықпал ететін әдістер мен тәсілдерді жинақтаған.

Мультимедиялық технологияларда тәрбие жұмысын іске асыруда негізгі орын алады. Қазіргі таңда мектептерде өте жиі қолданылатын технологиялардың бірі. Тәрбиелік іс-шараларда аудио технология, проектор, телевизор, магнитофон т.б. пайдалана отырып, оқушының танымдық деңгейін дамытуға ықпал етеді.

SMART технологиясы әлемдік деңгейде заманауи тұрғыда жаңашылдықпен іске асып отырған технологиялардың бірі. Тәрбие жұмысында көптеген іс-әрекеттер презентациялар, слайд шоу, дыбыстық жүйелерді пайдалана отырып, қашықтықта тапсырма беру, интербелсенді әдістерді пайдалану арқылы іске асады. Бұл технологияның ерекшелігі оқушы кез-келген уақытта электронды жүйе арқылы өзінің білім көздеріне қолжетімділігі арқылы білік, білім, дағдысын жетілдіре алады, білім қорының молаюына ықпал етеді. Заманауи байланыстарға SMART технологиясы кез келген шараларға байланысты материалды еркін пайдалана отырып, өте қызықты өткізуге жағдай туғызады.

Тәрбие жұмыстарында *кейс технологиясы* тәрбиелік іс-шараларда әр түрлі кездесетін жағдаяттардан, әртүрлі пікір таластар шығудың жолдарын анықтайтын, өз көзқарастарын, дағдыларын, дауды, пікір талас тудыра отырып, одан шығу жолдарын, жағдаяттарды шешуге негізделген сұрақтар мен тапсырмалардың жинағын қалыптастырады. Кейс (case) ағылшын тілінен аударғанда «жағдаят» деген мағынаны береді. Оқушының өмір сүру өзі де әр түрлі жағдаяттардың туындайтыны белгілі. Кейс технологиясын тәрбиелік іс – шараларда қолдануда жағдаяттардан мәселелердің шығудың жолдарын нақты айқындайтын әдіс-тәсілдерді, мәселелерді шешуде алгоритмдік реттілікті құра білуі керек.

Жаңашылдық үлгіде тәрбиелік шараларды іске асыруда *ақпараттық технологияның* негізі ғаламтор жүйесінде смартфондар мен компьютерлер арқылы Whatsarпты пайдалану өзекті болғанын көреміз. XXI ғасырдың басында бұл жүйені әлемнің 57 пайызы пайдаланып отыр. Адамның санасын қалыптастыруда ақпараттық жүйелер негізгі орын алатынын көріп отырмыз.

Қарым-қатынас технологиясы. Педагогикалық үдерісті жүзеге асыру үшін педагогикалық міндетті шешуді көздеу керек. Біріншіден, педагогикалық міндетті шешуге екі субъект (педагог пен тәрбиеленуші) қатысады. Екіншіден, көзделген міндетті жүзеге асырумен бірге тәрбиеші өз ісіне сырт көзбен қарап, өз ісін бағалай білуі тиіс. Үшіншіден, педагогикалық міндет үнемі оқыту міндетінмен диалектикалық тұрғыдан тығыз байланысты болғандықтан, тәрбиеленушінің оқу міндетін шешумен байланысты. Педагогикалық міндет педагог басшылығымен, оқушының іс-әрекетін белсендірумен жүзеге асады.

Сонымен, біз үлгінің алғашқы құрылымдық элементі көп ақпарат арасынан зерттелетін объект туралы негізгі мәліметтерді бөліп алуға ықпал ететін, педагогикалық үдерістің мақсатын, мазмұнын, формасын, әдістері мен құралдарын және нәтижесін анықтайтын ұғым деп тұжырымдаймыз. Бүгінгі таңда ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесінде құрылған үлгілер жетілдіріліп, толықтырылуда. Біз зерттеу тақырыбымыз бойынша тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастырудың үлгісін құруда жоғарыда аталған ғалымдардың ұсынған компоненттерін негізге ала отырып, зерттеу тақырыбымызға байланысты компоненттермен толықтырдық.

Сонымен, зерттеу жұмысымызда қарастырылып отырған тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастырудың үлгісін теориялық

және мазмұндық-құрылымдық негізде жасап, оның өлшемдері, көрсеткіштері мен деңгейлері анықталды.

Ойша эксперимент әдісін қолданып және бірінші бөлімде анықталған ғылыми-теориялық ережелерге, ұстанымдарға сүйене отырып тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастыруда негізінен үлгінің мазмұнын құру үшін төменде көрсетілген мотивациялық, мазмұндық, іс-әрекеттік компоненттері негізге алынды.

Мотивациялық – оқушыда тәрбие жұмысы аясында танымдық қызығушылық, қажеттілік, белсенділік тудырып ұлттық құндылығын қалыптастыратын тәрбиелік іс-шаралар арқылы ізденімпаздығы, талаптануы, ұмтылысымен сипатталады.

Мазмұндық – тәрбие жоспарының мазмұнын меңгертуде ұлттық құндылығын қалыптастыратын тәрбиелік іс-шараларды орындауда ізденімпаздықпен өздігінен тандап, сараптап игеріп, шеше біліп, ой қорытындысын жасай алуымен ерекшеленеді.

Іс-әрекеттік – тәрбие жоспарының мазмұнын іске асыруда ұлттық құндылығын қалыптастыратын тәрбиелік іс-шараларды орындауда жоғары деңгейде жаңа ойларды сараптау, қолдану, басқа жағдайға ауыстыруға дайын, ізденімпаз, ізденіс нәтижесін болжап, оған қол жеткізуде дәлелдеуге мүмкіндік береді. Осы өлшемдердің негізінде тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастырудың келесі деңгейлері (төмен, орта, жоғары) анықталады.

Төмен деңгей: тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығы қалыптаспаған, оның мән-мазмұнын түсінбейді, күнделікті тәжірибеде көріп білгендерін, бақылағандарын айтып бере алмайды және оған қызығушылық көрсетпейді. Өздігінен ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға арналған тапсырманы, тәрбиелік іс-шараны мұғалімнің көмегінсіз орындай алмайды.

Орта деңгей: тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығы толық қалыптаспаған мән-мазмұнын саналы түрде түсінбейді, қызығушылықпен қарастырады, күнделікті тәжірибеде көріп білгендерін, бақылағандарын айтып беруге талпынады. Өздігінен ізденуге талпынады, бірақ ой-қорытындысын шығаруға қиналады; ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға арналған тапсырманы, тәрбиелік іс-шараны мұғалімнің көмегімен орындайды.

Кесте 3 – Тәрбие жұмысы негізінде оқушылардың ұлттық құндылығын қалыптастыру деңгейлерінің өлшемдері мен көрсеткіштері

Компоненттері	Өлшемдері	Көрсеткіштері
Мотивациялық	Тәрбие жұмысы негізінде ұлттық құндылығын қалыптастыратын тәрбие жоспары мазмұнына	- тәрбие жоспары мазмұнына қажетті ұлттық құндылығын қалыптастыратын жаңа білімді меңгеру қажеттілігі; - тәрбие жоспары мазмұнына қажетті ұлттық құндылығын

3-кестенің жалғасы

	қажетті жаңа білімді ізденімпаздықпен игеру қажеттіліктері, қызығушылықтары, ынтасы мен белсенділіктері	қалыптастыратын тапсырмаларды орындауға қызығуы мен жаңа бастамаларды ойлауы; - тәрбие жоспары мазмұнына қажетті ұлттық құндылығын қалыптастыратын тапсырмаларды орындау ;
Мазмұндық	тәрбие жұмысы негізінде ұлттық құндылығын қалыптастыратын теориялық білімдерді игеруі, біліктілігі,	- тәрбие жоспары мазмұнына сай ұлттық құндылығын қалыптастыратын тапсырмаларды орындаудағы білімі; - тәрбие жоспары мазмұнына сай

	тәрбие жоспары мазмұнының жаңа идеялары, іс-әрекеттің мақсат, міндеттерін шешу	ұлттық құндылығын қалыптастыратын тапсырмаларды шешудегі жаңа бастамалар мен ізденістері; - тәрбие жоспары мазмұнына сай ұлттық құндылығын қалыптастыратын тапсырмаларды орындауға бағытталған;
Іс-әрекеттік	тәрбие жұмысы негізінде ұлттық құндылығын қалыптастыратын тәрбие жоспары мазмұнының ізденім-паздықпен жоспарлау, оны шешуге ұмтылыс, шығармашылық жаңа нәтиже	- тәрбие жоспары мазмұнына сай ұлттық құндылығын қалыптастыратын тапсырмаларды жаңа идеяларды жүзеге асыру мүмкіндігі; - тәрбие жоспары мазмұнына сай ұлттық құндылығын қалыптастыратын тапсырмаларды орындауды ізденімпаздықпен жоспарлау, оны орындаудағы іскерлігі; - тәрбие жоспары мазмұнына сай ұлттық құндылығын қалыптастыруға арналған тапсырмаларды орындау құзыреттілігі; - тапсырмаларды шығармашылықпен орындау нәтижесі;

Орта деңгей: тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығы толық қалыптаспаған мән-мазмұнын саналы түрде түсінбейді, қызығушылықпен қарастырады, күнделікті тәжірибеде көріп білгендерін, бақылағандарын айтып беруге талпынады. Өздігінен ізденуге талпынады, бірақ ой-қорытындысын шығаруға қиналады; ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға арналған тапсырманы, тәрбиелік іс-шараны мұғалімнің көмегімен орындайды.

Жоғары деңгей: тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығы қалыптасқан мән-мазмұнын жақсы саналы түсінеді, күнделікті тәжірибеде көріп-білгендерін, бақылағандарын еркін айтып берумен шектелмей, дәлелдеп түсіндіреді..

Өздігінен ой-қорытындысын шығарады; ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға арналған тапсырманы, тәрбиелік іс-шараны үлкен жауапкершілікпен орындайды

Ұлттық құндылық абстракты ұғым емес, ол ұлт тірлігінің тұрмыстық көрінісі, былайша айтқанда, сол ұлтты құрайтын халықтың бүкіл ғұмырнамасының, әдет-ғұрпының, салт-дәстүрінің, әдебиеті мен мәдениетінің, өнерінің, тұрмыс-тіршілігінің тарихын білу дәрежесі, яғни халықтың өзін өзі жете танып, түсінуі. Ұлттық құндылық ұлттық дүниетанымға негізделеді. Ал ұлттық дүниетаным дұрыс таным-түсінік арқылы өріс жайып, ұлттық дәстүр арқылы өз болмысын танытады.

Тәрбие жұмысы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастырудың негізгі көзі тәрбие жұмысының жоспары мазмұны, әсіресе тәрбие сағаттары болып табылады. Тәрбие жұмыстары негізінде бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік-этикалық дүниетанымын, адамгершілік мінез-құлығын, ұлттық құндылықтарын қалыптастыратын тәрбие сағаттарының, тәрбиелік іс-шаралардың орны бөлек. Мектеп оқушыларының ұлттық құндылықтарға құрметін тәрбиелеу үшін отбасында ата-анадан бастап, мұғалімдер қауымы үлгі болар тұлғалар бейнесін оқып-үйрену, кездестіру, сұхбаттастыру, тыңдаттырып, соңынан оқушыларға талқылаттыру қажет. Ұлттық сананы қалыптастырып, ұлттық рухты қозғайтын, рухани сезімдеріне әсер ететін еліміздің атақты ақын-жазушыларымен кездесу кештерін, өз еңбектерінде ұлттық мәселелерді қозғайтын

ғалымдармен, ұлттық өнердің өкілдерімен бірлесе, пресс конференциялар, дөңгелек үстелдер, кездесу кештері, дебаттар және мектеп оқырмандары үшін кітаптар мен мерзімдік басылым беттеріндегі мақалаларды тақырып мақсатына сәйкес топтастырып, көрмелер.

Оқушылардың ұлттық құндылықтарға құрметін тәрбиелеуді отбасынан басталған тәрбиені бастауыш деңгейде тәрбие жұмысын ұйымдастыру формаларын, технологияларын, әдістерін жетілдіріп отыру қажет. Сонда ғана тәрбие жұмысы бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылығын қалыптастырудағы ықпалы зор болмақ.

Қорыта келгенде, бастауыш мектеп оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру тұлғаның табиғи жаратылысы мен арнайы ұйымдастырылған тәрбие жұмысы негізінде тұлғаның ұлттық санасын, сезімін, мінез-құлқын дамытуға бағытталған мақсатты, жүйелі, жоспарлы жүргізілетін жұмыстың нәтижесі болып табылады. Зерттеу тақырыбымыз тұрғысынан қарастыратын болсақ, тәрбие жұмысы негізінде оқушылардың ұлттық құндылығын қалыптастыруда тәрбие жұмысының жоспары мен мақсатына сәйкес оны ұйымдастыру формасын түрлендіріп, тәрбие технологияларын саралап, пайдалану қажет, - деп санаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 21 б.
2. «Мәдени мұра бағдарламасы» 2007-2009жж – Астана, 2007
3. Философиялық сөздік Философиялық сөздік /құрас. Нұрғалиев Р.Н. Алматы, 1996.
4. ҚР «Этникалық -мәдени білім беру» тұжырымдамасы – Алматы, 1996.
5. әл-Фараби Таңдамалы трактаттар. Арыс баспасы. 2000 – 87-89 б.
6. Ш.Уәлиханов Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1985. – 560 б.
7. Ы.Алтынсарин Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994. - 285 б.
8. А.Құнанбаев Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы, 1995. – Т. 2. – 335 б.
9. Ж.Аймауытов Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. - 560 б.
10. М.Дулатов Ағартушылық бағыттағы еңбектері мен оқу құралдары. 5 томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Мектеп, 2003. – 341 б.
11. А.Байтұрсынов Бес томдық шығармалар жинағы. – Алматы, 2003.- 408 б.
12. М.Жұмабаев Шығармалар жинағы. 3 том. Аудармалар, ғылыми еңбек, мақалалар. - Алматы: Жазушы, 2003. – 232 б.
13. А.Сейдімбек Қазақ әлемі. – Алматы: Білім, 1998. – 155 б.
14. Ә.Нысанбаев Жаһандану және Қазақстанның орнықты дамуы. –Алматы, 2002. - 264 б.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-96-98

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

КАСЫМОВА А.А.

Кокшетауский высший медицинский колледж, Кокшетау

Аннотация. В современных условиях сложившегося рынка труда возникла острая необходимость в такой системе подготовки практико-ориентированных специалистов, которая могла бы быстро и адекватно реагировать на быстрые изменения, происходящие при создании новых видов производств и технологий. Остро ощущается нехватка работников новых профессий, а так же специалистов, обладающих обновленными знаниями и умениями в рамках существующих профессий. По мере увеличения сложности производственных процессов растет и уровень требования работодателей к квалификации своих потенциальных работников.

Ключевые слова: симуляция, электронные и виртуальные (компьютерные) модели, тренинг, электронное обучение (e-learning), вебинар, геймификация, телемедицина, искусственный интеллект (ИИ).

Актуальность данного вопроса, заключается в том, что современное производство нуждается в таких специалистах среднего звена, которые могут широко и сознательно использовать знания, приобретенные в учебных заведениях, в своей профессиональной деятельности.

Важное место в развитии общества отводится системе образования, в том числе и системе среднего профессионального образования. Подготовка такого рода специалистов возможна только в том случае, если, во-первых, становление личности студента будет осуществляться в рамках модели обучения и воспитания, которая отражает реальную действительность; во-вторых, эта модель по мере своего развития будет приближаться к реальной действительности и в конечном итоге переходить в нее. Это требует от преподавателей изменения отношения к науке, овладения современной теорией обучения, формирования нового типа педагогического мышления. Все это является неперенным условием интенсификации образовательного процесса в профессиональном образовании.

В современных условиях рынок труда диктует новые требования к уровню и качеству профессиональной подготовки будущих специалистов. Выпускник должен быть высокообразованным, компетентным, способным решать профессиональные задачи в постоянно изменяющихся условиях деятельности.

Классическая система клинического медицинского образования не способна в полной мере решить проблему качественной практической подготовки медицинского работника. Главными препятствиями к этому являются отсутствие непрерывной обратной связи между обучающимся и педагогом.

Поэтому ключевой задачей современного среднего медицинского образования является создание условий для развития у обучающихся широкого спектра компетенций и прочно закрепленных практических навыков без риска нанесения вреда пациенту.

Сюда относится развитие способности быстрого принятия решений медицинским работником и безупречного выполнения ряда манипуляций или вмешательств, особенно при неотложных состояниях.

Одним из методов повышения качества практической подготовки будущих медицинских сестёр, медицинских лабораторных техников является использование симуляционных технологий. Симуляция в медицинском образовании – современная технология обучения и оценки практических навыков, умений и знаний, основанная на реалистичном моделировании, имитации клинической ситуации или отдельно взятой физиологической системы, для чего

могут использоваться биологические, механические, электронные и виртуальные (компьютерные) модели.

1. Группы симуляционных технологий для обучения медицине.

В настоящее время по уровню реалистичности выделяют семь групп симуляционных технологий для обучения медицине. Преимущества симуляционного тренинга на современном этапе развития медицины не вызывают сомнений.

Визуальный: классические учебные пособия, электронные учебники, обучающие компьютерные игры.

Тактильный: тренажеры для отработки практических навыков, реалистичные фантомы органов, манекены сердечно-лёгочной реанимации (СЛР), например, фантом для отработки интубации трахеи.

Реактивный: манекены низшего класса реалистичности (Low-Fidelity).

Автоматизированный: манекены среднего класса реалистичности, видеооборудование.

Аппаратный: симулятор среднего класса в палате, оснащенной медицинской мебелью и аппаратурой, тренажер, укомплектованный реальным медицинским оборудованием.

Интерактивный: роботы-симуляторы пациента высшего класса реалистичности (High Fidelity) и виртуальные симуляторы с обратной тактильной связью.

Интегрированный: комплексные интегрированные симуляционные системы – взаимодействующие виртуальные симуляторы.

2.Современные образовательные технологии

1.Электронное обучение (e-learning)

Электронные образовательные платформы позволяют студентам осваивать теоретические материалы в удобное время и формате. Такие платформы, как Moodle и Blackboard, предоставляют доступ к лекциям, тестам и учебным пособиям. Студенты могут взаимодействовать с преподавателями и коллегами через онлайн-дискуссии и вебинары.

2.Симуляционные технологии

Симуляционные центры предоставляют возможность отрабатывать практические навыки на высокотехнологичных манекенах и тренажерах. Эти технологии используются для обучения сердечно-легочной реанимации, хирургических вмешательств и диагностики сложных случаев, что минимизирует риски ошибок при работе с реальными пациентами.

3.Дополненная и виртуальная реальность (AR/VR)

Технологии AR/VR позволяют моделировать сложные клинические случаи и создавать интерактивные тренинги. Например, студенты могут “участвовать” в операциях или изучать анатомию в трехмерной виртуальной среде.

4.Геймификация

Игровые элементы, такие как викторины, виртуальные симуляции и соревнования, повышают мотивацию студентов и способствуют лучшему усвоению материала.

5.Телемедицина

Телемедицинские технологии активно внедряются в процесс обучения, предоставляя студентам доступ к онлайн-консультациям, обсуждению реальных клинических случаев и участию в международных конференциях.

6.Искусственный интеллект (ИИ)

ИИ используется для создания адаптивных учебных программ, которые подстраиваются под уровень знаний студента. Анализ данных позволяет персонализировать образовательный процесс и выявлять области, требующие дополнительного внимания.

3.Преимущества внедрения технологий.

Современные технологии обеспечивают:

•Гибкость обучения. Возможность изучения материалов в любое время и из любой точки мира.

•Повышение качества подготовки. Студенты могут отрабатывать сложные навыки в безопасной среде.

- Индивидуальный подход. Адаптивные системы обучения учитывают способности и потребности каждого студента.

- Экономию ресурсов. Снижается потребность в использовании дорогого оборудования и материалов.

4. Проблемы и ограничения

1.Высокая стоимость технологий. Внедрение симуляторов и виртуальной реальности требует значительных инвестиций.

2.Неравномерный доступ. В регионах с низким уровнем финансирования доступ к современным технологиям ограничен.

3.Необходимость подготовки преподавателей. Для работы с новыми инструментами преподавателям требуется обучение.

5. Перспективы развития

Будущее медицинского образования связано с интеграцией технологий:

- развитие искусственного интеллекта для автоматизации обучения,
- внедрение мобильных приложений для изучения клинических протоколов,
- применение гибридного обучения, сочетающего онлайн и офлайн-форматы.

Современные образовательные технологии значительно повышают качество подготовки медицинских специалистов. Они делают процесс обучения более доступным, интерактивным и эффективным, одновременно решая актуальные задачи адаптации к изменениям в медицине. Однако для их успешного внедрения необходимо учитывать проблемы доступности и необходимости подготовки кадров.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Романцов М.Г., Мельникова И.Ю. Инновации в медицинском образовании посредством внедрения педагогических технологий// Успехи современного естествознания.
2. Абинова Н.М., Интеграция в образовании
3. Берулава М. Н., Теоретические основы интеграции образования / М.Н. Берулава: Совершенство, 2010.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-99-102

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУДАҒЫ СТАНДАРТТАРДЫ ӘЗІРЛЕУ: ҰСЫНЫСТАР МЕН БАҒЫТТАР

КЕРІМТАЙ ӘЛШЕР ЖҰБАНЫШБЕКҰЛЫ
КОЖАБЕКОВА ЭЛЬМИРА КУРБАНАЛИКЫЗЫ

Физика кафедрасының магистранты.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Ғылыми жетекшісі: **ОРМАНОВА ГАНИЯ КЕМАЛОВНА**
Шымкент қ., Қазақстан

***Аңдатпа.** Бұл мақалада Қазақстанда мұғалімдердің цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы стандарттарды әзірлеу бойынша ұсыныстар қарастырылады. Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін дамыту үшін ұлттық цифрлық құзыреттілік шеңберін құру, цифрлық ресурстарды қолдану талаптарын анықтау, педагогикалық тәжірибені жетілдіру және мұғалімдерді цифрлық құралдарды тиімді қолдануға бағытталған бағдарламалар ұсыну қажет. Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстарын стандарттау, мектептердің технологиялық қолдауын күшейту, мұғалімдердің дағдыларын бағалау үшін критерийлер мен индикаторлар әзірлеу ұсынылады. Мұғалімдердің цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалануы еліміздің білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді.*

***Кілт сөздер:** Цифрлық білім беру ресурстары, мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігі, білім беру стандарттары, цифрлық құралдар, педагогикалық тәжірибе, бағалау критерийлері, технологиялық қолдау, цифрлық құзыреттілік шеңбер.*

Цифрлық білім беру ресурстарының тиімді пайдаланылуы білім беру үдерісін жаңартуға және сапасын арттыруға үлкен әсер етеді. Қазіргі заманғы мұғалімдер тек пәндік білім мен педагогикалық дағдыларды ғана меңгеріп қоймай, сондай-ақ цифрлық технологияларды оқыту процесіне интеграциялау қабілеттілігіне де ие болуы тиіс. Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін дамыту үшін стандарттар мен нұсқаулықтар қажет, олар оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға және әрбір мұғалімнің кәсіби деңгейін көтеруге мүмкіндік береді [1].

Зерттеулер бойынша цифрлық құралдарды қабылдау мен қолдануға әсер ететін факторлар: мұғалімдердің цифрлық құралдарды пайдалануына олардың қабылдауы, техникалық қолдау деңгейі, және дайындық деңгейі маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Мұғалімдер технологияның пайдалы екенін түсінгенімен, техникалық қолдаудың жетіспеушілігі бұл құралдарды қолдануды тежейді. Сондай-ақ, технологияларды енгізуге мектеп әкімшілігінің қолдауы мен әлеуметтік ықпалы үлкен маңызға ие екендігін Е.Ванкатеш өз еңбегінде атап өтеді. Е.Ванкатеш "Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT)" моделін ұсынған болатын [2]. Бұл модельде мұғалімдердің цифрлық құралдарды қолдану ниетіне әсер ететін факторларды (өнімділік күтулері, күш-жігердің жеңілдігі, әлеуметтік әсер және қолдау құралдары) сипаттайды. Технологияның білім беру сапасына әсері: Кейбір зерттеулер цифрлық технологиялардың оқыту нәтижелеріне кішігірім, бірақ оң әсері бар екенін анықтады. Бұл әсіресе тілді үйретуде және оқу дағдыларын дамытуда байқалады. Алайда, бұл әсер әрдайым бірдей бола бермейді, және оның тиімділігі мұғалімдердің құралдарды дұрыс пайдалана білуіне байланысты.

Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігі: Мұғалімдердің технологияларды пайдаланудағы қиындықтары жиі олардың қажетті дағдыларды игермегенімен байланыстырылады. Бұл шектеулер әсіресе дамушы елдерде жиі кездеседі, мұнда техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі және оқытушылардың тиісті дайындықтың жоқтығы маңызды проблемалар болып табылады. Емельянов И. цифрлық технологияларды қолданудың білім сапасына әсерін зерттеген. Әсіресе, оқу және жазу дағдыларын жақсарту мақсатында қолдану талданған [3].

Еңбегі цифрлық технологияларды білім беруде қолдану мүмкіндіктері мен шектеулерін талдауда маңызды екендігін және зерттеу технологияларды оқыту жүйесіне интеграциялау үшін педагогикалық, техникалық, және әлеуметтік аспектілерді кешенді түрде қарастыру қажеттігін атап өтеді. Авторлар білім беру технологияларын пайдаланудың тиімділігін арттыру үшін мұғалімдерді қолдауға және олардың цифрлық құзыреттіліктерін дамытуға ерекше назар аударады.

Цифрлық құралдардың білім беру тиімділігіне қатысты зерттеулер олардың оқыту процесін оңтайландырып, оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға ықпал ететінін көрсетеді. Бұл технологиялар оқу материалдарын жекелендіру, ақпаратты тереңірек меңгеру және оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

- Жекелендіру мүмкіндігі: Цифрлық платформалар мен қосымшалар оқушылардың оқу қарқыны мен қабілетіне сәйкес тапсырмаларды ұсынып, оқу мазмұнын бейімдеуге жағдай жасайды. Бұл әрбір оқушының жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

- Мазмұнды меңгеруді арттыру: Бейне, анимация және симуляция сияқты мультимедиялық құралдарды пайдалану оқушылардың ақпаратты оңай қабылдауына және оны ұзақ мерзімде есте сақтауына көмектеседі. Осындай әдістердің әсіресе математикалық және тілдік пәндерде тиімділігі жоғары екені анықталған.

- Белсенділік пен ынталандыру: Интерактивті тесттер немесе ойын элементтері оқушылардың оқу процесіне белсенді араласуына мүмкіндік береді, бұл олардың білім сапасын жақсартады.

- Практикалық тәжірибе: Виртуалды зертханалар мен симуляциялар күрделі тақырыптарды түсінуді жеңілдетеді және тәжірибелік дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігіне арналған шетелдік зерттеулер бірнеше маңызды бағыттарды қамтиды олар халықаралық деңгейде мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін бағалау және дамыту үшін түрлі модельдер мен құрылымдар ұсынылған. Бұл модельдер мұғалімдердің оқыту барысында цифрлық құралдарды тиімді пайдалану, этикалық мәселелерді шешу және оқушылармен интерактивті өзара іс-қимыл орнату дағдыларын қамтиды. Негізгі құзыреттерге коммуникация, коллаборация, ақпаратты басқару, цифрлық мазмұнды құру және этика жатады[4]. COVID-19 пандемиясының әсері пандемия мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігіне ерекше назар аударуға мәжбүр етті. Зерттеулерде қашықтықтан оқытуды енгізу мұғалімдерді жаңа технологияларды жедел меңгеруге итермелегені айтылған. Сонымен қатар, цифрлық технологияларды игеру деңгейінің әлеуметтік тұрақтылық пен әділеттілікке ықпалына ерекше көңіл бөлінуде[5]. Әлеуметтік және тұрақты даму тұрғысынан цифрлық құзыреттілік тек технологияны меңгеруді ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік мәселелерді шешуді де қамтиды. Бұл мұғалімдерді оқыту бағдарламаларына инклюзия, мәдени мұра мен әлеуметтік әділеттілік мәселелерін интеграциялау қажеттігін көрсетеді [6]. Халықаралық стандарттар мен бағалау құралдары

Білім беру саласындағы цифрлық құзыреттілікке арналған халықаралық стандарттар арасында DigCompEdu және UNESCO-ның ұсыныстары ерекше орын алады. Бұл құралдар мұғалімдердің кәсіби даму қажеттіліктерін анықтауға және цифрлық құзыреттілік деңгейін бағалауға мүмкіндік береді [7].

Қазіргі уақытта еліміздің білім беру жүйесінде цифрлық ресурстарға қойылатын стандарт жүйесі жасалмаған. Стандарт жүйесі бекітудегі мақсат арнайы оқытушылардың деңгейлеріне байланысты қолдануға болатын платформалар жиынтығын ұсыну және арнайы біліктілікті арттыру орталықтарына қосымша жүктеме ретінде бекіту болып табылады. Біз елімізге Балондық оқыту, STEM секілді оқыту жүйелерін енгізудеміз. ЦБР қолдануда оқытушылардың құзыреттілігін арттыруда стандарттар болуы міндетті [8]. Шет елдік DigCompEdu (Digital Competence Framework for Educators) — бұл Еуропалық Одақтың мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін дамытуға арналған негізгі стандарты. Ол мұғалімдерге білім беру саласында технологияларды тиімді пайдалануға көмектесетін құрылымдық бағыттарды ұсынады. Стандарттың басты мақсаты DigCompEdu мұғалімдерге цифрлық құралдарды қолдануда

дағдыларын дамытуға, оқушылардың оқу тәжірибесін жақсартуға және білім беру инновацияларын енгізуге мүмкіндік береді.

Құрылымы бойынша DigCompEdu шеңбері алты салаға бөлінеді:

- Сандық ресурстарды таңдау, құру және басқару
- Цифрлық құралдар арқылы оқыту және оқу процесін жақсарту
- Оқушылармен және әріптестермен интерактивті қарым-қатынас
- Бағалау процестерін цифрландыру
- Оқушыларды қолдау және олардың қажеттіліктеріне бейімделу
- Оқушылардың цифрлық құзыреттілігін дамыту

Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің даму деңгейі үш сатымен өлшенеді:

- ✓ Жаңадан бастаушы (Newcomer)
- ✓ Сарапшы (Expert)
- ✓ Көшбасшы (Leader).

DigCompEdu мұғалімдерге өздерінің кәсіби дағдыларын бағалауға және жақсартуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, бұл стандарттар оқыту бағдарламаларын әзірлеу және бағалау үшін қолданылады.

Қазақстанда мұғалімдердің цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы стандарттарды әзірлеу үшін бірнеше маңызды ұсыныстарды қарастыру қажет. Біріншіден, мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін бағалау үшін ұлттық цифрлық құзыреттілік шеңберін құру маңызды. Бұл шеңбер, мысалы, DigCompEdu және ЮНЕСКО-ның ұсыныстарын негізге ала отырып, мұғалімдердің цифрлық дағдыларын жүйелі түрде дамытуға мүмкіндік береді. Шеңберді құру барысында мұғалімдердің сандық ресурстарды іздеу, іріктеу, қолдану және оқытуда тиімді пайдалану салаларына ерекше назар аудару керек. Әр деңгейдегі (жаңадан бастаушы, кәсіби, көшбасшы) мұғалімдердің дағдыларын бағалауға мүмкіндік беретін арнайы жүйе енгізілуі тиіс.

Екіншіден, мұғалімдердің цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы талаптарды анықтау маңызды. Бұл үшін мұғалімдердің сандық ресурстарды қолдану жиілігі мен олардың оқыту үдерісіне интеграциясын бағалайтын критерийлер мен индикаторлар әзірленуі қажет. Мұндай критерийлер бағалау процестерін цифрландыру деңгейін, оқушылармен қарым-қатынастағы цифрлық құралдардың қолданылуын, сондай-ақ бағалау әдістерін қамтуы тиіс.

Үшіншіден, цифрлық білім беру ресурстарын стандарттау жүйесі қажет. Бұл мұғалімдерге арналған ұлттық білім беру платформасын құруды, цифрлық ресурстардың сапасын бағалау үшін арнайы тізімдерді бекітуді қамтиды. Ресурстардың ғылыми негізділігі, интерактивтілігі, пайдаланушыға ыңғайлылығы сияқты аспектілер ескерілуі тиіс. Сонымен қатар, әр пән бойынша стандартталған ресурстарды енгізу маңызды.

Төртіншіден, педагогикалық тәжірибені жетілдіру үшін мұғалімдерге арналған тұрақты оқыту бағдарламалары, онлайн тренингтер мен практикалық жобалар ұйымдастырылуы тиіс. Бұл мұғалімдердің цифрлық құралдармен жұмыс істеу деңгейін арттырып, олардың цифрлық құзыреттіліктерін үздіксіз дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалімдер қауымдастығын құру, оларды цифрлық ресурстарды қолдану тәжірибесімен бөлісу мақсатында түрлі өңірлерде жиналыстар мен конференциялар өткізу қажет.

Бесіншіден, Қазақстанның әр өңірінде тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін мектептерді технологиялық тұрғыдан жаңарту керек. Сонымен қатар, мұғалімдерге техникалық қолдау көрсету үшін аймақтық және онлайн ресурстарды әзірлеу маңызды. Осылайша, барлық мұғалімдерге цифрлық білім беру ресурстарын тиімді қолдану мүмкіндігі беріледі.

Алтыншыдан, цифрлық ресурстардың қолданылуын мониторинг жасау үшін арнайы жүйе енгізілуі тиіс. Бұл жүйе мұғалімдердің цифрлық ресурстарды қолдануын бақылап, жыл сайынғы есептер арқылы олардың білім беру процесіне әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, Қазақстандағы мұғалімдердің цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы стандарттарды жасау — бұл тек цифрлық құралдарды меңгеру ғана емес,

сонымен бірге оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға бағытталған маңызды қадам. Әрбір мұғалімнің кәсіби дамуы мен оның цифрлық құзыреттілігін арттыру Қазақстанның білім беру жүйесінің сапасын көтеруге ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Абилхасимова, А. Е. Цифрлық білім беру ресурстарын білім беру үдерісінде қолдану / молодой ученый. — 2020. — № 14 (304). — С. 292-295.
2. Venkatesh V., Thong J. Y. L., Xu X. Unified theory of acceptance and use of technology: A synthesis and the road ahead //Journal of the association for Information Systems. – 2016. – Т. 17. – №. 5. – С. 328-376.
3. Емельянович И. Государственные стандарты цифровой экономики //Наука и инновации. – 2016. – Т. 3. – №. 157. – С. 10-12.
4. Redecker, C., & Punie, Y. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. European Commission Joint Research Centre. Retrieved from <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu>
5. Tondeur, J., et al. (2017). Preparing Educators for Digital Transformation: The Role of Technology in Education and Teacher Professional Development. Education and Information Technologies. <https://doi.org/10.1007/s10639-017-9773-9>
6. UNESCO (2011). ICT Competency Framework for Teachers. UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000212180>
7. European Commission (2020). Shaping the Digital Transformation of Education. European Commission Report. Retrieved from https://ec.europa.eu/education/policies/european-education-area/digital-education-action-plan_en

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-103-107

УДК551.521.3 551.583

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ОЙЫН ІС ӘРЕКЕТІ АРҚЫЛЫ ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

МЕТЕРБАЕВА КУЛБАРШЫН МЕТЕРБАЕВНА

Профессор м.а., ғылым кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

АРАПБЕК КАМИДА АСҚАРҚЫЗЫ

Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу 2 курс магистрант, Қазақ ұлттық қыздар
педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларын дамыту қазіргі жағдайда өзектілігі жоғары мәселелердің бірі.

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларын дамыту мәселесі қарастырылады, осы мәселені шешу үшін ойын мүмкіндіктері талданады. Авторлар мектеп жасына дейінгі баланың коммуникативті дағдыларының негізгі компоненттерін сипаттайды, сонымен қатар олардың дамуына ықпал ететін ойындар спектрін ұсынады.

Түйінді сөздер: мектеп жасына дейінгі бала, коммуникативті дағды, ойын іс-әрекеті, мектепке дейінгі ұйым.

ПУТИ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ ДОШКОЛЬНИКОВ СПОСОБОМ ИГРОВУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация. Развитие коммуникативных навыков детей дошкольного возраста является одной из актуальных проблем в современных условиях.

В статье рассматривается проблема развития коммуникативных навыков дошкольников, анализируются игровые возможности для решения данной проблемы. Авторы описывают основные компоненты коммуникативных навыков дошкольника, а также предлагают спектр игр, способствующих их развитию.

Ключевые слова: дошкольник, коммуникативные навыки, игровая деятельность, дошкольная организация.

WAYS TO DEVELOP COMMUNICATION SKILLS OF PRESCHOOLERS THROUGH PLAY ACTIVITIES

Annotation. The development of communication skills of preschool children is one of the urgent problems in modern conditions.

The article deals with the problem of developing communication skills of preschoolers, analyzes the game possibilities for solving this problem. The authors describe the main components of a preschooler's communication skills, and also offer a range of games that contribute to their development.

Keywords: preschooler, communication skills, play activity, preschool organization.

Негізгі бөлім. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту жүйесінде жүзеге асырылатын жалпыға міндетті мемлекеттік стандартына сүйене отырып, білім беру бағдарламасының мазмұны балалардың жеке басының, мотивациясының, қабілеттерінің әртүрлі қызмет түрлерінде дамуын қамтамасыз етуі керек және балалардың дамуы мен білімінің әртүрлі бағыттарын, соның ішінде коммуникативті дамуды қамтуы керек, оның жетістігі көбінесе

коммуникативті дағдылардың қалыптасуына байланысты[1]. Коммуникативті дағдыларын жоғары деңгейде меңгеру балаға әртүрлі қызмет түрлерінде басқа адамдармен қарым-қатынаста табысқа жетуді қамтамасыз етеді, қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу мәдениетінің негіздерін меңгерген коммуникативті және ынтымақтастықты білетін адамдар сұранысқа ие қазіргі қоғамда оның одан әрі дамуына ықпал етеді. Сондықтан мектепке дейінгі кезеңдегі міндеттердің бірі-балаларды құрдастарымен және ересектермен саналы түрде байланысуға үйрету.

Маңыздылығына байланысты бұл мәселе Г.М.Андреева, А.А.Леонтьев, М.И.Лисина, Т.А.Репин және т.б. сияқты көптеген зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған.

Ғылыми әдебиеттер мен заманауи тәжірибелерді талдау бірқатар қайшылықтарды анықтады:

- қоғамның коммуникативті дағдылары жоғары адамдарға деген қажеттілігі мен сонымен бірге қазіргі қоғамдағы коммуникативті мәдениеттің төмендеуі арасында;

- әлеуметтену үшін қажетті коммуникативті дамудың белгілі бір деңгейі түрінде мектепке дейінгі ұйымнан шыққан кезде білім беру нәтижелеріне мемлекеттік стандарттың талабы мен коммуникативті дағдыларды қалыптастыру бойынша жүйелі жұмыстың болмауы арасында.

- мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларын дамыту қажеттілігін түсіну және оларды дамыту құралдарының жеткіліксіз дамуы арасында.

- мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларын дамытудағы ойынның маңыздылығын түсіну және оларды дамыту үшін ойын іс-әрекетінің педагогикалық мүмкіндіктерін жеткіліксіз пайдалану арасында.

«Коммуникативті дағды» ұғымын зерттеушілер әртүрлі түсіндіреді. О.Н.Сомкова коммуникативті дағдылар – қоршаған адамдармен өзара әрекеттесудің сындарлы тәсілдері мен құралдарын меңгеру; қарым-қатынас жасай білу және қарым-қатынас арқылы пайда болатын ойын, тұрмыстық және шығармашылық мәселелерді сәтті шешу деп санайды [2]. Педагог А.Н. Щукин коммуникативті дағдылар арқылы адамның дамыған дағдылар мен қол жеткізілген мақсаттар негізінде коммуникативті әрекеттерді шешу кезінде белгілі бір сөйлеу әрекетін орындауға деген ұмтылысы деп түсінеді [3].

Зерттеу негізінде мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларының құрылымында Мунирова Л.Р. [4] келесі компоненттерді бөліп көрсетеді: ақпараттық-коммуникативті, аффективті-коммуникативті, реттеуші-коммуникативті.

Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дамуының психологиялық ерекшеліктеріне сүйене отырып және мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына сүйене отырып, әр компоненттің мазмұнын анықтай алдық.

Ақпараттық-коммуникативті компонент қарым-қатынаста өзара әрекеттесу және ақпаратты қабылдау қабілеттерінен тұрады; әңгімелесушіде анықталатын дағдылар, қарым-қатынас кезінде туындайтын жағдайлар, сондай-ақ ауызша және вербалды емес қарым-қатынас мүмкіндіктерін салыстыру, ауызекі сөйлеу және сыпайы қарым-қатынас тәсілдерін қолдану; өз ойларын әсерлі және кең тұжырымдау.

Аффективті-коммуникативті компонент қызығушылықтармен алмасу, сезімдермен бөлісу, өз әсерлерімен, жетістіктерімен, байланысқан серіктеспен көңіл-күймен бөлісу қабілеттерін қамтиды; қарым-қатынас арқылы таныс адамдарға қырағылық, жанашырлық, қызығушылық білдіру; эмоционалды маңыздылығын бағалау мінез-құлығы.

Реттеуші-коммуникативті компонент өз іс-әрекеттерін, пікірлері мен көзқарастарын құрдастарының қарым-қатынас қажеттіліктерімен үйлестіру қабілеттерінен тұрады; сенім білдіру, байланыста болған және көмекке мұқтаж адамдарға қолдау көрсету, жеңілдіктер жасау; ұжымдық мәселелерді реттеу кезінде жеке дағдыларын пайдалану; алынған қарым-қатынас нәтижелерінің маңыздылығын анықтау дағдылары, кеңесу, келісім немесе келіспеушілік қалыптастыру.

Мектеп жасына дейінгі ерекшеліктердің бірі-баланың коммуникативті дағдылары өздігінен қалыптаспайды, бірақ ересек адамның баламен мақсатты жұмысын жүзеге асырудың нәтижесі болып табылады. Баланың коммуникативті дағдыларын дамытудың сәттілігі ересектердің осы жұмысты шебер ұйымдастыруына және тиісті әдістерді, формалар мен құралдарды таңдауға байланысты.

Мектеп жасына дейінгі балаларда коммуникативті дағдыларды дамытудың тиімді құралы ретінде ойынды қолданудың орындылығы ойын әрекеті жетекші қызмет түрі болып табылатындығымен негізделген, оның шеңберінде оның жеке басының психикалық процестері мен психологиялық ерекшеліктерінде, оның ішінде коммуникативті дамуда маңызды өзгерістер болады.

Ойын-бұл балалардың коммуникативті дамуын ынталандыратын, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас орнатуға, әлеуметтік мінез-құлық нормаларын түсінуге және қабылдауға көмектесетін балалар іс-әрекетінің бір түрі.

Ойынның коммуникативті қабілеттерін дамыту құралы ретінде қолданылуын Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, Д.Б.Элконин ұсынды.

Д.Б.Элконин ойынды баланың психикасындағы негізгі прогрессивті өзгерістер жүзеге асырылатын қызметтің жан-жақты түрі ретінде анықтайды.

Л.С.Выготскийдің пікірінше, мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық дамуында ойын маңызды. Автор ойынның мәні тілектерді орындау екенін, бірақ жеке емес, жалпыланған эмоцияларды орындау екенін атап өтеді [5]. Ойын-бұл бұрын болған сезімдерді байыту және баланың ұмтылыстары мен тілектеріне сәйкес келетін заманауи шындыққа негізделген әрекет. Сонымен қатар, ойында жақын даму аймағы қалыптасады, яғни ерікті шешім пайда болады, болашаққа өз іс-әрекеттерін жоспарлау, сондай-ақ ерікті мотивтердің дамуы жүреді.

Педагог С.А.Шмаков ойынды тәрбиелік және педагогикалық құбылыс ретінде түсініп, оған жағымды эмоциялар, жайлы жағдай, оптимистік дүниетаным салынғанын атап өтті[6].

Ойын мектеп жасына дейінгі балаларда коммуникативті дағдыларды дамытудың тиімді психологиялық-педагогикалық құралы болып табылады. Алайда, оларды практикалық қызмет саласында қолдану бірқатар мәселелермен байланысты:

- олардың алуан түрлілігі арасында коммуникативті дағдыларды дамыту үшін ең тиімді ойындарды таңдау;

- балалар кезеңінің ұтқырлығын ескере отырып, әртүрлі жастағы балаларға арналған әртүрлі ойындарды пайдалану;

- психологиялық-педагогикалық ғылымның дамуын және білім беру процесіне ақпараттық технологияларды енгізуді ескере отырып, жаңа ойындардың пайда болуы.

Педагогика ғылымында балалар ойындарының келесі классификациясы ұсынылады (Д. Менджерика және т. б.):

- сюжеттік-рөлдік, құрылыс-конструктивтік, драматизация ойындарын қамтитын шығармашылық ойындар; оларды балалардың өздері жасайды;

- ережесі бар ойындар, оның ішінде мобильді, дидактикалық, музыкалық, дөңгелек би, ойын-сауық, ойын-сауық. Бұл дайын мазмұны және белгіленген әрекеттер тізбегі бар ойындар.

Мақаламызда мектепке дейінгі жастағы қарым-қатынас дағдыларын дамытудың негізгі құралы ретінде біз дидактикалық ойынды анықтадық.

Дидактикалық ойындар-бұл оқыту үшін құрылған және ойын әрекетінің тәрбиелік және дамытушылық әсерін жүзеге асыратын ережелері бар ойындардың бір түрі. Олар ересек адамның бастамасымен пайда болады және оқыту және тәрбиелеу мақсатында қолданылады. Олардың әдеттегі ойындардан айырмашылығы-болжамды нәтижеге сәйкес келетін нақты мақсаттың болуы.

Тәжірибелік жұмыс барысында мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларының жоғарыда аталған компоненттерін дамытуға және қалыптастыруға бағытталған ойындар таңдалды.

Ақпараттық-коммуникативтік компонентті қалыптастыру үшін келесі ойындар ықпал етеді.

1. «Ойыншықтар дүкені» ойыны

Дидактикалық мақсат: қарым-қатынас серіктесіне ақпарат сұрату, байланыс орнату, диалог құру қабілетін қалыптастыру; сөйлеу этикетін меңгеру.

Ойын мақсаты: дүкеннен өзіңізге ұнайтын ойыншықты сатып алу.

Ойын әрекеттері. Сатушының балалары арасында қысқа санау таңдалады, қалғандары сатып алушылар рөлін атқарады. Тәрбиеші ойыншықты бірінші болып сатып алады, ойын ережелерін сақтай отырып, ойын әрекеттерін қалай орындау керектігін көрсетеді.

Сатушы тауарды сөрелерге қояды, сатып алушыға қажетті ойыншықты сатады, сұралған тауар бойынша нақтылау сұрақтарын қояды, бағасын айтады, ойыншықты орайды, чек береді, сатып алушыға мейірімділікпен жүгінеді.

Сатып алушы өзіне қажетті өнімді сипаттайды, пішінін, түсін, өлшемін, басқа сипаттамаларын көрсетеді, ойыншық сатып алады, көрсетілген ақшаны сатып алуды есептейді, сатушыға сыпайы қарайды, оған алғыс айтады,

Ойын материалы: ойыншықтар (ойыншыларға қарағанда 3-5 ойыншық көп), касса, витрина, қағаз чектері, ойын ақшасы, қағаз пакеттері, сатушыға арналған төсбелгі.

Ережелер. Сатып алушы сатып алу кезінде оны атамайды, бірақ сипаттайды, ал ойыншыққа қарау мүмкін емес; сатушы сипаттамаға сәйкес ойыншықты таниды және сатып алушыға сатады. Ойын барлық балалар өздеріне ойыншықтар сатып алғанға дейін созылады.

Бұл ойын құрдастарымен қарым-қатынас жасау, олармен диалог жүргізу, өз ойларын кеңінен тұжырымдау, сыпайы қарым-қатынас тәсілдерін қалыптастыру қабілетін дамытады[7].

Келесі кезекте мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларының аффективті-коммуникативті компонентін қалыптастыруға қолайлы ойындарды атап өтеміз.

1. «Астрологтар» дидактикалық ойыны.

Дидактикалық мақсат: адамдарға бағдарлау және серіктеспен өз әсерлері мен көңіл-күйін қалыптастыру қабілетін қалыптастыру.

Ойын мақсаты: қатысушылардың қайсысы зодиак белгісінің сипаттамасына сәйкес келетінін анықтау.

Ойын әрекеттері. Тәрбиеші зодиак белгілеріне сәйкес балалардың сипаттамаларын атайды, ал балалар олардың қайсысы белгілі бір белгіге сәйкес келетінін анықтайды.

Ойынның екінші нұсқасы, балалар өз бастамасымен өз бетінше, сүйікті іс-әрекеттерін, іс-әрекетке, құрдастарына және т. б.

Ойын материалы: зодиак белгісінің суреттері.

Ережелер. Жолдасты тиісті сипаттамадан кейін ғана атаңыз.

Бұл ойын мектеп жасына дейінгі балаларда әртүрлі коммуникативті жағдайларда құрдастары мен достарының мінез-құлқының ерекшеліктерін ескеру қабілетін қалыптастырады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларының реттеуші және коммуникативті компонентін қалыптастыру үшін келесі ойындарды бөліп көрсетеміз:

1. «Түсіну» дидактикалық ойыны.

Дидактикалық мақсат: өз іс-әрекеттері мен көзқарастарын құрдастарының қарым-қатынас қажеттіліктерімен үйлестіру қабілетін қалыптастыру.

Ойын мақсаты: белгілі бір рөлдік позиция үшін сөйлеуді ойлап табу.

Ойын әрекеттері. Бала, онда бейнеленген рөлдік позициясы бар картаны тартып, сөйлеуді ойлап табады, ал қалғандары кімнің сөйлейтінін (мысалы, тәрбиеші немесе музыкант) және бұл сөздерді қандай жағдайда қолдануға болатындығын түсінуі керек.

Ойын материалы: әртүрлі рөлдік позициялар салынған суреттер: журналист, тәрбиеші, такси жүргізушісі және т. б.

Ережелер. Сөйлеу бес сөйлемнен тұруы керек; жүргізушінің сөзін бөлуге болмайды; рөлдік позицияны болжаған адам жетекші болады.

Осылайша, ойын баланың өз құрдастарының қарым-қатынасын мақұлдау қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен, бұл ойын өз іс-әрекеттерін, позицияларын, көзқарастарын құрдастарының қарым-қатынас қажеттіліктерімен үйлестіру қабілетін қалыптастыруға, сенім артуға, байланыста болған және көмекке мұқтаж адамдарға қолдау көрсетуге, жеңілдіктер жасауға, ар-ожданدى сақтауға, қойылған сұрақтардан алшақтамауға, өз идеяларын айтуға бағытталған [8, 9].

Қорытынды. Ойын арқылы коммуникативті дағдыларды дамыту бойынша педагог-тәрбиешілер мен балалардың педагогикалық өзара әрекеті келесі дидактикалық принциптер негізінде құрылады: қарапайымнан күрделіге көшу, жүйелілік, ойын қызметін ұйымдастырудағы шоғырлану, интерактивтілік. Бұл жағдайда ойындарды педагогикалық процеске күнделікті қосу қажет.

Осылайша, ойын арқылы коммуникативті дағдыларды игеру алынған дағдыларға оң көзқараспен, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынаста коммуникативті дағдыларды креативті қолданумен сипатталады. Ойын өзара әрекеттесуі мектеп жасына дейінгі балалардың өз ойларын сенімді түрде білдіруіне, құрдастарымен және ересектермен сабырлы қарым-қатынас жасауына, әңгімелесу үшін жалпы тақырыпты оңай табуға, өз пікірлерін сенімді түрде қорғауға, сұхбаттасушысын естуге, онымен сындарлы диалог жүргізуге, ауызша сөйлеуді дұрыс рәсімдеуге ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқуағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 23 қыркүйектегі, №406 бұйрығы.
2. Максаков, А.И. Развитие речи детей дошкольного возраста. – М.: Знание, 2021. – 199 с.
3. Салиева А.Ж., Пономарева Ю.С. Формирование коммуникативных умений старших дошкольников в процессе игровой деятельности в ДО // Актуальные вопросы современной науки: Сборник научных трудов.: 2021. – 99 с.
4. Мунирова Л.Р. Формирование у младших школьников коммуникативных умений в процессе дидактической игры : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мунирова Лейла Ринатовна. – М., 1992. – 17 с.
5. Глаголева К. С. Л.С. Выготский о роли игры// Молодой ученый. – 2017. – № 4 (138), - 51-58 с.
6. Шмаков С. А. Игры учащихся – феномен культуры. – М.: Новая школа. – 2014. – 80 с.
7. Санькова О.А. К вопросу формирования коммуникативных умений. Среднее профессиональное образование – 2021 – № 10. – 21-28 с.
8. Смирнова Е.О. Общение дошкольников со взрослыми и сверстниками. – М.: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2022. – 58 с.
9. Сорокина А.И. Дидактические игры в детском саду старшие группы. Пособие для воспитателей детского сада. – М. : Просвещение, 1982 г.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-108-110

РОЛЬДІК МОДЕЛДЕУДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ ОҚЫТУШЫЛАРЫНА МАҢЫЗЫ

БЕЙСЕНОВА ҚАЛДЫКҮЛ ШЫМЫРБАЙҚЫЗЫ

директордың оқу-ісі жөніндегі орынбасары

АБДИЛДАЕВА САУЛЕ ШАБДЕНОВНА

директордың оқу- өндірістік, тәрбие жұмысы бойынша орынбасары

ЕСЖАН БАНУ ҒАЗИЗҚЫЗЫ

PhD докторы

Қазақ дене шынықтыру, туризм және сервис колледжі, Алматы, Қазақстан

***Аңдатпа.** Қазіргі білім беру жүйесінде оқушыларды дене шынықтыру және спорттық дағдылармен қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтік және тұлғалық дамуына да көңіл бөлу маңызды болып табылады. Бұл тұрғыда **рольдік моделдеу** әдісі маңызды рөл атқарады. Дене шынықтыру пәні оқытушылары үшін рольдік моделдеуді қолданудың маңызы зор, өйткені бұл әдіс оқушылардың физикалық дамуымен қатар, олардың әлеуметтік, эмоционалдық және психологиялық тұрғыда дамуына ықпал етеді. Бұл мақалада рольдік моделдеудің дене шынықтыру пәні оқытушылары үшін маңызы, оның оқу үдерісіндегі рөлі және тиімділігі талқыланады.*

***Кілт сөздер:** рольдік модельдеу, студент, дене шынықтыру.*

Кіріспе. Рольдік моделдеу — бұл оқыту мен тәрбиелеу процесінде студенттерге белгілі бір рөлдер арқылы нақты немесе қиялдағы жағдайларда әрекет ету мүмкіндігін беру. Бұл әдіс студенттерге түрлі әлеуметтік жағдайларды, кәсіби дағдыларды, мінез-құлық моделдерін және шешімдер қабылдауды үйренуге мүмкіндік береді. Дене шынықтыру пәні оқытушылары үшін бұл әдіс студенттердің денелік дамуын бақылап қана қоймай, олардың моральдық, әлеуметтік және тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін маңызды құрал болып табылады.

Зерттеу мақсаты рольдік моделдеу әдісі бойынша студенттерге командалық рухты, үйлесімді жұмыс жасауды, мақсатқа жету үшін шешім қабылдауды үйрету.

Зерттеу міндеттері: 1. Рольдік моделдеудің көшбасшылық дағдыларын қалыптастыру;

2. Дене шынықтыру саласы мамандарына тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға рольдік моделдеудің маңыздылығын айқындау.

Дене шынықтыру пәні оқытушыларының рөлі тек денелік жаттығуларды басқарумен шектелмейді. Бұл тұрғыда рольдік моделдеу әдісі өте тиімді болып табылады. Оқытушы өз рөлінде көшбасшы, тәлімгер немесе ынталандырушы болып әрекет ете отырып, студенттерге әртүрлі жағдайда қалай дұрыс әрекет ету керектігін көрсете алады. Мысалы, оқытушы спорттық жарыс жағдайында қандай шешімдер қабылдайтынын, команданы қалай басқару керектігін, мотивацияны қалай арттыруды және топтың үйлесімді жұмысын қамтамасыз етуді көрсететін рөлдерді ойнайды. Студенттер бұл тәжірибені өздерінің болашақ өмірлерінде қолдану үшін игереді.

Көшбасшылық және топты басқару дағдылары, әсіресе командалық спорт түрлерінде оқытушылардың рөлінің маңызы артады.

Дене шынықтыру пәні көбінесе командалық спорт түрлерін, мысалы, футбол, волейбол, баскетбол сияқты ойындарды қамтиды. Бұл ойындарда команда мүшелерінің үйлесімді жұмыс істеуі, бір-бірімен коммуникация орнатуы, бір мақсатқа жету үшін күш-жігерін біріктіруі өте маңызды. Рольдік моделдеу бұл дағдыларды дамытуда тиімді әдіс ретінде қызмет етеді.

Рөлдік ойындар барысында оқытушы топтық жұмысқа байланысты нақты сценарийлерді жасайды. Мысалы, әр студент белгілі бір команданың мүшесі ретінде әрекет етеді және жаттығулар, ойын жағдайлары мен тактикаларды талқылай отырып, топтың өзара әрекеттесуін жақсартады. Оқытушы рөлінде өзара түсіністік, ынтымақтастық, көшбасшылық және ережелерді сақтау дағдыларын көрсету арқылы оқушыларға командалық жұмыстың маңыздылығын түсінуге көмектеседі.

Психологиялық және эмоционалды дайындық. Дене шынықтыру пәні оқытушылары студенттердің тек физикалық жағдайын жақсарту ғана емес, олардың психологиялық және эмоционалды күйін де бақылауға тиіс. Рольдік моделдеу әдісі студенттерге стресстік жағдайлармен жұмыс істеуге, сынға жауап беруге, жеңіс пен жеңіліске дұрыс қарауға мүмкіндік береді. Әсіресе спорттық жарыстарға дайындық кезінде әртүрлі психологиялық жағдайлар мен эмоциялар пайда болады. Рөлдер арқылы оқытушы студенттерге бұл жағдайларға қалай дұрыс жауап беру керектігін, қобалжуды қалай жеңуге болатынын және өзін-өзі басқарудың әдістерін үйрете алады.

Рольдік моделдеу әдісі арқылы оқытушының рөлін орындау студенттерге жаттығуларды орындау кезінде қалай көңіл-күйді бақылау керек екенін, стресс жағдайларында дұрыс шешім қабылдау тәсілдерін үйретеді. Сонымен қатар, оқытушы эмоцияларды басқару мен мотивацияның жоғары деңгейде болуының спорттағы жетістіктерге қалай әсер ететінін түсіндіреді.

Креативтілік пен шешім қабылдау дағдыларын дамыту. Дене шынықтыру сабақтарында оқушылар тек физикалық жаттығуларды орындап қана қоймай, түрлі жағдайларда шешім қабылдау дағдыларын да қалыптастыруы керек. Рольдік моделдеу әдісі бұл дағдыларды дамытуда үлкен көмек көрсетеді. Оқытушылар студенттерді әртүрлі жаттығуларды орындауға, ойын стратегияларын жасауға, өздерін әртүрлі спорттық жағдайларда сынап көруге шақырады. Рөлдік ойындар барысында студенттер спорттық стратегияларды жасап, оларды іс жүзінде іске асыру жолдарын табуға дағдыланады. Бұл оларға өз күш-жігерін дұрыс бағытта жұмсап, белгілі бір мақсатқа жету үшін тиімді әдіс-тәсілдер қолдануды үйретеді. Креативті ойлау қабілетін дамыту оқушыларды спорттық ойында жаңашылдыққа және тиімді шешімдер қабылдауға ынталандырады.

Әлеуметтік және тұлғалық дамуға ықпал ету. Рольдік моделдеу оқушылардың әлеуметтік дағдыларын ғана емес, олардың тұлғалық қасиеттерін де дамытуға ықпал етеді. Дене шынықтыру пәні көбінесе ұжымдық жұмысқа және өзара әрекеттесуге негізделген, сондықтан әлеуметтік жауапкершілік, өзін-өзі ұстау, өзгенің пікірін құрметтеу сияқты тұлғалық қасиеттердің маңызы зор. Оқытушы рөлін орындау барысында студенттер әлеуметтік жағдайларға қалай жауап беру керек екенін, өзара құрмет пен сенімді қалай құру керектігін үйренеді. Рольдік моделдеу арқылы оқушылар өзіне деген сенімділікті арттырып, қиын жағдайларда өздерін ұстау қабілеттерін жақсартады. Олар рөлдерінде өздерінің тұлғалық қасиеттерін, әдептілік пен этиканы көрсетіп, шынайы өмірде осы дағдыларды қолдануға дайын болады.

Қорытынды. Дене шынықтыру пәні оқытушылары үшін рольдік моделдеуді қолдану — тек физикалық дағдыларды дамыту ғана емес, сонымен қатар студенттердің әлеуметтік, психологиялық және тұлғалық дамуына ықпал ететін маңызды әдіс болып табылады. Рольдік моделдеу әдісі оқушыларға көшбасшылық, командалық жұмыс, шешім қабылдау, психологиялық және эмоционалды дайындық сияқты дағдыларды игеруге көмектеседі. Оқытушылар бұл әдіс арқылы студенттерге әртүрлі өмірлік жағдайларда дұрыс шешім қабылдауды, өзара түсіністік пен ынтымақтастық орнатуды және эмоцияларын басқаруды үйрете алады. Бұл әдіс дене шынықтыру пәні оқытушыларының кәсіби қызметінде аса маңызды құрал ретінде қолданылуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Gredler, M. E. . *Games and Simulations in Classroom Instruction: A Review of the Literature*. New York: Merrill Prentice Hall, 2004.
2. Herbert, S.. *Role Play and Learning: A Guide for Educators*. New York: Springer, 2008.
3. Levi, M. *Role-Playing in Professional Development: Applications and Theory*. Amsterdam: Elsevier, 2016.
4. Николаева Л. А., Смирнова М. П. Психология педагогики в контексте активных методов обучения. Москва: Изд-во РГГУ, 2014.
5. Чекмеджан С. Рольдік ойындар мен сценарийлер: білім беру мен психологиядағы жаңа тұжырымдар. Алматы: Қазақ университеті, 2017ж.
6. Gergen, K. J., McNamee, S., & Barrett, F. J. (2001). *Toward transformative dialogue*. *International Journal of Public Administration*, 24(7-8), 679-707.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-111-116

«ӘРТҮРЛІ ДЕҢГЕЙДЕГІ ОҚУШЫЛАРҒА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУ:
МӘСЕЛЕЛЕР, ТИІМДІ ӘДІСТЕР ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ»

ТОЙШЫБЕК ІНКӘР ТАЛҒАТҚЫЗЫ

«Шет тілі: екі шетел тілі мамандығының I курс магистранты, АІУ,
Астана қаласы, Қазақстан

Аннотация: Мақала әртүрлі деңгейдегі топтарда ағылшын тілін оқыту мәселелеріне арналған. Қиындықтардың себептері, оларды шешу стратегиялары, соның ішінде сараланған тапсырмаларды қолдану, құрдастарының өзара әрекеттесуі арқылы тәрбиелеу және достық атмосфера құру қарастырылады. Ерекше назар коммуникативтік дағдыларды дамыту мен барлық студенттердің мотивациясын қолдауға аударылады. Материал аралас оқыту жағдайында тиімді жұмыс істеуге ұмтылатын оқытушыларға пайдалы болады.

Кілт сөздер: аралас деңгейдегі сабақтар; ағылшын тілін оқыту, қиындықтар, стратегиялар, психологиялық кедергі, өзін-өзі бағалау.

Annotation: The article is dedicated to the issues of teaching English in groups with varying levels of proficiency. It examines the causes of difficulties and strategies for solving them, including the use of differentiated tasks, fostering peer interaction, and creating a friendly atmosphere. Special attention is given to developing communicative skills and maintaining the motivation of all students. The material will be useful for teachers striving to work effectively in a mixed learning environment.

Keywords: mixed-level classes, teaching English, challenges, strategies, psychological barriers, self-assessment.

Аннотация: Статья посвящена вопросам обучения английскому языку в группах с разным уровнем подготовки. Рассматриваются причины трудностей и стратегии их решения, включая использование дифференцированных заданий, развитие взаимодействия между сверстниками и создание дружеской атмосферы. Особое внимание уделяется развитию коммуникативных навыков и поддержанию мотивации всех учащихся. Материал будет полезен преподавателям, стремящимся эффективно работать в условиях смешанного обучения.

Ключевые слова: занятия с разным уровнем, обучение английскому языку, трудности, стратегии, психологические барьеры, самооценка.

Кіріспе

Бүгінгі таңда ағылшын тілі-халықаралық қарым-қатынастың, білім мен ғылымның, заманауи технологиялар мен бизнестің негізгі құралына айналған жаһандық тіл. Қазақстанда ағылшын тілін меңгеру қажеттілігі күннен-күнге артып келеді, өйткені бұл тіл әлемдік ақпаратқа қол жеткізудің, сапалы білім алудың және табысты мансап құрудың басты шарттарының бірі болып табылады.

Әр түрлі қабілеттері бар сынып-бұл әр түрлі тіл үйрену қабілеті, қарқыны, тілдік білімі және тілдік тәжірибесі, оқу стилі мен тәжірибесі бар оқушылардан тұратын сынып.[1] Осыған байланысты былай дейді: әртүрлі қабілеттері бар сынып – әртүрлі интеллектісі, тәжірибесі және оқу стилі бар оқушылардан тұратын сынып. Мұндай сынып тәжірибесі аз мұғалімдер үшін күрделі және күрделі, өйткені оқушылардың деңгейі, білімі, интеллектісі, тілдік және әлеуметтік-мәдени ерекшеліктері, оқу стильдері және сыныптың материалдық жағдайлары әр түрлі. Әр түрлі қабілеттері бар сыныпта сабақ беру – ең қиын міндеттердің бірі, бірақ оның белгілі бір мүмкіндіктері бар. Кәсіби біліктілігі мен дағдылары төмен мұғалімдер күшті, орташа және әлсіз оқушыларға сәйкес келетін оқу тапсырмаларының барлық түрлерін бейімдей алмайды. "Әртүрлі қабілеттері бар сыныптар – бұл студенттердің ағылшын тілін

үйренуге қабілеттілігі, мотивациясы, қажеттіліктері, қызығушылықтары, білім беру тәжірибесі және оқу стильдері бойынша айтарлықтай ерекшеленетін сыныптар."[2] Алайда, ағылшын тілін үйренушілердің әртүрлі білім деңгейлері оқу процесіне айтарлықтай әсер етеді. Бір топта нөлдік деңгейдегі (A0) және базалық (A1, A2) деңгейдегі оқушыларды параллель оқыту жиі кездеседі. Бұл жағдай мұғалімдерден әр оқушының ерекшеліктеріне сәйкес тәсілдерді қолдануды талап етеді. Сонымен қатар, әртүрлі дайындық деңгейлері бар оқушылардың оқу қарқыны, сезімталдығы және мотивациясы әртүрлі болуы мүмкін.

Оған қоса, ресурстардың жетіспеушілігі, мотивацияның төмендігі және тілдік кедергі сияқты мәселелер оқу процесін қиындатады. Аралас қабілеттілік сабақтарында оқушылар жеке дағдыларының, жеке қызығушылықтарының, жеке басының және оқу қажеттіліктерінің айырмашылығына қарамастан мұғалімдермен бірге жұмыс істейді. Осы қабілеттердің үлкен өзгеруіне байланысты оқушылардың мүмкіндіктері мен оқу мәнерлеріне сәйкес оқытудың тиісті стильдерін шешу қиынға соғады.

Көптеген мұғалімдер өз сыныптарында әр түрлі деңгейдегі оқушылардың бар екендігіне қатты алаңдайды. Шынында да, аралас қабілеттер сабақтары көпшілігіміз үшін басты мәселе болып табылады, өйткені олар сабақтардағы жоспарларды жоспарлау мен орындауды мүлдем басқаша ететін сияқты [3]. Тіл сабағында біртектілікті үйренушілердің барлық аспектілері бойынша бәрінде бірдей болуы мүмкін емес сияқты. Ағылшын тілін үйрету қиын емес. Әрбір мұғалім өз оқушыларының әртүрлі қажеттіліктерімен таныс болуы керек, осылайша олар бірқатар қолайлы оқыту идеяларын ұсына алады. "Біз оқытатын әрбір сынып-бұл аралас қабілет" деп тұжырымдайды Ричардс [4]. Әрбір оқушының өзіндік оқу стилі және тілдік білімі бар.

Бұл мақалада әртүрлі деңгейдегі студенттердің оқу процесінде кездесетін негізгі қиындықтары және оларды шешудің тиімді әдістері қарастырылады. Оқу процесін оңтайландыру үшін практикалық ұсыныстар мен шешімдер де ұсынылады.

Әртүрлі деңгейдегі оқушыларға ағылшын тілін оқытудағы негізгі мәселелер

Бұл зерттеуде қарастырылған міндет-аралас оқыту сабақтарында ағылшын тілін оқытудағы қиындықтарды зерттеу және осы мәселелерді шешу үшін шешімдер ұсыну. Мұғалімдердің көпшілігі әлі күнге дейін оқытудың дәстүрлі әдістерін заманауи әдістерден артық көреді. Мұнда дәстүрлі оқыту әдістері грамматикалық аударманы, аудиолингвистикалық және лекциялық әдістерді қолдануды қамтиды, мұнда студенттердің сөйлесу практикасы мен кері байланысқа уақыты өте тапшы болып қалады. Олар теориялық білімді нақты оқытуда қолданбайды. Мұғалімдердің барлығы бірдей жоғары деңгейде құзыретті және кәсібіне толықтай жетік болмауы мүмкін, себебі олардың теориялық және практикалық білімдері тең емес. Теориялық білімді нақты оқытуда қолданудағы жеке айырмашылықтар туралы осы жалпы болжамды ескере отырып, зерттеуші аралас оқыту сабақтарында ағылшын тілі мұғалімдерінің алдында тұрған қиындықтарды зерттеуге тырысады. Аралас қабілеттері бар сыныптарда жұмыс істеу үшін қажетті дағдылар мен оқыту әдістерінің болмауына байланысты студенттер сыныптағы барлық оқушыларға бірдей оқу мүмкіндіктерін бере алмайды. Осыған байланысты Бейкер[5] тапсырма оқушылардың қабілеттерін ескерудің әртүрлі әдістерін қолдану арқылы жасалуы мүмкін деп мәлімдейді. Аралас қабілеттері бар сыныптарда шет тілі мұғалімдерінің алдында тұрған қиындықтар олардың оқытудағы көңілін қалдырады. Мысалы, қабілеті жоғары оқушылар зеріктіреді, өйткені мұғалім орташа қабілеті төмен және білім деңгейі төмен оқушыларға қосымша түсініктеме беруге тырысады. Сол себеппен мұғалімнің көп уақыты деңгейі төмен оқушыларға кетіп, деңгейі жоғары оқушылар тыс қалуы мүмкін. Сыныптағы әрбір оқушының қажеттіліктерін қанағаттандыру қиын жұмыс.

Мұғалімдердің алдында тұрған ең үлкен қиындықтардың бірі-гетерогенді сынып, мұнда оқушылардың тіл үйрену қабілеттері, қарқыны, тілдік білімі және оқу стилі мен тәжірибелері әртүрлі. Олардың кейбіреулері сауатты, жылдам, өзіне сенімді және тәуелсіз, ал басқалары орташа, баяу, тәуелді және ұялшақ болады. Кейбіреулері өз бетінше жұмыс істегенді ұнатады,

ал басқалары өзара әрекеттесу арқылы оқуды ұнатады. Мұндай сабақтар әдетте проблемалы болып табылады, өйткені интеллектісі, әлеуметтік-мәдени ортасы және қызығушылықтары әртүрлі оқушылар тілді бірге үйренеді. Мұғалімге де, қарым-қатынас жасау және байланыс орнату қиынға соғады. Сол сияқты студенттерге де жеке көңіл бөлу және сұрау қиынға соғады.

Тиімді оқыту әдістері

Әртүрлі деңгейдегі оқушылармен жұмыс істегенде тиімді әдістерді қолдану – оқытудың табысты нәтижесіне қол жеткізудің негізгі шарттарының бірі. Оқыту процесін барынша нәтижелі ету үшін мұғалімдерге әртүрлі тәсілдерді шеберлікпен үйлестіріп, оқушылардың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеру маңызды.

Әдіс	Сиппатамасы	Мысалдар/Қолдану тәсілдері
<i>Дифференциация</i>	Әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмаларды бейімдеу.	Жоғары деңгейлі оқушыларға күрделірек мәтіндер, бастаушыларға жеңіл жаттығулар ұсыну.
<i>Ойын арқылы оқыту</i>	Оқушылардың қызығушылығын арттыратын ойын элементтерін қолдану.	Рөлдік ойындар, сөзжұмбақтар, әндер мен тақпақтар.
<i>Топтық және жұптық жұмыс</i>	Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту және ынтымақтастыққа үйрету.	Диалогтар рөлге бөліп оқу, пікірталастар, топтық жобалар дайындау.
<i>Технологияларды пайдалану</i>	Заманауи құралдарды қолдану арқылы сабақтың тиімділігін арттыру.	Интерактивті тақталар, Duolingo, Quizlet, Kahoot қосымшаларын пайдалану.
<i>Жеке жоспар құру</i>	Әр оқушының жеке қажеттіліктері мен деңгейін ескере отырып, оқу жоспарын бейімдеу.	Грамматикаға назар аудару немесе сөздік қорын байыту мақсатында жеке тапсырмалар беру.

1-кесте.

Дифференциация – әр оқушының жеке қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес тапсырмаларды бейімдеу арқылы оқытуды тиімді ұйымдастыру әдісі.[6] Бұл тәсіл оқушылардың білім деңгейін ескере отырып, оларға қолжетімді әрі түсінікті оқу материалдарын ұсынуға мүмкіндік береді. Мысалы, жоғары деңгейдегі оқушыларға күрделірек тапсырмалар берілсе, бастаушы деңгейдегілерге жеңіл жаттығулар ұсынылады. Бұл әдіс оқушылардың өз деңгейінде білім алуға жағдай жасап, олардың оқу нәтижелерін жақсартады.

Ойын арқылы оқыту – оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандыратын тиімді әдіс. Рөлдік ойындар, пазлдар, әндер мен тақпақтар арқылы оқыту балалардың есте сақтау қабілетін жақсартып, сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мысалы, тақырыпты меңгерту барысында оқушыларға рөлдік

сценарийлер ойнау немесе сөздік қорды бекіту үшін сөзжұмбақ шешу ұсынылады. Бұл тәсіл оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға және оқу процесін қызықты етуге ықпал етеді.

Топтық және жұптық жұмыс: Коммуникациялық дағдыларды дамыту тәсілдері– Топтық және жұптық жұмыс оқушылар арасында қарым-қатынас пен ынтымақтастықты нығайтады. Бұл әдіс арқылы оқушылар бір-бірімен тәжірибе алмасып, коммуникативтік дағдыларын дамыта алады. Мысалы, диалогтарды рөлге бөліп оқу, пікірталастар ұйымдастыру немесе топпен шығармашылық жобаларды қорғау. Мұндай тәсіл оқушылардың өз пікірін білдіруге және бірлесіп жұмыс істеуге үйретеді.

Технологияларды пайдалану: Интерактивті тақталар, тіл үйренуге арналған мобильді қосымшалар

Қазіргі заманда технологияларды пайдалану оқыту процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Интерактивті тақталар, тіл үйренуге арналған мобильді қосымшалар, онлайн платформалар сияқты құралдар сабақтың тиімділігін арттырады. Мысалы, Duolingo, Quizlet сияқты қосымшалар оқушыларға жаңа сөздерді меңгеріп, оларды қайталауға мүмкіндік береді, ал интерактивті тақталар визуализацияны жақсартады. Бұл құралдар оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, білім алуды жеңілдетеді.

Жеке жоспар құру: Әр оқушының деңгейін ескере отырып, мақсаттарды белгілеу

Әр оқушының деңгейі, қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес жеке жоспар құру оқыту процесін жеке тұлғаға бағыттауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс әр оқушыға өз қарқынымен білім алуға жағдай жасап, олардың оқу нәтижелерін жақсартады. Мысалы, бір оқушы үшін грамматиканы тереңдету қажет болса, екінші оқушыға сөздік қорын байыту маңызды болуы мүмкін. Жеке жоспар құру оқушылардың өздеріне деген сенімділігін арттырып, оқу процесіне деген ынтасын күшейтеді.

Әртүрлі деңгейдегі оқушыларға ағылшын тілін үйрету барысында тиімді әдістерді қолдану оқу процесінің сапасын арттырады. Дифференциация, ойын арқылы оқыту, топтық және жұптық жұмыс, технологияларды пайдалану және жеке жоспар құру сияқты тәсілдер әр оқушының қажеттіліктерін ескеріп, олардың тілдік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу процесіне белсенді қатысуына жағдай жасайды. Сонымен қатар, коммуникативтік дағдыларды жетілдіріп, өзара ынтымақтастық пен қолдауды нығайтады. Технологиялардың заманауи мүмкіндіктерін пайдалану оқыту процесін жеңілдетіп, оны қызықты әрі нәтижелі етеді.

Жеке жоспар құру мен сараланған тапсырмалар беру арқылы әр оқушының оқу қарқыны мен деңгейін ескеруге болады. Осылайша, аралас деңгейдегі топтарда оқытудың тиімділігі артып, оқушылардың тіл үйренуге деген сенімі мен мотивациясы күшейеді.

Тең деңгейдегі оқушылардың бір-біріне көмектесуін (peer tutoring) мәселені шешудің тиімді жолдарының бірі ретінде қарастыруға болады.

Француз эссешісі Жозеф Жубердің: «Үйрету – екі рет үйрену» деген сөзін келтіру орынды болар еді. Бұл озық оқушылар орташа деңгейдегі оқушылардың дағдыларын дамытуға көмектесе отырып, өздерінің де пайда көретінін білдіреді.

Жоғарыда келтірілген дәлелдерді ескере отырып, аралас қабілетті сыныптарда оқыту мәселесін шешудің тамаша тәсілі – тең деңгейдегі оқушылардың өзара оқыту әдісі деген айқын қорытындыға келеміз. Бұл зерттеу нәтижелері жұптық жұмысты пайдалану, яғни тең деңгейдегі оқушылардың бір-біріне көмектесу қағидаларына негізделген әдістеме орташа деңгейдегі оқушылардың дағдыларын жақсартуға және алдыңғы қатарлы оқушылардың дағдыларын нығайтуға көмектескенін дәлелдейді.

Ағылшын тілін әртүрлі деңгейде оқытатын сыныптарда мұғалім тең деңгейдегі оқушылардың өзара көмек көрсету стратегиясын қолдана отырып, озық оқушыларды төмен нәтижелі оқушылармен жұптастыру жауапкершілігін өз мойнына алады. Оқушыларды жұптарға дұрыс бөліп, осы стратегияны қолдану – олардың ынтасы мен жетістіктерін айтарлықтай арттыруға әкеледі.

Осылайша, біз сыныпта қолайлы және достық атмосфераны қалыптастырумен қатар, оқу процесін жетілдіруде тең деңгейдегі оқушылардың бір-біріне көмектесуі (peer tutoring) тиімді әдіс бола алатынын тұжырымдаймыз. Тең деңгейдегі оқушылардың өзара оқытуы туралы ғылыми әдебиеттерде жоғары білім беру жүйесінде бұл әдістің сәтті қолданылған мысалдары жеткілікті. Тілдік дағдылардың барлық түрлерін дамытудағы жетістіктер мен ілгерілеуді зерттеу нәтижелері орташа деңгейдегі студенттердің бұл әдісті оң бағалайтынын көрсетеді. [7]

Алайда мұғалім аралас деңгейдегі сыныптарда басым болатын психологиялық атмосфераны үнемі бақылап отыруы керек, өйткені мұндай топтарда озат оқушылардың өздерін басым сезінуі немесе әлсіз оқушылардың өздерін төмен сезінуі сияқты мәселелер туындау қаупі жоғары.

Тапсырмалар күрделілігінің саралануы. Аралас деңгейлі топтарда оқытудың тағы бір ықтимал шешімі – әртүрлі деңгейдегі күрделіліктегі тапсырмалар әзірлеу болып табылады. Тапсырма күрделілігін "бағдарлау" арқылы ағылшын тілі мұғалімі тапсырмалардың күрделілік деңгейі екі топтың да (орташа және жоғары деңгейдегі оқушылардың) білім деңгейіне сәйкес келетініне көз жеткізе алады. Бұл әдіс озат оқушыларға күрделі әрі қызықты тапсырмалар ұсынып, олар үшін жаңа сынақтар тудырса, орташа деңгейдегі оқушыларға түсінікті және ынталандырушы тапсырмалар береді.[8] Осылайша, аралас деңгейлі топтарда ағылшын тілі мұғалімдері оқушылардың жұмысын дараландыру мен жекелендіруге назар аударуы тиіс. Озат оқушыларға арналған күрделі және сындарлы тапсырмалар олардың мотивациясын сақтап, әрі қарай дамуға ықпал етеді. Айта кету керек, бұл тәсіл оқу процесіне табысты енгізілгенімен, ол мұғалімнен көп дайындық жұмысын талап етеді.

Аралас деңгейдегі сыныптарда оқу қарқынының сәйкестігі Ағылшын тілі мұғалімдері аралас деңгейлі топтарда оқушылардың тілдік дағдылары мен шет тілін меңгеру қарқынының әртүрлілігі мәселесін елеусіз қалдырмауы тиіс. Бұл жағдайларға жалпы сабақтың немесе нақты тапсырмалардың қарқынын таңдау кезінде ерекше назар аударылғаны жөн. Сабақ қарқынын реттеу мен оны үнемі жетілдіру принциптерін ұстану орынды болар еді. Олай болмаған жағдайда, сабақтың баяу қарқыны озат оқушыларды жалықтырып, олардың ынтасын төмендетуі мүмкін. Сонымен қатар, әлсіз оқушылар сабақ қарқынына ілесе алмай, өздерін дәрменсіз сезінуі ықтимал. Мұндай жағдайлардың орын алуы мүлдем қолайсыз және оны кез келген жолмен болдырмау қажет. Себебі бұл жағымсыз әрі кешірілмейтін сценарийдің салдарын жою кейде мүмкін емес немесе қайтымсыз болуы мүмкін.

Сондықтан мұғалімдер аралас деңгейдегі сыныптарда оқу қарқынын мұқият бағалап, оны оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес тұрақты түрде бейімдеп отыруы қажет.

Қорытынды

Бұл зерттеу оқу орындарындағы әртүрлі деңгейдегі студенттермен жұмыс істейтін ағылшын тілі мұғалімдері кездесетін барлық мәселелердің кешенді шешімін қамтымайды. Дегенмен, оның нәтижелері аралас деңгейлі топтарды оқыту мәселесінің кең таралғандығына және ең күрделі педагогикалық мәселелердің бірі болып табылатынына қарамастан, жоғарыда сипатталған стратегияларды қолдану арқылы оны сәтті шешуге болатынын көрсетеді.

Аралас деңгейлі сыныптармен жұмыс істейтін ағылшын тілі мұғалімі озат және орташа деңгейдегі студенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыратын шешімдердің үйлесімін таңдап, академиялық топтың барлық мүшелері арасында қолайлы және достық атмосфера қалыптастыруы тиіс. Озат және орташа деңгейдегі оқушыларды қолдау және ынталандыру арқылы тиімді оқыту мен оқу ортасын құруда тепе-теңдік табу маңызды.

Осы ғылыми және тәжірибелік зерттеудің нәтижелері болашақта бұл мәселені тереңірек зерттеу бағыттарын айқындауға негіз бола алады. Аралас деңгейдегі топтарда тілдік дағдыларды меңгеру тиімділігіне әсер ететін психологиялық факторларды терең талдау жүргізу орынды болар еді. Сондай-ақ, оқытудың жаңа технологияларын қолдану мәселелері әрі қарай дамытуды қажет етеді, өйткені олар бұл мәселені шешуде аса пайдалы болуы мүмкін.

Болашақ зерттеулерде өзіндік оқуға арналған заманауи құрылғылармен жабдықталған ресурстардың рөліне назар аударуға болады. Бұл ағылшын тілі мұғалімдеріне озат және орташа деңгейдегі топтарға кезекпен көңіл бөлуге мүмкіндік береді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ur, P. Тілді оқыту курсы / P. Ur. — Кембридж: Cambridge University Press, 2005. — 375б.
2. Хармер, Дж. Ағылшын Тілін Қалай оқыту керек / Дж. Хармер. — Эссекс: Пирсон Лонгман, 2007. — 288 б.
3. Хармер, Дж. Ағылшын тілін оқыту практикасы / Дж. Хармер. — Харлоу: Лонгман, 2001. — 256 б.
4. Richards, J. C., Renandya, W. A. Тілді оқыту әдістемесі / J. C. Richards, W. A. Renandya. — Кембридж: Cambridge University Press, 2010. — 432 б.
5. Baker, J. Ағылшын тілі мұғалімінің анықтамалығы: аз ресурстармен үлкен сыныптарды қалай оқыту керек / J. Baker. — Нью-Йорк: Continuum; Лондон: Cassel, 2002. — 208 б.
6. Гесс, Н. Үлкен Көп Деңгейлі Сабақтарды Оқыту / Н. Гесс. — Кембридж: Кембридж Университетінің Баспасы, 2001. — 192 б.
7. Sánchez Fernández, C. A Study on Strategies for Differentiation in the Teaching of English as a Foreign Language / C. Sánchez Fernández. — 15 p.
8. Филлипс, Э. Мазасыздық және Ауызша Құзыреттілік: Сыныптағы Дилемма / Э. Филлипс // Француз Шолуы. — 1991. — №65. — Б. 1-14.
9. Топинг, К. Әрі Қарай Және Құрдастарының Репетиторлығының Тиімділігі Жоғары Білім: Типология Және Шолу / К. Топинг // Жоғары Білім. — 1996. — Т. 32. — Б. 321-345.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-117-121

**ВКЛАД ПРОЕКТА “РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ”
В ПЕРЕСМОТРЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ВЫСШЕГО
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

САНГОВ ХУСРАВ РАМАЗОНОВИЧ

координатор компонента 2

Проекта «Развития высшего образования»

***Аннотация.** Данная статья рассматривает вклад и опыт Проекта «Развития высшего образования» в сфере трансформации нормативно-правовой базы системы высшего профессионального образования в Республике Таджикистан. Автор подчеркивает основные моменты и результаты реализации проекта, в частности подкомпонента 2.2, которое затрагивает процесс трансформации системы высшего образования в контексте интернационализации и глобализации.*

***Ключевые слова:** стандарты, образовательные программы, учебные планы, высшее профессиональное образование, грантовые проекты, нормативно-правовые акты.*

С целью реализации Национальной стратегии развития системы образования, между Республикой Таджикистаном и Международной ассоциацией развития/Всемирный Банк было подписано Соглашение о финансировании от 7-го августа 2015 года, в следствии которого был сформирован Проект «Развития высшего образования» при Министерстве образования и науки Республики Таджикистан [5].

Проект включал несколько компонентов в зависимости от стратегических направлений развития системы высшего образования в Республике Таджикистан, и нужно отметить, что его реализация со всеми его подкомпонентами, в целом поспособствовали ускорению трансформаций в системе высшего профессионального образования Республики Таджикистан.

В данной статье мы рассмотрим результаты достигнутые в рамках реализации подкомпонента 2.2. (Реформа учебных программ высших учебных заведений на системном уровне) данного проекта.

Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон неоднократно в своих выступлениях и посланиях отмечал роль системы образования в современном обществе, особенно были отмечены процессы модернизации профессионального образования. Он подчеркнул, что “Необходимо обновление системы обучения и укрепления материально-технической базы, пересмотра планов и программ обучения рабочих профессий, обеспечение учреждений учебниками” [3].

В целях реализации подкомпонента 2.2. была сформирована рабочая группа распоряжением Министра образования и науки Республики Таджикистан (от 30.09.2019 г., № 10712). В его состав вошли 17 специалистов, из передовых ВУЗов Таджикистана и сотрудники министерства. Для поддержания рабочей группы в ходе реализации мероприятий, были также подключены иностранные эксперты с Тартуского университета Эстонии и консультанты зарубежом [4].

Основной задачей рабочей группы был пересмотр и формирование единого шаблона Государственного образовательного стандарта специальности (направления) и учебных планов нового поколения высшего профессионального образования.

В качестве пилота в рамках подкомпонента 2.2 было выбрано 18 специальностей педагогического направления.

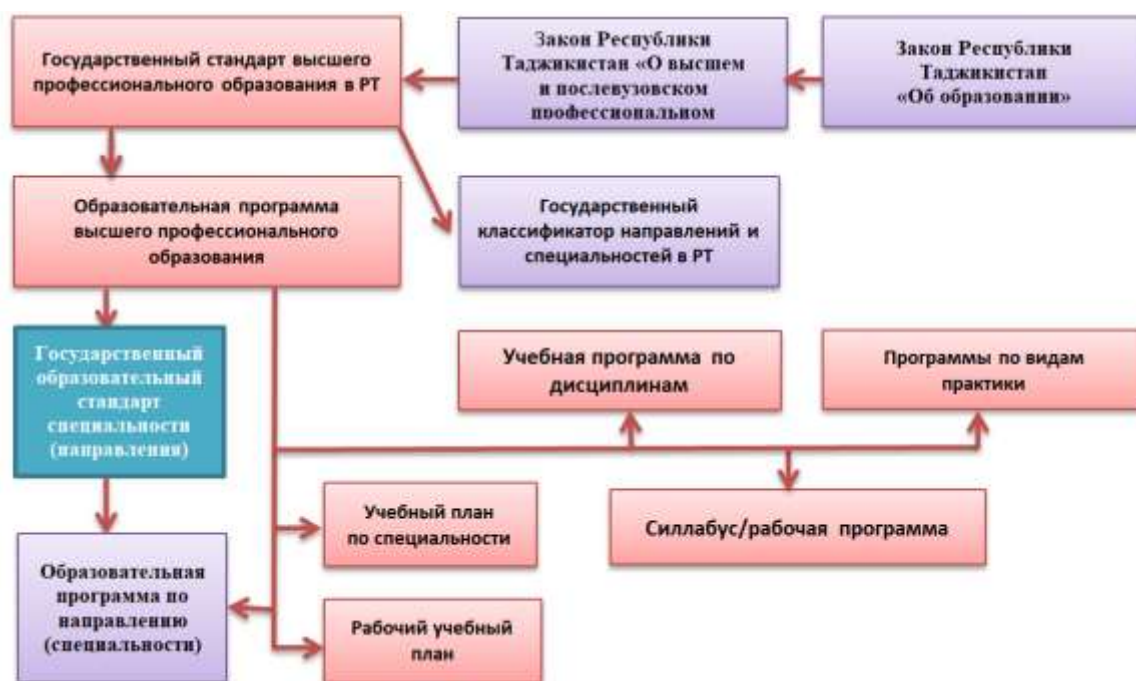
код	название специальности	код	название специальности
-----	------------------------	-----	------------------------

1-020101	История	1-020505	Информационные технологии
1-020301	Таджикский язык и литература	1-020602	Технология по специальности
1-020304	Русский язык и литература в национальных школах	1-010101	Дошкольное образование
1-020306	Английский язык	1-010201	Начальное образование
1-020501	Математика	1-030102	Музыкальное искусство
1-020401	Биология	1-030201	Физическая культура
1-020402	География	1-030403	Прикладная психология
1-020403	Химия	1-030302-01	Олигофренопедагогика
1-020502	Физика	1-030302	Сурдопедагогика

Специальность «Математика» было выбрана для создания единого шаблона образовательных программ и учебных планов нового поколения.

В процессе работы появилась необходимость в переименовании «Государственного образовательного стандарта по специальности (направлению)» в «Образовательную программу по направлению (специальности)».

В данном рисунке показана вся схема нормативно-правового обеспечения системы высшего образования Республики Таджикистан.

Согласно данному рисунку - **образовательная программа высшего профессионального образования** – это комплекс документов, которые определяют содержание образования по направлению (специальности) отдельной ступени высшего профессионального образования. А пакет документов программы высшего профессионального образования составляют положения, порядки, государственные учебные стандарты, типовые и рабочие учебные планы, учебные программы по предметам и силлабусы [1].

Образовательная программа по направлению (специальности) - определяет цели, задачи, планируемые результаты, содержание и организацию образовательного процесса по

направлению (специальности) отдельной ступени высшего профессионального образования [1].

Рабочая группа работала только с шаблонами двух документов:

1. образовательная программа по направлению (специальности) и
2. учебные планы.

Но для полноты картины по линии Программ конкурсных грантов данного проекта 29 под-проектов, реализовали пересмотр образовательных программ по 76 специальностям. Данные под-проекты охватили весь комплекс документов образовательных программ, включая и системы внутривузовского обеспечения качества.

Для содействия и структурирования процесса пересмотра образовательных программ со стороны проекта был составлен документ «Руководства по разработке и пересмотру образовательных программ высшего профессионального образования в Республике Таджикистан».

Стоит отметить, что весь процесс трансформаций проходил по средствам одобрения коллегии Министерство образования и науки Республики Таджикистан. Таким образом, решением коллегии Министерство образования и науки Республики Таджикистан №6/18 от 28.04.2020 были предложены и одобрены следующие изменения:

- ✓ «Государственный образовательный стандарт специальности (направления)» был переименован на «Образовательную программу по направлению (специальности)»;
- ✓ Объем кредитов блока базовых дисциплин (государственный компонент) в последующих учебных планах с 72 кредита был уменьшен до 60 кредитов (с учетом 6 кредитов дисциплины физической культуры);
- ✓ Был добавлен термин «Модуль» для классификации дисциплин;
- ✓ Для унификации и формирования блока «Базовых дисциплин» (государственного компонента) некоторые дисциплины были перемещены в раздел общепрофессиональных дисциплин [4].

В итоге, со стороны рабочей группы и международных экспертов были разработаны следующие документы:

- ✓ Таблица противоречий с Государственный стандарт высшего профессионального образования в Республике Таджикистан;
- ✓ Международные признанные терминологии;
- ✓ Классификация дисциплин по блокам и модулям;
- ✓ Шаблон образовательной программы по направлению (специальности);
- ✓ Шаблон учебного плана на основе классификации дисциплин [5].

После составления Таблицы противоречий с Государственный стандарт высшего профессионального образования в Республике Таджикистан возникла необходимость пересмотра данного документа тоже.

С целью разработки проекта документа «Государственного стандарта высшего профессионального образования в Республике Таджикистан» (ГОС ВПО) распоряжением Министра образования и науки Республики Таджикистан была сформирована другая рабочая группа (от 23.11.2020 г., № 2357).

В состав группы вошли сотрудники Управления высшего и послевузовского образования МОН РТ и заместители ректоров высших учебных заведений страны. ГОС ВПО был утвержден Правительством Республики Таджикистан от 29.11.2022 г., № 562. Приведём ниже ряд изменений:

Действующий ГОС ВПО	Проект документа
9 глав	11 глав
54 статьей	76 статьей
6 определений терминов	24 определений терминов

По результатам работы рабочих групп были утверждены решением коллегии Министерство образования и науки Республики Таджикистан от 29.04.2021, № 7/7. Нижеследующие документы:

- ✓ Классификация дисциплин по блокам и модулям;
- ✓ Шаблон Образовательной программы по направлению (специальности);
- ✓ Шаблон учебного плана на основе классификации дисциплин

Согласно данному решению с начало 2021-2022 учебного года первый курс всех специальностей высших учебных заведениях начали своё обучение по образовательным программам и учебным планам нового образца.

Содержание данных документов в ходе годовой апробации также был пересмотрен со стороны специалистов ВУЗов, сотрудников Министерство образования и науки Республики Таджикистан (МОН РТ) и Республиканским учебно-методическим центром (РУМЦ) для дальнейшего применения.

Для гибкости внедрения изменений и дополнений рабочие группы создали механизмы судейства данных процессов. Например, документ «Классификация дисциплин по блокам и модулям» был составлен для того, чтобы каждый раз при смене дисциплин государственного компонента (Блок базовых дисциплин) не вводить изменения в Государственный стандарт высшего профессионального образования (ГОС ВПО). Необходимо отметить, что в данном документе, дисциплины государственного компонента были максимально перемешены в начальные семестры обучения. Для систематизации и организации процесса перевода студентов из одного ВУЗа в другой. Данный документ может быть пересмотрен и утвержден коллегией МОН РТ. А в ГОС ВПО был добавлен пункт со ссылкой на данный документ.

Что касается внедрения новых терминов в ГОС ВПО значительно увеличило возможность ВУЗов для внедрения ряда документов и реализации процессов. Хочется отметить, что термины «блок» и «модуль» были добавлены в проект документа ГОС ВПО и благодаря классификации дисциплин по модулям, стало возможно указания цели отдельных блоков дисциплин и результаты их обучения. К примеру:

– **блок** - часть образовательной программы по направлению (специальности), в зависимости от направлений (специальностей) содержащие модули, дисциплины и другие виды мероприятий [1].

– **модуль** - часть образовательной программы по направлению (специальности), в котором изучается набор дисциплин и курсов, направленных на формирование одного или нескольких аналогичных компетенций [1].

Конечно за последние годы применения образовательных программ и учебных планов нового поколения многие ВУЗы уже отметили отдельные стороны данных документов для дальнейшего пересмотра. И ВУЗы могут отправлять свое мнение и отзывы, РУМЦу для дальнейших трансформаций и внедрения нововведений. Ведь образования – это всегда движущий элемент.

И напоследок хотелось бы предложить, чтобы данный опыт по пересмотру образовательных программ был продолжен, и на основе имеющего опыта в степени бакалавриата на системном уровне пересмотреть образовательные программы и учебные планы степеней «Магистратуры» и «Доктора философии (PhD)».

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственный стандарт высшего профессионального образования (обновленный) - https://adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=143800
2. Институциональные факторы формирования и развития рынка образовательных услуг в Республике Таджикистан - https://msu.tj/file/other/materialy_respublikanskoy_konferencii.pdf
3. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона - <https://president.tj/event/missives>
4. Проект «Развития высшего образования» - <https://maorif.tj/projects/tahsiloti%20oli/news?section=8>
5. Статистические отчёты Проекта «Развития высшего образования» - Душанбе, 2021.-350 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-122-124

УДК 379.8.092.2

ВОЗМОЖНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКСКУРСИОННОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

УЗБАЙРОВА АЙГЕРИМ ТУРЫМЖАНОВНА

Старший преподаватель кафедры "Естественные науки", Костанайский социально-технический университет имени Зулхарнай Алдамжара, Костанай, Казахстан

***Аннотация.** Экскурсионная деятельность сегодня имеет большое значение для культурно-просветительской и социальной деятельности, которая позволяет дать объективное образование в различных областях науки в обществе, а также патриотическое воспитание. Экскурсоведение создает условия для проведения традиционных исторических, краеведческих и туристских исследований в соответствии со своим потенциалом и возможностями, ориентируется на понимание познавательных процессов, получение необходимой достоверной информации от представляемого объекта. Воспитательная деятельность, самостоятельный поиск, индивидуальный творческий подход, пробуждение чувства патриотизма, позволяет дать умственное, нравственное воспитание, определить значение изучения истории прошлого.*

***Ключевые слова:** экскурсия, экскурсионная деятельность, беседа в экскурсиях, методика экскурсий, педагогическая деятельность экскурсий, школьные экскурсии.*

Существует несколько определений термина «экскурсия», опубликованных в различных изданиях, словарях. Если мы остановимся на определении, которое ближе к нам, то в словаре туристских терминов экскурсия во-первых, «процесс визуального познания окружающей среды; природы, современных и исторических событий. Процесс распознавания особенностей бытовых элементов, т. е. ценностей заранее выбранных объектов конкретного города или региона».

Экскурсия рассматривается в нескольких аспектах:

1. как индивидуальная форма обучения и воспитания;
2. культурная ценность как форма организации;
3. часть тематического цикла, как один из познавательных уровней;
4. научное знание, идейное воспитание как форма распространения;
5. Как мероприятие, проводимое по одному из направлений воспитания – патриотическому, трудовому, эстетическому, экологическому; 6. как форма работы с большой группой.

Экскурсия: основная задача педагога в экскурсии-расширить и организовать самостоятельную работу и исследовательскую работу, сосредоточить внимание на получении учащимися эмоционального воздействия при общении с объектами экскурсии и восприятии участниками объекта в природной среде.

Практика показывает, что программы способствуют широкому, всестороннему усвоению студентами учебного содержания, взаимосвязи между физикой и химией, физикой и биологией, историей и литературой, географией и экологией, а также повышению интереса к профессии.

Во время экскурсии участники не только осваивают новые знания или получают глубокие и всесторонние знания, но и приобретают навыки и умения их применения. Экскурсия по природе, музею, литературе, производству учит понимать произведения искусства, находить художественность в общем явлении, ощущать красоту человеческого труда. В экскурсионной деятельности такие образовательные задачи, как: повышение интереса учащихся к изучению города, выявление их потребности в

совершенствовании своих знаний в процессе работы с экскурсией, обучение культуре речи, развитие образного мышления, зрения и зрения[1].

В процессе внедрения экскурсионных работ в учебный процесс в качестве дополнительной формы обучения мы считаем, что достигнем следующих результатов:

1. объяснение понятия экскурсии;
2. рассказать историю страны-земли;
3. патриотическое воспитание подрастающего поколения;
4. знакомство с историей предков;
5. антинаркотическое воспитание;
6. учите твердо придерживаться здорового образа жизни. ;
7. помощь в чтении книги, ее получении, получении информации;
8. рассказ о жизни людей искусства.
9. свободное общение;
10. совершенствование логического мышления;
11. внести вклад в выбор профессии.

В школах или учебных заведениях высшего и среднего образования метод экскурсий используется менее преподавателями как часть обучения и воспитания. Экскурсии для студентов проводятся редко.

Экскурсия способствует всестороннему гармоничному развитию людей, расширению мировоззрения и кругозора, формированию нравственных установок, повышению эффективности их образования и воспитания. Помогает нашему народу осваивать духовные богатства, осваивать национальную культуру. Также экскурсия, природные особенности живописной природы, каждый камень, воспевающий историю, представляет в плоский мир, прославляя наше древнее генеалогическое историческое наследие, культуру и профессию. Таким образом, экскурсия является большим отражением родительского богатства, народных обычаев, оставленных нашими предками из поколения в поколение в нашей родной культуре.

В методике проведения экскурсии выделяют 3 блока:

1. Подготовить экскурсию; вывести учащихся на презентуемый объект и закрепить, закрепить материал по теме урока; пересмотреть экскурсионный материал и подведение его итогов;

Успех любой экскурсии зависит от ее тщательно продуманной подготовки (если экскурсия является комплексной). В состав подготовки (содержание) входит тщательное освоение учителем объекта, на котором проводится экскурсия, и его проведение подготовка к экскурсии с определением определенных целей и задач и содержания экскурсии; особое внимание следует уделить подготовке специалистов. Им с самого начала дают инструкции и рекомендации о том, какой аспект экскурсии следует учитывать. Большое внимание при проведении экскурсии уделяется подготовке учащихся. План экскурсии составляется на таком уровне, чтобы заинтересовать учащегося. В процессе работы над планом учащимся отводятся Контрольные задачи и определяется выбор предметов для экскурсий (блокнот, карандаш, измерительные приборы, фотоаппараты, кинокамеры).

Перед выездом на экскурсию происходит взаимная беседа, обмен мнениями, уточняются задания, определяются форма, порядок проведения, сроки, время, отведенное на экскурсию, отчетные документы и материалы, рассматриваются вопросы дисциплины во время экскурсии для учащихся младших классов. При этом особое внимание уделяется правилам техники безопасности. Время, отведенное на экскурсию, длится от 40-45 минут до 2 с половиной часов, не считая пройденного пути. Она определяется характером, назначением, содержанием объекта экскурсии, и ее качество зависит от умений учителя, умения повышать активность учащихся, умения учащихся раскрывать поисково-познавательный аспект, ставить перед ними проблемные вопросы, пробуждать интерес к экскурсии. Во время экскурсии учащиеся создают листовки, рисунки, фотографии [2].

Экскурсия заканчивается тем, что учитель, объединившись с учениками, делится увиденным, услышанным и обсуждает. Систематизировать освоенную тему, разделить на разделы, выявить впечатления учащегося, дать им творческие задания, такие как написание сочинений, подготовка докладов, составление альбомов, выдача специальных статей в газету, составление гербария и коллекции, подготовка материалов для школьных выставок, музеев.

Историко-литературные экскурсии завершаются призывом учащихся к организации выставок, проведению конференций. В целях упорядочения проведенных экскурсий в школе составляется план экскурсий. К ним относятся учебные, подготовленные по плану классного руководителя, а также внеклассные экскурсии. Однако даже при проведении какой-либо экскурсии, если ее проведение удовлетворяет необходимым педагогическим запросам, эта экскурсия способствует накоплению знаний, усвоению учащимися таких нравственных качеств, как внимательность, пунктуальность, культура, эстетика.

Экскурсия-это общественное явление, поэтому отношение к ней было разным в каждом обществе. В нашем обществе, в условиях гуманизации и демократизации жизни общества, особое внимание уделяется подготовке квалифицированных специалистов в связи с коренными изменениями, происходящими в стране. В мире так много разных явлений, и экскурсии, которые направлены на изучение этих явлений, также разнообразны. Это полезное занятие, объединяющее все активные формы отдыха и требующее определенных физических и духовных усилий [3].

ЭДЕБИЕТТЕР

1. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. Учебник, М., 2004
2. Методика подготовки и проведения экскурсии: Учеб. Пособие. –М., ЦРИБ, 1980 г.
3. Хасанова М.П. Воспитание подрастающего поколение средствами экскурсионного деятельности. А, 1998 г.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-125-128

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ МӘСЕЛЕСІ

ЕРГАЛИЕВА АСЕЛЬ АСЫЛБЕКОВНА

Шетел тілі пәнінің оқытушысы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің
Zhansugurov College - i, Талдықорған қаласы, Қазақстан

ОМАРОВА АЛМАГУЛ НУРАХМЕТОВНА

Педагогика және психология пәндерінің оқытушысы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу
университетінің Zhansugurov College - i, Талдықорған қаласы, Қазақстан

***Аңдатпа.** Мақалада білім алушылардың жеке тұлғасын қалыптастырудағы әлеуметтендіру мәселесінің жолдары мен негіздері қарастырылады.*

***Тірек сөздер:** Әлеуметтену процесі, қарым-қатынас, мінез-құлық, қабілеттілік.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются пути и основы проблемы социализации в формировании личности обучающихся.*

***Ключевые слова:** Процесс социализации, общение, поведение, способности.*

***Abstract.** The article is sent through and based on the problems of socialization in the formation of personalities that arise.*

***Key words:** Socialization process, communication, behavior, abilities.*

Қоғамымыздың саяси-экономикалық, әлеуметтік және мәдени ортасында болып жатқан ауқымды өзгерістер - Қазақстанның кәсіптік білім беру жүйесінің алдына күрделі міндеттер мен заманауи жұмысшы мамандықтарына: жұмысшы мотивациясының қолжетімділігі, команданың игілігі үшін командамен жұмыс жасай алу біліктілігі, стандартты емес тапсырмаларды шешу біліктілігі, өзіне жауапкершілікті ала білу, үнемі білімін жетілдіріп отыру мен жұмысқа деген жоғары қабілеттілік тәрізді жаңа талаптар қояды.

Аталған талаптарға сай білім алушыларды қалыптастыру мәселесі оқыту үрдісінің ғана емес, тәрбиелеу үрдісінің де басты функцияларының бірі болып табылады. Сондықтан білім алушылардың жеке тұлғасын қалыптастырудағы әлеуметтендірудің маңызы туралы сөз қозғалынбақ.

Әлеуметтену – адамның қоғамдық ортаға нәтижелі кірігуі, ол ортада өзін – өзі жүзеге асырып, үйлесімді өмір сүре алуы болып табылады.

Әлеуметтену процесі дегеніміз (латынша “socialis” қоғамдық деген сөзінен шыққан) – адамның қоғамға қатыстырылу процесі, сол процестің нәтижесінде адамның әлеуметтік тұлғаға айналуы.

Әлеуметтену – адамның бүкіл өмірі бойында жалғасатын ұзақ процесс. Адам туып-өсіп, әртүрлі сатыдан өтеді, бірақ кенеттен адам болып шыға келмейді, тұлға болып қалыптасу үшін әр адам қоғамның мүшесі ретінде өзінше пісіп-жетілуі керек, яғни адамзаттық қоғамда белгілі әлеуметтік функцияларды дербес атқаруға қабілетті болуы керек, басқаша айтқанда, адам болу үшін сол адамзаттық қоғамға бірте-бірте кірігіп, тиісті әлеуметтік қасиеттерге ие болу, яғни әлеуметтенуі қажет. Онсыз адам әлеуметтенген тұлға бола алмайды.

Әлеуметтік ұғым психология, философия және педагогикалық еңбектерде кеңінен қолданылады. «Әлеуметтендіру» ұғымы адамды әлеуметтік қарым-қатынастар жүйесінде әртүрлі әлеуметтік бірліктердің (топтар, институт, ұйымдар) түрлеріне интеграциялау, одақтық қауымдастыру болса, ал әлеуметтендіру — мәдени элементтерді түсіндіру, әлеуметтік мұраттар мен құндылықты игеру негізінде жеке тұлға қасиеттерін қалыптастыру болып табылады.

Сөз жоқ әлеуметтендіру жүйесінің мазмұны қоғам талабымен айқындалады, яғни оның мүшелері қоғамның маңызды салаларын білуі, өндірістік қызметке қатысуы, заңды басшылыққа алатын азамат болуы қажет. Адамдардың мінез-құлқы әлеуметтендірудің объектісі ретінде қалады. Бірақ адам бұл процестің объектісі ғана емес, субъектісі болған жағдайда ғана әлеуметтенеді.

Ғылымға адамды «әлеуметтендіру» термині саяси экономикадан келді, оның ең алғашқы мағынасы жерді, өндіріс құралдарын «қоғамдастырудан» басталды. Әлеуметтендірудің адамға тәуелдендірген автор американдық әлеуметтанушы Ф.Г.Гиддингс (1887ж.) өзінің «Әлеуметтендіру теориясы» кітабында, бұл ұғымды қазіргі ұғымға жақындастыра қарап: адамның әлеуметтік табиғи мінезін дамыту немесе индивидтің мінезін, жалпы адамды әлеуметтік өмірге дайындау деп тұжырымдады [1].

Әлеуметтендіру - тұлғаның белгілі бір бейнесін дәріптейді, оның негізгі белгілері: адамның әлеуметтік қарым-қатынасы, достық, сүйіспеншілік, отбасы, өндірістік, саяси тағы басқалардан көрінеді. Әлеуметтендіру жүйесінің алдына қойған міндеттерінің екі тобы шешімін табады: тұлғаның әлеуметтік бейімделуі мен әлеуметтік кемелденуі. Бұл міндеттердің шешімі ішкі және сыртқы факторларға байланысты. Соның ішінде, сыртқы ортаның қайшылықтары баланың бойында дамып келе жатқан ішкі қарсыластық күшіне сай келуге тиіс. Адамның орталыққа ұмтылыс күші, сыртқы мәдениеттің жерінен әлдеқайда басым болуы қажет, сонымен қатар, оның жаңа ағымын үздіксіз сезінуі керек.

Әлеуметтендіру процесі үшін қоғамдық тәрбиенің маңызы зор. Әлеуметтендіру процесін индивид тарапынан әлеуметтік тәжірибені меңгеру барысында қарым-қатынас және іс-әрекет аясын кеңейту ретінде, өзін-өзі реттеу, сана-сезімі мен белсенді өмірлік ұстанымының қалыптасуы түрінде сипаттауға болады.

Әлеуметтендірудің көптеген тұжырымдамаларын талдау, олардың барлығын осы аталған позициялардың, ұстанымның біріне жақындайды, олардың өзі адамның әлеуметтендіру жүйесіндегі орнын түсінуі. Біріншісі, адамның әлеуметтендіру жүйесінде моральдық позициясын ұстанады, ал әлеуметтендірудің өзін адамның қоғамға бейімделу кезеңі ретінде қарастырады, әрбір мүшені өзіне тән мәдениетіне қарай қалыптастырады. Мұндай көзқарасты субъект – объект деп қарауға болады (қоғам объективтік әсер, ал адам —оның объектісі). Бұл ұғым — пікірдің басында Э. Дюркгейм және Т. Парсонс тұрды. Екінші жағынан, адам әлеуметтендіру кезінде белсенді түрде қатысып қоймай, қоғамға да бейімделеді, өз - өзіне, өмірдегі жағдайларға да әсерін тигізе алады. Бұл көзқарасты «субъект-субъект» деп атауға болады. Бұл екінші позицияны Ч.Кули және Д.Г. Мид ұстанды [1].

Балалар, жасөспірімдер, жастар өзара қарым-қатынаста, әлеуметтену кезінде олардың дамуларына азды-көпті әсер ететін түрлі жағдайлардан өтеді. Адамға әсер ететін түрлі жағдайларды қозғаушы күш деп атайды. Біршама зерттелген ғылыми еңбектерде әлеуметтендірудің жағдайлары мен қозғаушы күштерін төрт топқа біріктіреді.

Бірінші – мегафакторлар (мега - өте үлкен) – космос, неосфера, планета, әлем бұлар басқа қозғаушы күштер арқылы барлық жер бетінің тұрғындарын әлеуметтендіруге әсер етеді.

Екінші – макрофакторлар (макро - үлкен) - ел, мемлекет, этнос, қоғам бұлар белгілі бір елді мекенде өмір сүртің тұрғындарды әлеуметтендіру.

Үшінші - мезофакторлар (мезо - орташа) - тұрғылықты жерде халықтың болмыс түрі, әртүрлі субмәдениетке қатысы бойынша сараланатын адамдардың үлкен тобын әлеуметтендіру жағдайы.

Микрофакторлар – белгілі бір нақты адамдарға әсер ететін қозғаушы күштер жатады – үйелмен мен отбасы, көрші, құрдастар тобы, тәрбие орындары, әртүрлі қоғамдық, діни, мемлекеттік, жеке ұйымдар, микросоциум. Әлеуметтік тәрбиенің мазмұны жеке тұлғаны қалыптастырудың барлық жүйесін қамтиды. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында іс-әрекет пен адамның мінез-құлқы жеке тұлғаны қалыптастырудың компоненті ретінде келеді[2].

Қазіргі қарыштап дамып келе жатқан нарықтық экономика заманында білім алушыларды әлеуметтендіру мәселесі – олардың оқу мен білім алуға деген қолжетімділігін қамтамасыз ету де болып табылады.

Қыркүйек айында Қазақстан Республикасының ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек өзінің Жетісу халқымыен кездесуінде жастарды әлеуметтендіру мәселесі – бүгінгі күнгі басты мәселелердің бірі екендігін ескере отырып, жастардың жоғары білімге деген қолжетімділігін сақтау мәселесіне кеңінен тоқталды. Еліміздегі демографиялық өсімнің қарқыны жоғары болуына байланысты бұл мәселенің өзекті екендігіне тоқталды. Мәселен, студенттер саны 2025 жылға қарай 626 мыңнан 800 мыңға дейін өссе, 2030 жылы олардың саны 1 млн-нан асатындығын; грант саны жыл сайын 10 мыңға артып келетіндігін; 2030 жылға қарай шәкіртақы мөлшері 100 пайызға ұлғаятындығын; демографиялық өсімге байланысты қосымша қолдау тетіктерін қарастыру көзделіп отырғандығын айтты. Сондай – ақ студенттік жатақханалардың жетіспеушілігі де өзекті мәселе екендігін және білім алушылардың білім алуға жағдайын жақсартуда білім берудегі үлкен құрылыс дәуірі басталатындығын атап өтті. Сонымен қатар, министр инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі тұжырымдама мен жол картасын дайындау туралы айта келіп, жоғары оқу орындары мен ғылыми-зерттеу институттарында инклюзивті білім берудің қолжетімділігі төмен екенін айтты. Жоғары оқу орындарының инфрақұрылымын кеңейту мақсатында шетелдік университеттер, елдегі кампус филиалдарын салу үшін инвесторлар тартылып, сол жоғары оқу орындарының өңірлердегі филиалдары еліміздің түкпір-түкпірінен ашылатындығын айтты.

Иә, білім алушыларды әлеуметтендіру мәселесі білімге деген қолжетімділікті қамтамасыз етумен ғана шектелмейді. Білім алушылардың білім алып отырған оқу орындарындағы әлеуметтік - педагогикалық мүмкіндіктерді жетілдірумен тікелей байланысты. Бұл үрдіс мынандай қағидалардан тұрады:

1. Мазмұндық қағида – білім алушылардың колледж қабырғасында алған білімдері ғылым мен білім негіздерін меңгеріп қана қоймай, олардың нәтижелі әлеуметтену мәселесінде шешуі керек.

2. Процессуалдық – білімгерлерді білім беру үрдісіне кіріктіру түрлі деңгейлі, түрлі бағыттағы мазмұнды білімдерді ешбір қиындықсыз меңгертуге бағытталуы керек.

3. Технологиялық – білімгерлердің интеллектуалды, психологиялық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін ақпараттық коммуникативті технологиялармен жабдықталуы керек.

4. Педагогикалық – білім алушылардың жеке тұлғасы қалыптасып, жеке көзқарастары мен ой – пікірлерін еркін түрде айта алатын, әлеуметтену мәселесін еш қиындықсыз шеше алатын деңгейде тәрбиелеу [3].

Тәрбиенің әсері - қалыптасып келе жатқан тұлғаның ортамен (әлеуметтік қана емес, сонымен бірге табиғат, матриалдық, рухани) мақсаттарға сай өзара қарым-қатынасы болып табылады. Әлеуметтік тәрбие – өзіне тән әдістер арқылы, сонымен қатар экономикалық саяси, құқықтық идеалды қалыптастыратын тәрбие кеңістігі екенін бүгінгі педагогтық қауым мойындауда.

Өзгермелі әлем жағдайында бүгінгі күннің талабына орай мақсат, міндеттерді шешу үшін оларды іске асыратын болашақ ұрпақ қоғам дамуына сәйкес болуы қажет. Қоғамдағы өзгерістердің бағыт-бағдары мен талаптары сол қоғамда өмір сүріп отырған адамдарға да жаңа талап-тілектер мен құндылықтарды жүктеп отырады сөзсіз. Ал бүгінгі күннің қояр басты талабы - әрбір адамның өзі өмір сүріп отырған кезеңдегі өзгерістерді ой елегінен өткізіп, жаңа жағдайға, өмірге қарай бейімделуі яғни өздерін қайта құруы, бойларындағы құндылықтарды қайта бағалап, байыта отырып, өмір сүре алуы болып отыр. Бұл - қажеттілік, өйткені өмір талабы осыны қажет етеді.

Адам өмірге дайын мінез-құлық нормалар, рухани құндылықтар, және қызығушылықтармен келмейді. Бұл қасиеттердің барлығы бірте-бірте әртүрлі әлеуметтік құрылымдар мен топтарда қалыптасып, дамып, қоғам дамуындағы өзгерістерге орай,

қоғамдық қатынастар негізінде қалыптасқан топтар мен жеке адамдардың іс-әрекетін реттейтін талаптарға бағынады. Ал әрбір адам қалыптасып, дамып тұлға, дербес адамға айналғанша өзі өмір сүріп отырған әлеуметтік жүйенің мәдени мұралары мен құндылықтарын игеруде өзіне тән жолдары мен сатылардан өтеді.

Әлеуметтендіру үрдісі әлеуметтіктен тыс қалған адамды тәрбие арқылы әлеуметтендіріп, сол қоғамға сай өмір сүруге дағдыландырады. Бұл үрдіс жеке бастың жас ерекшелігіне байланысты күрделеніп, өзгеріске ұшырайды.

Әлеуметтену - индивидтің нақты қоғамға, әлеуметтік топқа тән құндылықтарды, нормаларды, мінез-құлық үлгілерін игеріп, тұлғаға айналу процесі. Ғалым Т.Қалдыбаеваның пайымдауынша «әлеуметтендіру» ұғымы тұлға ұғымымен бірдей, мәні бір, бірі адамның әлеуметтік даму жолын бейнелесе, екіншісі соның нәтижесі, ал әлеуметтендірудің мәні - адамның адамдық қасиеттерін ашып, оны қоғамдағы әлеуметтік қатынасқа түсуге даярлау, тек әлеуметтік қатынасқа түсіп қана қоюға емес, саналы арақатынасқа, өзінен басқа да адамдар сезімі, мүддесі, сұранысы бар екенімен санаса отырып, адамдық мәніне лайықты қатынас жасау деп тұжырымдайды [3].

Т.Парсонс анықтамасы бойынша әлеуметтендіру дегеніміз – индивидтердің жалпыға бірдей нормаларды бойына сіңіруі арқылы әлеуметтік жүйемен үйлесуі. Н.Смелзердің пікірінше адам алғаш өмірге келгеннен бастап әлеуметтендіру барысында тұлғаны қалыптастыру жүріп жатады. Кең көлемді құндылықтарды, сол арқылы адамдар тіршілігінің бағдарларын меңгереді дейді.

Ғалымдардың әлеуметтендіру туралы пікірлерін саралай келіп, әлеуметтендіру немесе әлеуметтік даму бұл өмірге келген барлық адамның қоғамдық өмірге араласып, әрекет етуі үшін, өмір сүруге мүмкіндік беретін әртүрлі білім-біліктер мен өмірлік дағдылар және тәжірибелерді, жалпыға ортақ мінез-құлық нормалары мен ережелерін игеріп, белгілі іскерліктер мен өз ұлтының мәдениетін меңгере отырып қоғам мен мәдениетке кіру үрдісі деп тұжырымдаймыз. Игерген іскерлік-дағдылар мен құндылықтар негізінде әлеуметтік ортамен, яғни қоғамдық өмірмен қарым-қатынасқа түсе отырып өмірдегі өз орнына, рөліне ие болып, индивидтің тұлғаға немесе дербес адамға айналу жолы деп қорытуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Аванесова, Г.А. Мәдени-тынығу қызметі: Ұйымдастыру теориясы мен практикасы. - М.: Aspect Press, 2018.
2. Әбсаттаров Р. Дәкенов М. Әлеуметтану. Алматы, 2003.
3. Қарабаев Ш.К. Әлеуметтану негіздері. Оқу құралы. Алматы, 1982.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-311-129-132

ТАТБИҚИ ЛОИҲАҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ЧИҲАТИ РУШДИ МАОРИФИ КИШВАР

МИРБОБОЕВ ФАРЗОН РАҲМАТУЛЛОЕВИЧ

мутахассис оид ба мониторинг ва баҳодиҳии Лоиҳаи «Рушди таҳсилоти олий»-и
Взрати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аннотатсия. Дар мақолаи мазкур сухан перомунӣ рушди лоиҳаҳои инноватсионӣ дар пешрафти маорифи кишвар меравад. Муаллиф дар мақолаи худ бар пояи манбаъҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ин пажӯиширо анҷом додааст. Дар мақолаи мазкур масъалаи лоиҳаҳои инноватсионӣ таҳқиқ гардида, барои боз ҳам беҳтар гардонидани ҳамкориҳои судманд бо шарикони рушд дар соҳаи маорифи кишвар таҳлил ва муқоиса карда шудааст.

Бодарназардошти гуфтаҳои боло, имрӯзҳо дар кишвари тозастиқлоли мо зиёда якчандто лоиҳаҳои инноватсионӣ ва лоиҳаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ амал мекунанд, ки дар таҳқиқоти мазкур бештар доир ба лоиҳаҳои инноватсионӣ нигаронида шудааст, ки мо ин рисолатро дар заминаи сарчашмаҳои дарёфтгардида анҷом додаем. Метавон ишора намуд, ки лоиҳаҳои инноватсионӣ дар рушду нумуи маорифи кишвар нақши бориз дорад, зеро он дар тамоми самҳои рушди таҳсилоти мамлакат саҳмгузор мебошад.

Вожаҳои калидӣ: лоиҳа, инноватсионӣ, сармоя, мактаб, шарикони рушд, маориф, донишгоҳ, коллеч, донишкада, сармоягузорӣ, ташкил, банк, идоракунии, технология, навоарӣ, захираҳои моддӣ, маблағгузорӣ, дастгирӣ, истиқлолият, иқтисодиёт, молия, мутахассис, таҳсилоти олий ва миёна.

РЕАЛИЗАЦИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ СТРАНЫ

МИРБОБОЕВ ФАРЗОН РАҲМАТТУЛОЕВИЧ

специалист по мониторингу и оценке Проекта “Развития высшего образования”
Министерство образования и науки Республики Таджикистан

Аннотация. Данная статья посвящена развитию инновационных проектов в сфере образования страны. Данное исследование автор провел в своей статье на основе научно-исследовательских источников. В данной статье исследуется, анализируется и сравнивается вопрос инновационных проектов с целью дальнейшего улучшения взаимовыгодного сотрудничества с партнерами по развитию в сфере образования страны.

Принимая во внимание вышеизложенное, сегодня в нашей независимой стране существует более нескольких инновационных проектов и научно-исследовательских проектов, которые в данном исследовании больше ориентированы на инновационные проекты, которые мы выполнили этой миссией на основе найденных источников. . Можно отметить, что инновационные проекты играют значительную роль в развитии и качестве образования в стране, так как способствуют всем аспектам развития образования страны.

Ключевые слова: проект, инновационный, капитал, школа, партнеры по развитию, образование, университет, колледж, институт, инвестиции, организация, банк, менеджмент, технология, инновация, материальные ресурсы, финансирование, поддержка, независимость, экономика, финансы, специалист, высшее образование. и средний.

Давлатҳои пешқадами дунё ба омӯзиши ин бахш диққати махсус дода, дар асоси поягузориҳои он самараи дилхоҳро ба даст оварданд. Гузашта аз ин, бо мақсади вусъат

бахшидан ба раванди гузариши иқтисодиёти кишвар аз модели аграрию саноатӣ ба саноатию аграрӣ ва аҳаммияти назаррас доштани бахши саноат дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ соли 2018 аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон саноатикунонии босуръати мамлакат ҳамчун ҳадафи чоруми миллӣ ва стратегии давлат ва солҳои 2022-2026 «Солҳои рушди саноат» эълон карда шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди бахши инноватсионӣ таваҷҷуҳи хоса медиҳад. Дар умум, рушди таҳқиқоти илмӣ ба ҳалли вазифаҳои стратегӣ, фароҳам овардани заминаҳо ва шароит барои рушди босифати иқтисодиёти кишвар нигаронида шудааст. Дар соли 2021 дар бахши илмӣ кишвар 82 муассисаи илмию таҳқиқотии академӣ ва соҳавӣ фаъолият менамуд. Дар баробари ин, дар зиёда аз 40 муассисаи таҳсилоти олӣ ва филиалҳо таҳқиқотҳои илмӣ гузаронида мешаванд. Шумораи мутахассисоне, ки бевосита бо фаъолияти илмию таҳқиқотӣ ва коркардҳо машғуланд, дар кишвар аз 443 нафари дар соли 2015 то 450 нафари дар соли 2021 нисбат ба 1 миллион нафар аҳолии афзоиш ёфта, афзоиши миёнаи солона 3,1 дарсадро ташкил дод. Рушди босуръати фаъолияти илмию таҳқиқотӣ асоси тағйироти назарраси заминаи техникӣ ва сохтори иқтисоди миллӣ бо мақсади баланд бардоштани рақобатпазирии он мебошад. Тибқи таҷрибаи ҷаҳони ақибмонӣ дар ҳудуди 12 моҳ дар коркардҳои технологияи маҳсулот даромадро аз фуруш ё истифодаи онҳо дар тӯли тамоми давраи ҳаёти маҳсулот дар ҳудуди қариб 50 дарсад коҳиш медиҳад. Ин як ангезаи ҷиддӣ барои рушди босуръати таҳқиқотҳои илмӣ дар соҳаҳои афзалиятноку ояндадор ва навсозии босуръати истеҳсолот мебошад. Азбаски Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои илм, технология ва инноватсия барои давраи то соли 2030 ислоҳоти миқёси дарозмуддатро муайян мекунад, хеле муҳим аст, ки натиҷаҳои фосилавии ислоҳот дар барномаи миёнамӯҳлат инъикос ёбанд. Чунин раванд бояд дар робита бо нишондиҳандаҳои мақсадноки афзалиятҳои асосии рушд таъмин гардад. Аз ин хотир, дурнамои рушди бахшҳои калидии илм, технология ва инноватсияҳои кишвар бояд ба талаботи муосири глобалӣ ва миллӣ ҷавобгӯ бошанд.

Бояд тазакурр дод, ки дар пешрафти маорифи кишвар мавқеи лоиҳаҳои инноватсионӣ басо калон мебошад, зеро он ҳам аз лиҳози иқтисодӣ ва аз ҷиҳати молиявӣ ба рушду нумуи сифати таҳсилоти ҷумҳурий таъсиргуздор мебошад. Ҳамаи он лоиҳаҳои инноватсионӣ ба пешрафти маорифи кишвар ва рушди дурнамои он нақши боризро мебозад, зеро тамоми он аз тарафи кишварҳои сармоягузор ташкил ва дастгирӣ карда мешаванд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаҳои инноватсионӣ бо ҳадафҳои зайл таъсис дода мешавад:

- рушди имкониятҳои илмию техникӣ ва технологияи инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- татбиқи барнома ва лоиҳаҳои инноватсионӣ;
- ташкил ва татбиқи барномаҳои инноватсионии давлатӣ ва ғайридавлатӣ;
- мусоидат ба инкишофи технологияҳои муосири илмталаб;
- таҳкими заминаи моддию техникӣ ва молиявии муассисаҳои таълимӣ, илмию таҳқиқотӣ, истеҳсолӣ ва дарёфти сармояи дохилию хориҷӣ барои рушди илм ва технология;
- муттаҳид сохтани нерӯи зеҳнӣ барои пешбурди таҳқиқоти илмӣ ва ҷорӣ намудани технологияи аълосифати муосир дар истеҳсолот;
- рушди корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳои хурду миёна;
- ташкили ҷойҳои нави корӣ;
- дар истеҳсолот ҷорӣ намудани дастовардҳои илмӣ, технологӣ ва инноватсионӣ;
- ҳамкориҳои муассисаҳои илмӣ ва бизнеси инноватсионӣ [6].

Аз рӯи иттилооти пайдо намудаи мо, имрӯзҳо дар доираи ҳамкориҳои судманду созандаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шарикони рушд дар соҳаи маорифи кишвар татбиқи 6 лоиҳа, ба хусус, Лоиҳаи «Инкишофи барвақтии кӯдакон барои густариши сармояи инсонӣ дар Тоҷикистон», Лоиҳаи «Соҳтмон ва муҷаҳҳазгардонии мактабҳо, марҳилаи 4», Лоиҳаи «Дастгирии татбиқи Стратегияи миллии рушди маориф», Лоиҳаи «Беҳтарсозии малакаҳои касбӣ ва имконияти бокортаъминшавӣ», Лоиҳаи «Таҳсилоти касбию техникаӣ ва омӯзиш дар минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон» ва Лоиҳаи «Дастгирии ғизои мактабӣ» бо ҷалби 210 миллион доллари амрикоӣ мавриди татбиқ қарор доранд [7].

Инчунин, соли 2023 татбиқи «Лоиҳаи муҳити таълим, асоси таълимоти босифат» барои солҳои 2023-2028 бо ҷалби 50 миллион доллари амрикоӣ оғоз меёбад.

Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 апрели соли 2012, № 822 “Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ” [1] фаъолияти инноватсионӣ - фаъолияти, ки ба таҳия ва ҷорӣ намудани инноватсия (натиҷаи нав ё такмилдодашудаи таҳқиқоти илмӣ, корҳои таҷрибавию конструкторӣ ё дигар дастовардҳои илмию техникаӣ) алоқаманд буда, барои расонидани он то бозор дар шакли нав ё такмилдодашудаи маҳсулот, хизматрасонӣ, усули истеҳсолот ё дигар натиҷаи самараноки ҷамъиятӣ рағбат карда шудааст. Маҳсулоти инноватсионӣ бошад натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ, ки дар шакли нави маҳсулот, кор ва хизматрасониҳо, усули истеҳсолот ё натиҷаи дигари барои ҷамъият самаранокиаш баланд ё натиҷаи интиқоли маҳсулоту хизматрасониҳои мавҷуда, усулҳои истеҳсолот ва натиҷаҳои дигари ғоиданоки ҷамъиятӣ ифода меёбад. Дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ дар шаклҳои зерин амалӣ мегардад: маблағгузориҳои корҳои илмию таҳқиқотӣ, таҷрибавию конструкторӣ ва технологӣ барои ба вуҷуд овардани маҳсулоти нав ё такмилдодашуда, технологияи нав ё такмилдодашуда, ки барои истифодабарии амалӣ таъин шудаанд; ба субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ барои ихтиёрдорӣ ё истифодабарӣ пешниҳод намудани молу мулкҳои давлатӣ, натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ ва воситаҳои фардикунонидашудаи ба онҳо баробар; муқаррар намудани имтиёзҳо мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; мусоидат ба рушди корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳои, ки ба фаъолияти инноватсионӣ машғуланд; дастгирии истеҳсолию технологияи субъектҳои фаъолияти инноватсионӣ; расонидани хизматҳои махсусгардонидашуда ва машваратӣ; маблағгузориҳои корҳо оид ба тайёр намудани ва баланд бардоштани дараҷаи тахассусии мутахассисон дар соҳаи фаъолияти инноватсионӣ; фароҳам овардани шароити зарурии ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ, ки сармоягузориҳо барои татбиқи сиёсати давлатии инноватсионӣ таъмин менамояд; ташаккули инфрасохтори инноватсионии илм, истеҳсолот ва хизматрасонӣ; иштирок дар ташкили истеҳсолоти рақобатпазир; таъмини бозори кафолатноки фурӯши маҳсулоти инноватсионӣ дар асоси фармоиши давлатӣ; пешбарии инноватсияҳои ватанӣ ба бозори хориҷӣ [6].

Бояд таъкид кард, ки лоиҳаҳои инноватсионӣ дар рушду нумуи маорифи кишвар нақши бориз дорад, зеро он дар тамоми самҳои рушди таҳсилоти мамлакат саҳмгузор мебошад. Ба ибораи дигар ифода намоем, дар беҳтар гардонидани сифати таҳсилоти муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии кишвар мавқеи густурдаеро моли аст. Барои ҳамин, ҳам моро мебояд, ки дар беҳтар гардонидани сифати таълиму тарбияи насли ҷавони ҷамеаи соҳибистиқлоламон камари ҳиммат бандем, то ки барои наслҳои минбаъда ягон меросе аз худ боқӣ гузорем.

Ҳамкориҳои судманду самарабахш бо шарикони рушд дар партави сиёсати маорифпарваронаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти соҳтмону навсозӣ ва муҷаҳҳазномаии иншооти соҳаи маориф сол аз сол густариш меёбад. Ин раванд ҷиҳати ба сатҳи сифатан нав баровардани таълиму тарбияи насли наврасу ҷавон тақдир қарор ҷаҳдӣ мебахшад.

Бо ғамхорӣ ва дастгирии Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ низ барнома ва лоиҳаҳои нав амалӣ мегарданд, ки барои ҷорӣ намудани навигариҳо дар ин самт ва рушди малакаҳои касбии наврасону ҷавонон мусоидати бештар менамоянд. Васеъ намудани шуғли самаранок мутобиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 аз ҳадафҳои асосии Лоиҳаи «Беҳтарсозии малакаҳои касбӣ ва имконияти бокортаъминшавӣ» мебошад, ки амалигардонии он дар ҷумҳурӣ аз соли 2021 идома дорад.

Дар давоми солҳои соҳибистиқлолии Ватанамон Тоҷикистони офтобӣ таҳсилоти томактабӣ дар мамлакат яке аз самтҳои афзалиятноки соҳаи маориф эътироф гардида, бо мақсади фароҳамсозии шароити беҳтари таълиму тарбияи насли навраси ҷомеаи тозаистиқлол дар кӯдакостонҳо баробари афзоиш додани маблағгузори давлатӣ ба ин самт, инчунин дар доираи ҳамкориҳои самарабахш бо шарикони рушд тадбирҳои муҳим роҳандоз карда шуданд.

Хулоса, ҳаминаро бояд гуфт, ки дар умум, давоми панҷ соли ахир аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ дар кишвар 842 бинои муассисаи таълимӣ барои 382 ҳазор хонанда, бавижа, соли 2022 190 бинои таълимӣ барои 87 ҳазор нафар хонанда мавриди истифода қарор гирифтааст.

Дар доираи татбиқи ҳадафҳои Ҳукумати мамлакат ва сиёсати маорифпарваронаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати бунёди биноҳои нави муассисаҳои таълимӣ, таҷмиби ҳамкорӣ ва ба фаъолият оғоз намудани филиалҳои муассисаҳои таълимии бонуфузи давлатҳои пешрафтаи дунё дар пойтахти мамлакат - шаҳри Душанбе низ тадбирҳои муҳиму саривақтӣ андешида мешаванд.

Ҳамин тарви, ба ақидаи мо агар чунин нишондиҳандаҳо чун унсури асосии фаъолияти лоиҳаҳои инноватсионӣ бошанд, он мунтазам фаъолият намуда, рушд мекунад: баланд бардоштани суръати рушди инноватсионии соҳаи маорифи кишвар; баланд бардоштани самаранокии захираҳои сармоягузорӣ; афзоиши муомилоти моли истеҳсолӣ; ҷалб намудани олимони ихтирокор ба фаъолияти корҳои таҳқиқоти дар ҷодаи илми мамлакат; беҳтар гардонидани ҳамкориҳои судман бо шарикони рушд дар соҳаи маорифи кишвар мебошад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» 16.04.2017, (АМОҶТ с.2012., №4, мод. 272).
2. Абдуллоев А.Б. Татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар шароити иқтисоди бозорӣ // А.Б.Абдуллоев. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2020. № 4. С. 60-63.
3. Муҳаммади А., Бақоев Ш.С., Роҳҳои афзалиятноки татбиқи лоиҳаҳои сармоягузори минтақавӣ // А. Муҳаммади, Ш.С. Бақоев. Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. 2020. № 1-3 (77). С. 170-173.
4. Бақоев Ш.С., Саидмуродов Ш.Н., Таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузори минтақавӣ (ҷанбаҳои назариявӣ) // Ш.С. Бақоев, Ш.Н. Саидмуродов. Кишоварз. 2019. № 2. С. 211-214.
5. Баротзода Ш.М., Сайфиддинзода С.С., Роҳҳои афзалиятноки татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар вилояти Хатлон. // Ш.М. Баротзода, С.С. Сайфиддинзода. Мактаби сиёсии Пешвои миллат. 2020. № 1. С. 153-157.
6. https://tgpu.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=4288%3A2024-02-06-06-58-13&catid=344%3Asoli2024&lang=tj
7. <https://khovar.tj/2023/10/davomi-sol-oi-2007-2023-dar-so-ai-maorifi-to-ikiston-22-loi-ai-sarmoyaguzorii-davlat-amal-namuda-16-loi-a-purra-an-om-yoft/>

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES

NAVEKOVA DAMIRA BAKHTYGALIEVNA [URALSK, KAZAKHSTAN] EFFECTIVE TECHNIQUES FOR TEACHING PRONUNCIATION TO KAZAKH AND RUSSIAN-SPEAKING STUDENTS.....	3
KISMETOVA GALIYA NAGIBUDAIEVNA [URALSK, KAZAKHSTAN], KHABIBULLAEVA SHAKHNOZA JAMOLBEKOVNA [ATYRAU, KAZAKHSTAN] HOW TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF MODULAR TRAINING BY ACTIVELY USE OF THE CASE METHOD.....	6
NIJAT DADASHOV [BAKU, AZERBAIJAN] KAZAKİSTAN ANAYASASI'NA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN DEVLET YAPISININ DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNİN ANALİZİ	13
АМАНБАЙ РАМИЛА, МАНАРБЕК ДИЛЬНАЗ, БЕЙБИТЖАН МЕРУЕРТ БЕЙБИТЖАНОВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] EDTECH САЛАСЫНДАҒЫ ТРЕНДТЕР: БІЛІМ БЕРУ КӘСІПКЕРЛЕРІНЕ АРНАЛҒАН ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР.....	20
ЖӘНЕТ ДӘЛЕЛ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ КӨМЕГІМЕН КОМПОЗИЦИЯ ҚҰРАСТЫРЫП, СУРЕТ САЛУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ ТҮМ КІМДІКТЕРІ.....	24
САБИТОВА З., ФЕДОСОВА С.А. [УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, КАЗАХСТАН] ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ В АСПЕКТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ.....	27
СЕЙІТҚАМЗИНА ГАУХАР СЕЙІТҚАМЗАҚЫЗЫ, ФЕДОСОВА С.А. [УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, КАЗАХСТАН] MODERN METHODOLOGY OF TEACHING.....	30
НАГУМАНОВА А., ФЕДОСОВА С.А. [УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, КАЗАХСТАН] ДРИЛЛИНГ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД БЫСТРОГО ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	34
ЖАПАНОВА КАМШАТ МЕНДИБЕКОВНА [ҚАЗАҚСТАН] ОРТА МЕКТЕПТІҢ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ҒЫЛЫМИЛЫҚ ЖӘНЕ САБАҚТАСТЫҚ ПРИНЦИПТЕРІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ.....	37
АШИРБЕКОВА ДАНА ӘЛІБЕКҚЫЗЫ [АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН] КӘСІБИ ЛЕКСИКАНЫ ҮЙРЕНУ ҮШІН ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ: ШОЛУ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІК.....	43
МЕТЕРБАЕВА КУЛБАРШЫН МЕТЕРБАЕВНА, ДАУЛЕТ НҰРАЙ ЖАНАТҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] КІШІ ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМҒА БЕЙІМДЕЛУ ШАРТТАРЫ.....	50
KYSTAUBAEVA BOTAGOZ [TALDYKORGAN, KAZAKHSTAN], DALIA RAMUTĖ KARATAJENĖ [VILNIUS, LITHUANIA] FEATURES OF ORGANIZATION OF LABOR EDUCATION LESSONS IN PRIMARY GRADES.....	56
ДЖАМАНГАРАЕВА МАДИНА АРКЕНОВНА, ДЖАМАНГАРАЕВА УЛБАКИТ ТУРСУНБАЕВА [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ: ПРОБЛЕМЫ, ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	61

МАУКЕНОВА АҚНҰР АРТЫҚБАЕВНА [ҚАЗАҚСТАН] АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ.....	64
БЕКСЕИТОВА ҒАЛИЯ МЫРЗАБЕКОВНА [ҚАЗАҚСТАН] ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖОЛДАРЫ.....	70
НИШАНБАЕВА САБИРА ЗЕТБЕКОВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	76
МОЛДАХМЕТОВА УЛЖАН ОТАРБАЕВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ НЕГІЗІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	82
МОЛДАХМЕТОВА УЛЖАН ОТАРБАЕВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-МАЗМҰНДЫҚ ҮЛГІСІ.....	89
КАСЫМОВА А.А. [КОКШЕТАУ, КАЗАХСТАН] СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	96
КЕРІМТАЙ ӘЛІШЕР ЖҰБАНЫШБЕКҰЛЫ, КОЖАБЕКОВА ЭЛЬМИРА КУРБАНАЛИКЫЗЫ, ОРМАНОВА ГАНИЯ КЕМАЛОВНА [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУДАҒЫ СТАНДАРТТАРДЫ ӘЗІРЛЕУ: ҰСЫНЫСТАР МЕН БАҒЫТТАР.....	99
МЕТЕРБАЕВА КУЛБАРШЫН МЕТЕРБАЕВНА, АРАПБЕК КАМИДА АСҚАРҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ОЙЫН ІС ӘРЕКЕТІ АРҚЫЛЫ ДАМУДАҒЫ ЖОЛДАРЫ.....	103
БЕЙСЕНОВА ҚАЛДЫКҰЛ ШЫМЫРБАЙҚЫЗЫ, АБДИЛДАЕВА САУЛЕ ШАБДЕНОВНА, ЕСЖАН БАНУ ҒАЗИЗҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] РОЛЬДІК МОДЕЛДЕУДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ ОҚЫТУШЫЛАРЫНА МАҢЫЗЫ.....	108
ТОЙШЫБЕК ІҢКӘР ТАЛҒАТҚЫЗЫ [АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН] «ӘРТҮРЛІ ДЕҢГЕЙДЕГІ ОҚУШЫЛАРҒА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУ: МӘСЕЛЕЛЕР, ТИІМДІ ӘДІСТЕР ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ».....	111
САНГОВ ХУСРАВ РАМАЗОНОВИЧ ВКЛАД ПРОЕКТА “РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ” В ПЕРЕСМОТРЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН.....	117
УЗБАЙРОВА АЙГЕРИМ ТУРЫМЖАНОВНА [КОСТАНАЙ, КАЗАХСТАН] ВОЗМОЖНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКСКУРСИОННОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	122
ЕРГАЛИЕВА АСЕЛЬ АСЫЛБЕКОВНА, ОМАРОВА АЛМАГУЛ НУРАХМЕТОВНА [ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН] БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ МӘСЕЛЕСІ.....	125
МИРБОБОВ ФАРЗОН РАХМАТУЛЛОВИЧ [ТОЧИКИСТОН] ТАТБИҚИ ЛОИХАҒОИ ИННОВАЦИОННИ ҚИХАТИ РУШДИ МАОРИФИ КИШВАР.....	129

ENDLESS LIGHT IN SCIENCE

Контакт

irc-els@mail.ru

Наш сайт

irc-els.com